—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
5
САКАВІКА
1993 г.
№ 10 (3680)

ВЫХОДЗІЦЬ
з 1932 г.

КОШТ
3 рублі

Дыпламант міжнароднага конкурсу Ганна КАРЖАНЕЎСКАЯ.

Фота У. ПАНАДЫ.

ЧЫМ ЗДЗІЎЛЯЦЬ БУДЗЕМ?

Адраджэнцы. Чытаючы пра іх у крыніцах гістарычнага мінулага, мы бачым у гэтых постацях узлёты духу нацыі. І міжволі ахоплівае душэўная трапятлівасць, калі прычыняешся да іхняй спадчыны. Глыбей знаёмячыся з эпохай, асяроддзем, пачынаеш разумець, што жыццё гэтых людзей было звычайнае, хутчэй нават будзённае — са сваімі складанасцямі ды клопатамі. Арэол узнікаў потым, часцей пасля смерці. Згадайма жыццёвы шлях Скарыны, філаматаў, нашаніўцаў...

У старажытнасці казалі: «Барані Божа жыць у «цікавы» час». На працягу многіх і многіх дзесяцігоддзяў беларусы ж і жылі ў «цікавы» час. Вось і зараз ён надышоў. Ды толькі такі час і нараджае асобаў чуйных, якія вызначаюць маральны пульс эпохі. І, верагодна, наступнікі нашы знойдуць і ў нашай сучаснасці, а для іх — у мінуўшчыне, такіх асобаў. Жывуць яны сярод нас, нашы сучаснікі, ходзяць па адных з намі вуліцах, пакутуюць у чэргах і... пераўвасабляюцца ў творчасці.

Праз творчасць канкрэтных людзей спазнаём мы гісторыю культуры народа. Пра аднаго з сучаснікаў, шаноўны чытач, гэтыя нататкі...

(Працяг на стар. 10—11).

Кола Дзён

З першых дзён сакавіка нас зноў закружыў віхор павышэння цэн. Тлумачэнне празаічнае: трэба абараняць рынак краіны ад вывазу прадуктаў у суседнія дзяржавы, дзе яны даўно значна даражэй. Прынамсі гэта, як апраўданне «непапулярных мер», прагучала ва ўрадавым дакуменце... Гонка цэн працягваецца. Цяпер ужо міждзяржаўная. Прычым умовы дыктуюць Беларусі суседзі (і не толькі Расія). І не бачна ёй, гэтай гонцы, канца. Бо беларускі ўрад слаба руліцца пра тое, каб сапраўды абараніць свой рынак гэтак, як робіцца ў цывілізаваным свеце, каб напрацоўваць сувязі ў вольным свеце і пазбавіцца путаў расійскага «рынку». Беларускі ўрад спачатку стрымлівае рост цэн, а потым «вымушана» павышае іх ва ўжо абабранай краіне. Вось і ўся наша «незалежная» эканоміка...

ПАДЗЕЯ ТЫДНЯ

У Цюмень з'ехаліся прадстаўнікі дзяржаў былога СССР, каб разам вырашыць праблемы забеспячэння сваіх краін нафтай і газам. Расійскі прэм'ер-міністр В. Чарнамырдзін на сустрэчу не прыехаў, спаслаўшыся на хваробу — грып. Зрэшты, і без таго — гарантый, што Расія будзе строга прытрымлівацца прынятых пагадненняў, ніхто не даў бы. Музыку пaранейшаму заказвае яна.

НАВІНА ТЫДНЯ

Беларускія пашпарты пачнуць выдаваць мінчанам з пачатку 1994 года—паведаміў рэспубліканскі друк. Паліграфічнае абсталяванне для іх выпуску ўжо завезена на Беларусь. Застаюцца дробязі: зацвердзіць узор пашпарта грамадзяніна Рэспублікі Беларусь, вырашыць канчаткова, якім яму быць — сапраўды беларускім, альбо міждзяржаўна-інтэрнацыянальным, каб «нікога не пакрыўдзіць».

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Апошнім часам нам сталі вядомыя факты, якія сведчаць аб сур'ёзных злоўжываннях пры выкарыстанні дзяржаўных валютных сродкаў. У прыватнасці. Кантрольная палата нядаўна разглядзела справу аб незаконным выкарыстанні Міністэрствам аховы здароўя і камерцыйнымі структурамі 3 млн. долараў, адпушчаных на закуп найбольш неабходных лекаў і медыцынскага абсталявання. У выніку праверкі высветлілася, што сумнеўныя здзелкі ажыццяўляліся з санкцыі Старшыні Савета Міністраў Вячаслава Кебіча і пры непасрэдным удзеле ягонай жонкі Алены Кебіч, якая прадстаўляла інтарэсы сваёй камерцыйнай фірмы. Аднак многія акалічнасці засталіся нявысветленымі, бо Кантрольная палата ў межах сваіх функцый разглядала пераважна фінансавы бок гэтай справы, але не закранала іншыя істотныя пытанні. Даць адказ на іх можа і павінна парламенцкае расследаванне. Таму мы настойваем на неадкладным стварэнні Прэзідыумам Вярхоўнага Савета Часовай дэпутацкай камісіі, якая б усебакова вывучыла гэтую справу...»

(Са звароту васьмі народных дэпутатаў Рэспублікі Беларусь да Старшыні Вярхоўнага Савета Станіслава Шушкевіча, членаў Прэзідыума Вярхоўнага Савета).

ВІЗІТ ТЫДНЯ

Беларусь наведаў міністр замежных спраў Румыніі Т. Мелешкану. Галоўным вынікам яго візіту стала парафіраванне праекта дагавора аб дружбе і супрацоўніцтве паміж Беларуссю і Румыніяй, які будзе падпісаны падчас візіту С. Шушкевіча ў Бухарэст.

«СВЯТА» ТЫДНЯ

Беларуская міліцыя ўпершыню адзначыла сваё прафесійнае свята. Ім стаў дзень 4 сакавіка, у які ў 1917 годзе была створана ў Мінску народная міліцыя.

СУСТРЭЧА ТЫДНЯ

У зале прыёмаў Мінскага гарсавета адбылася сустрэча старшыні Мінгарсавета з прадстаўнікамі творчых саюзаў рэспублікі. Ва ўмовах рынку работнікам культуры, літаратуры і мастацтва без дапамогі дзяржавы не абысціся. З гарадскога бюджэту зараз фінансуюцца два тэатры—музкамедыі і «ДЗЕ-Я». Паабяцана, што не застануцца па-за ўвагай і сённяшнія клопаты творцаў.

АДМЕТНАСЦЬ ТЫДНЯ

У Акадэміі навук Беларусі адбыўся агульны сход. Дакладчыкі гаварылі пра нацыянальную самасвядомасць беларусаў (В. Каваленка) і мінеральныя рэсурсы Беларусі (А. Мацвееў). Ці не ўпершыню на такім форуме прагучала, што нацыяналізм —гэта ёсць клопат пра нацыянальныя інтарэсы і менавіта нацыяналізму якраз і не хапае сёння беларусам.

КАНФУЗ ТЫДНЯ

Камуністы Беларусі адзначылі 95-годдзе першага з'езда Расійскай сацыял-дэмакратычнай рабочай партыі, які некалі адбыўся ў Мінску. З сакавіка яны сабраліся каля доміка на набярэжнай Свіслачы. Пастаялі каля яго і разышліся: дом-музей быў зачынены на выхадны.

У ТВОРЧЫХ САЮЗАХ

ШЛЯХ БЕЗ ГРЭКАЎ І ВАРАГАЎ

Днямі ў Рызе адбылася чарговая сустрэча між беларускімі і латышскімі літаратарамі. Распрацаваны праект дамовы аб творчым супрацоўніцтве між Саюзам пісьменнікаў Латвіі і Саюзам пісьменнікаў Беларусі. Вырашана свае адносіны ладзіць на ўзаемнае ўзбагачэнне нацыянальных культур, падтрымліваць імкненні суайчыннікаў вывучаць беларускую і латышскую мовы дзеля перакладчыцкай дзейнасці, спрыяць публікацыі перакладаў, асабістым кантактам творцаў.

Выказана згода праводзіць рэгулярны абмен інфармацыяй і публікацыямі паміж выданнямі «Ракстніека Вардс» («Слова пісьменніка»), «Карогс» («Сцяг») і «Літаратура і мастацтва», «Палымя», раз у два гады (то ў Мінску, то ў Рызе) сустракацца літаратарам для агляду творчых здзяйсненняў, засваення спадчыны спадкаемцаў, якія ўнеслі важкі ўклад у культурны фонд абедзвюх дзяржаў (Яніса Райніса, Баляслава Брэжгі, Эдуарда Саленіека, Кастуся Езавітава, Пятра Мірановіча, Сяргея Сахарава і іншых).

Саюз пісьменнікаў Латвіі бярэ на сябе абавязкі хадайнічаць перад сваім урадам аб фінансаванні «Латышска-беларускага слоўніка» (складальнік Мірдза Абала), падтрымліваць Таварыства беларускае культуры «Світанак», прадастаўляючы сябрам Таварыства памяшканне, арганізуючы з імі сумесныя культурныя мерапрыемствы.

У сваю чаргу Саюз пісьменнікаў Беларусі будзе спрыяць беларускім суполкам у Рызе і Даўгаўпілсе, творчаму росту іх таленавітых прадстаўнікоў.

Падчас абмеркавання дамовы прысутнічалі наш даўні сябар, паэт і перакладчык Віктар Ліўзэмніек, рэдактар літаратурнай газеты «Ракстніека Вардс» Яніс Рамба, сябра Рады Таварыства «Світанак» мастак Вячка Целеш... Старшыня Саюза пісьменнікаў Латвіі Віктар Авотыньш выказаў надзею, што пісьменніцкія арганізацыі дзвюх суседніх дзяржаў змогуць зноў вярнуцца да нармальных, калегіяльных культурных сувязяў.

Сяргей ПАНІЗНІК.

БУДУЧЫНЯ НЕЗАЛЕЖНАЙ БЕЛАРУСІ

«Філасофска-прававая канцэпцыя адраджэння Беларусі» — тэма тэарэтычнай канферэнцыі, якая была наладжана Мінскай гарадской радай Беларускай сацыял-дэмакратычнай партыі ў мінулую суботу 27 лютага ў будынку Акадэміі мастацтваў.

Прысутныя з цікавасцю праслухалі даклады доктара філасофскіх навук У. Конана і старшыні Рады БСДГ, народнага дэпутата Рэспублікі Беларусь А. Трусава, у якіх былі разгледжаны асноватворныя пытанні, звязаныя з будучыняй незалежнай Беларусі, яе сацыяльна-эканамічным, палітычным і нацыянальна-культурным развіццём.

Пасля канферэнцыі адбыўся справаздачна-выбарчы сход рэгіянальнай арганізацыі партыі.

М. З.

ДАПАМОГА

...І МАЛІЦЕСЯ, І ЛЯЧЫЦЕСЯ

Салідную валютную падтрымку атрымалі вернікі праваслаўнай царквы, што будуецца ў Магілёве. Лідэр беларускай суполкі з горада Клівленда (ЗША) Янка Ханенка ад імя свайго шэфа, віцэ-прэзідэнта кампаніі «Стайн карпарэйшн» Марка Глазгава перадаў ім 5 тыс. амерыканскіх долараў. Такую ж суму «Стайн карпарэйшн» ахвяравала і на закуп неабходнага абсталявання для Мінскай гарадской гематалагічнай бальніцы. У абодвух выпадках актыўны ўдзел у гэтай высакароднай справе браў народны дэпутат Беларусі Уладзімір Новік.

Вацлаў БАГДАНОВІЧ.

ГОЛАС НАШ ЧУЦЕН ДАЛЁКА

Вобраз Еўропы—з удзелам Беларусі

Напрыканцы лютага ў Будапешце прайшло пасяджэнне ўстаноў — заснавальнікаў Федэрацыі навукова-даследчых інстытутаў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы (зарганізавана ўвосень мінулага года). Беларусь у Федэрацыі прадстаўляе Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны.

На гэты раз да суполкі вучоных-еўрапалагаў з Польшчы, Украіны, Беларусі, Венгрыі далучыліся навукоўцы Чэхіі, Славеніі, Славакіі і Харватыі. Сябры навуковай Федэрацыі абмеркавалі статут арганізацыі, кірунні супольных навуковых даследаванняў. Галоўная задача Федэрацыі, як зазначыў у інтэрв'ю карэспандэнту «ЛіМа» супрацоўнік Скарынаўскага цэнтра А. Анціпенка, што браў удзел у Будапешцкай сустрэчы, — фармаванне новага культуралагічнага вобраза Еўропы — у межах ад Нямеччыны да Расіі, даследаванні супольнай культурнай спадчыны краін-удзельніц, узаемаазнаямленне навукоўцаў розных краін. Плёнам гэтага азнаямлення павінен стаць сацыяльна-рэлігійны атлас Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, падручнікі.

Увосень г. г. сябры Федэрацыі прымуць удзел у калёквіуме «Францыя — Цэнтральная і Усходняя Еўропа», што пройдзе ў Парыжы.

Наш кар.

АДУКАЦЫЯ

ЛІТАРАТУРА СВЕТУ

Вось ужо два гады ў восьмым —адзінаццатым класах ліцэя пры Беларускім гуманітарным адукацыйна-культурным цэнтры вывучаецца 408-гадзінны курс літаратуры народаў свету, распрацаваны выкладчыкамі ліцэя, кандыдатамі філалагічных навук Л. Баршчэўскім і П. Васючэнкам. Нядаўна Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь зацвердзіла новы варыянт праграмы гэтага курса. Яе пачала друкаваць «Настаўніцкая газета». Заўважым: руская літаратура ў гэтай праграме разглядаецца ў кантэксце сусветнай літаратуры.

...І СЛОЎНІК!

Ды не абы-які, а «Расейска-беларускі хімічны слоўнік». Ці трэба шмат казаць, наколькі патрэбна сёння гэтае выданне. Падрыхтавала слоўнік Задзіночанне беларускіх студэнтаў (укладальнікі А. Глушко, А. Стасевіч, А. Бокун), а выпусціла яго Нацыянальная выдавецкая кампанія «Беларусь-тэхналогія».

Калектыў укладальнікаў, Рада ЗБС выказваюць шчырую падзяку народнаму дэпутату Рэспублікі Беларусь У. Новіку, прэзідэнту фірмы «Дайнова» А. Палюховічу, прэзідэнту фірмы «Беларусь-тэхналогія» В. Багдановічу, нашаму суайчынніку з Францыі М. Навумовічу, без дапамогі якіх гэтае выданне не пабачыла б свет.

Дарэчы, слоўнік (у ім 2 тысячы тэрмінаў) можна набыць, звярнуўшыся па адрасе: 220052, Мінск, В. Някрасава, дом 35, корпус 1, кв. 68, тэл. 31-73-70, 31-90-88, 62-93-75.

АНОНС

«Магутны Божа»

Пад такой назвай 13—17 ліпеня ў Магілёве пройдзе міжнародны фестываль духоўных спеваў.

З мэтай аб'яднання маладога пакалення розных краін і народаў у горадзе Магілёве плануецца правесці фестываль духоўных спеваў «Магутны Божа». Гэты фэст будзе папулярызаваць малітвы людзей у песнях і псалмах, народзіць прагу да прыгажосці духоўных святынь у сэрцах людзей. Арганізатары сардэчна запрашаюць у Магілёў усіх хрысціян незалежна ад поглядаў.

У фэсце могуць браць удзел салісты і ансамблі, хоры і г. д., якія падалі заяўку да 30.05. 1993 года. У заяўцы патрэбна напісаць пісьмовую згоду на ўдзел у фестывалі, прозвішча кіраўніка, выканаўцаў, пазначыўшы дату і месца нараджэння, дакладны адрас кожнага з іх, а таксама тры назвы конкурсных твораў з пазначэннем аўтараў слоў і музыкі. Пры патрэбе музычнага суправаджэння абавязкова даслаць ноты.

Удзельнікі прыбываюць у Магілёў 11 ліпеня 1993 года. Арганізатары забяспечваюць удзельнікаў гукавым узмацненнем, музычным абсталяваннем, арганам і па жаданні акампанементам камернага аркестра, харчаваннем і начлегам.

У рамках фестывалю будзе мець месца так званая «Евангелізацыя-2000» пад назвай «Ісус учора, сёння і заўтра». Удзельнікі фэсту будуць мець магчымасць выехаць у навакольныя мясціны з песнямі і Хрыстовым сведчаннем.

Праграма фэсту: дні 11—13 ліпеня прызначаны для спроб і апрацавання канцэртаў, рэпетыцый і апрацоўкі харэаграфіі, рэжысуры, сцэнаграфіі. У наступныя дні зранку малітвы і Еўхарыстыя, днём выступы на вуліцах горада і наваколлі, увечары — конкурсныя канцэрты.

Фестываль будзе суправаджацца рознымі культурнымі імпрэзамі: тэатральнымі прадстаўленнямі, выставамі мастакоў, разьбяроў і г. д.: чытаннямі, дыскусіямі на біблейскую і тэалагічную тэматыку. Хай адгукнуцца і прымуць удзел тыя, хто жадае паказаць свае творы: выяўленчыя, разьбы, паэзіі, фатаграфіі (на рэлігійную тэму).

Арганізатары фестывалю шукаюць фундатараў (спонсараў) і будуць рады ўсім, хто жадае дапамагчы матэрыяльна.

Адрас арганізацыйнага камітэта: 212014, г. Магілёў, вул. Камсамольская, 4. Т. 22-19-93, 22-19-84 (8-0222). Ксёндз-пробашч касцёла св. Станіслава Уладзіслаў БЛІН.

8 САКАВІКА—ДЗЕНЬ ЖАНЧЫН

Уладзімір СКАРЫНКІН

Маналог жанчыны

Жанчына я. З рабра Адама
Мяне стварыў калісьці Бог.
Жанчыну зваў Прыгожай Дамай
Узнёслы закаханы Блок.

Неўраўнаважанасць, каварства,
Бяздумнасць уласцівы мне.
Не раз я прамяняла царства
На рай з хлапцом у будане.

Мяне ні кпіны, ні знявага,
Ні нагаворы без прычын
Так не абразяць, як няўвага
І абыякавасць мужчын.

Высноў ніякіх не рабіце,
А лепей падайце да ног
І ўсёй душой мяне любіце
Такой, якой прыдумаў Бог.

З ПОШТЫ ТЫДНЯ

ЁСЦЬ ПРАПАНОВА...

Мне хацелася б выказацца з нагоды рашэння Вярхоўнага Савета аб «індэксацыі» ўкладаў насельніцтва ва ўстановах Ашчаднага банка Рэспублікі Беларусь. Вельмі ўжо выдзяляецца гэтае рашэнне на агульным даволі невыразным фоне дзейнасці гэтага органа ўлады. Матэматычная формула па сваёй прастаце набліжаецца да лепшых узораў часоў ваеннага камунізму і раскулачвання сялянства. Цікава было б даведацца, як бы рэагавалі паважаныя таварышы дэпутаты, калі б па падобнай формуле «індэксавалі» іхнія пабудаваныя за час дэпутацтва катэджы: адабралі з прадастаўленнем іншай плошчы ў пяціразовым памеры, калі яна не перавышае адзін квадратны метр.

Між тым сродкі для цывілізаванага вырашэння гэтага пытання ёсць, і гэта паважаным дэпутатам добра вядома. У якасці ці не галоўнага аргумента аб немагчымасці ў нашай краіне прыватызацыі на «возмездной» аснове называецца тое, што на кніжках у насельніцтва маецца толькі пяць працэнтаў ад сумы, у якую ацэньваюцца аб'екты, якія падлягаюць прыватызацыі. Вось тут бы і прыняць адзінае справядлівае рашэнне: выдаць укладчыкам Ашчаднага банка на кожную, скажам, тысячу рублёў па стану на 1 студзеня 1991 года прыватызацыйныя чэкі наміналам, які быў бы якраз узгоднены з агульнай вартасцю прыватызуемых аб'ектаў — пры гэтым, магчыма, пакінуўшы нейкую долю дзяржаўнай маёмасці для прыватызацыі на «безвозмездной» аснове. Такі падыход не аказаў бы ніякага інфляцыйнага ўздзеяння і быў бы значна бліжэйшы да справядлівасці, чым расійская формула «ўсім пароўну». На самай справе, што такое ўклады грамадзян ва ўстановах Ашчаднага банка, як не дзяржаўны доўг, за які дзяржава павінна адказваць, як пісалася на савецкіх рублях, «всем достоянием». Хаця — што гэта ў нас за дзяржава, якую трэба ўгаворваць аддаць свайму народу запазычанае? У верхніх эшалонах улады заклапочаны толькі адным — каб было ціха яшчэ адзін год, а пасля гэтага можна і «на заслужаны адпачынак». Тым часам адносны дабрабыт апошняга часу якраз і заснаваны на ўсенародным спажыванні накапленняў, якія мелі найбольш працавітыя прадстаўнікі гэтага самага народа. І што нас чакае тады, калі ўсё гэтае дабро будзе паспяхова праедзена? Наўрад ці ў каго з новых раскулачаных застанецца жаданне гэтак жа шчыра працаваць на дзяржаву, якая яго абабрала. Новыя паганятыя спадзяюцца, мабыць, прымусіць людзей працаваць проста за кавалак хлеба ці мяса, аднак жа ўсякае дзеянне выклікае роўнае яму процідзеянне. Так што не самыя лепшыя варункі для жыцця і працы рыхтуе цяперашні склад нашага парламента сваім наступнікам. У сувязі з гэтым, на маю думку, больш акрэслена павінны выступаць па эканамічных пытаннях прадстаўнікі дэмакратычных колаў. Нехта павінен узяць ініцыятыву, інакш прайграўшымі акажуцца ўсе.

А. УРБАНОВІЧ.

г. Гомель.

Касцёл св. Тройцы— вернікам

АДКРЫТЫ ЛІСТ

Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь сп. С. ШУШКЕВІЧУ,

Старшыні Савета Міністраў сп. В. КЕБІЧУ, міністру культуры сп. Я. ВАЙТОВІЧУ

Парафіяне касцёла св. Тройцы, што на Залатой Горцы ў Менску, ужо не раз звярталіся да ўлад з просьбаю перадаць гэты касцёл, адзін з нямногіх на Беларусі, дзе богаслужэнне адбываецца па-беларуску, з баланса дзяржаўнай філармоніі на баланс парафіяльнае рады з дамоўленасцю аб выкарыстанні святыні і як арганнае залы.

Міністэрства культуры двойчы (адказы за 10.07.92 і 23.09.92) адмовіла вернікам, абапіраючыся на тое, што:

1. Перадача касцёла вернікам азначае скасаванне канцэртнае залы і страту каштоўнага аргана, што супярэчыць закону «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь», арт. 16, частка IV.

2. Міністэрства не мае падстаў прымусіць Белдзяржфілармонію перадаць правы ўладальніка іншай арганізацыі. таму што, як уладальнік, філармонія ў 1978—1984 гг. уклала ў рэстаўрацыю і на абсталяванне вялікія сродкі, у выніку чаго балансавы кошт будынка павялічыўся ў 23 разы. і склаў 19 млн. 476 тыс. 607 руб.

3. Культура. як і царква. панесла цяжкія страты і не ў стане задаволіць просьбу вернікаў. бо не мае магчымасці будаваць новую канцэртную залу.

Не можам згадзіцца з такой аргументацыяй, і мусім паведаміць наступнае:

1. Вяртанне касцёла вернікам ніякім чынам не азначае немагчымасць правядзення арганных канцэртаў і, тым больш, страту каштоўнага аргана. Арган па паходжанні чыста касцельны інструмент і ва ўсім свеце, за рэдкім выключэннем, менавіта ў касцёлах праводзяцца арганныя канцэрты. Не варта паважанаму Міністэрству культуры і Белдзяржфілармоніі рабіць выгляд, нібыта падобная праблема нідзе да іх не вырашалася.

І ў Нотр Дам дэ Пары, і ў Кёльнскім Саборы, і ў Катэдры блізкай Вільні — ва ўсіх святынях, якія з'яўляюцца маёмасцю рыма-каталіцкай царквы, так як і наш касцёл, што на Залатой Горцы, не вернікі прыстасоўваюцца да канцэртаў, а расклад канцэртаў прыстасоўваецца да векавечнага парадку святой імшы. Гэты механізм узаемадзеяння набажэнстваў і канцэртнай дзейнасці класічнага рэпертуару цалкам гарманічны і дасканала адпрацаваны, даўно і паўсюдна выкарыстоўваецца. Такім чынам, прапанова вернікаў не супярэчыць закону «Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь».

Яшчэ раз заклікаем Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь не быць такім сумным выключэннем у цэнтры Еўропы.

2. Міністэрства культуры мае падставы прымусіць Белдзяржфілармонію, калі тая будзе супраць, перадаць правы ўласніка парафіяльнай радзе касцёла св. Тройцы, таму што, пачынаючы з даваеннага часу (падчас вайны парафіяне яшчэ рабілі рамонт касцёла), менавіта на балансе вышэйзгаданага міністэрства знаходзіўся наш касцёл.

Грошы, за якія рабілася рэстаўрацыя ў 1978—1984 гг., былі выдзелены менавіта з бюджэту міністэрства. Трэба ўлічыць і тое, што гэтыя грошы не зароблены міністэрствам, а пералічаны з рэспубліканскага бюджэту мэтанакіравана, на рэстаўрацыю, і што грошы гэтыя народныя, зароблены і вернікамі-каталікамі ў тым ліку. Трэба заўважыць, што адразу па вайне вялікія сродкі адпускаліся на рэстаўрацыю пашкоджаных архітэктурных помнікаў і па лініі міжнародных арганізацый.

Прыгадайма і тое, што прычына занядбання і разграблення нашае святыні — менавіта дзеянні дзяржавы. У выніку чаго бясследна знік з нашага касцёла не толькі арган, які там быў, але і каштоўныя алтары, барэльефныя стацыі і ўся касцельная маёмасць, разам з ксяндзом-пробашчам. Былі зруйнаваны каталіцкія могілкі, дзе на працягу некалькіх стагоддзяў менчукі хавалі і аплаквалі сваіх блізкіх людзей. Таму праведзеная коштам дзяржавы рэстаўрацыя, нават калі б яна праводзілася з мэтай вярнуць вернікам украдзенае ў іх, не вартае і долі страчанага.

Таму недарэчна было пачуць у памяшканні камісіі ВС РБ па адукацыі і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны на сумесным пасяджэнні прадстаўнікоў Міністэрства культуры, Белдзяржфілармоніі і касцельнае рады ад намесніка старшыні вышэйзгаданай камісіі сп. А. Трусава, што сучасныя ўлады не нясуць ніякай адказнасці за дзейнасць улады-папярэдніцы. Хаця агульнавядомая рэч у міжнароднай практыцы, што любая ўлада ў любой краіне свету з'яўляецца прававой спадкаемцай улады-папярэдніцы.

Пераемнасць улады і пераемнасць адказнасці — рэчы непадзельныя. Тут нават не варта прыгадваць паваенную ФРГ. Можна задаволіцца зусім блізкім прыкладам. Кіраўнік суседняй Украіны просіць афіцыйна прабачэння ў трэцяй краіны за масавыя забойствы на Украіне падчас II Сусветнай вайны, што з'явілася абавязковым пунктам дыпламатычнага патаколу пры завязванні адносін у поўным аб'ёме. На вялікі жаль, такая логіка чамусьці вядомая не ўсім нашым дзяржаўным мужам.

Цалкам праігнараваным застаўся Зварот вядомых дзеячаў беларускай культуры, старшынь палітычных партый, рухаў, грамадскіх арганізацый, беларускай інтэлігенцыі ў падтрымку вырашэння пытанняў, звязаных з перадачай касцёла і прыкасцельнай тэрыторыі рыма-каталіцкай парафіі св. Тройцы г. Менска. Між іншым, гэты Зварот быў падпісаны і старшынёй камісіі Вярхоўнага Савета па адукацыі, культуры і захаванні гісторыка-культурнай спадчыны Нілам Гілевічам, што было праігнаравана ягоным намеснікам. І светлай памяці Міхасём Аляксандравічам Ткачовым, пасаду якога цяпер займае вышэйпрыгаданы сп. Трусаў у БСДГ.

І, нарэшце, міністэрства проста ўводзіць у зман, заяўляючы ў сваім адказе № 01-08/1-83 ад 23.09.1992 г., што «...Белдзяржфілармонія з 1978 па 1984 г. уклала ў рэстаўрацыю і абсталяванне канцэртнай залы вялікія сродкі, у выніку балансавы кошт павялічыўся ў 23 разы і склаў 19 млн. 476 тыс. 607 руб.». Нават здаровай логікі хапае, каб зразумець, што ніякі рамонт, у тым ліку і рэстаўрацыя, не ў стане павялічыць балансавы кошт у 23 разы. За выключэннем штучнага заніжэння балансавага кошту, калі новым гаспадарам маёмасць дастаецца шляхам экспрапрыяцыі і нічога ім не каштуе. Тым больш, што да рэстаўрацыі будынак касцёла паспяхова выкарыстоўваўся Міністэрствам культуры, як кнігасховішча бібліятэкі імя Леніна. Натуральна, што нават па матэрыяльных затратах рэстаўрацыя функцыянуючага кнігасховішча зусім не тое самае, што новае будаўніцтва 23 новых аб'ектаў у тым жа аб'ёме, улічваючы вельмі складаную і матэрыялаёмістую тэхналогію касцельнага будаўніцтва.

Але не будзем звяжаць на відавочнае, а прывядзём канкрэтны факт коштаў будаўніцтва ў 1984 г.: праектаванне, будаўніцтва і абсталяванне Палаца Рэспублікі ў 1984 годзе складала 21,5 млн. руб., з улікам жа ўсіх паставак па імпарце і найскладанейшай тэхналогіі аб'екта вясною 1985 года быў зацверджаны канчатковы каштарыс на 27 млн. руб. Застаецца дадаць, што будаўнічы аб'ём нашага касцёла, рэстаўрацыю якога ў 1984 годзе міністэрства ацаніла ў 19,5 млн. руб., складае толькі 1/56 частку Палаца Рэспублікі.

3. Ніяк не можам пагадзіцца з логікай міністэрства, якое цалкам фінансуецца з бюджэту, што яно «...не ў стане задаволіць просьбу вернікаў, бо не мае магчымасці будаваць новую канцэртную залу».

Гэта азначае, што міністэрства і далей будзе займаць чужую маёмасць. А ранейшым уладарам прапануе заняцца будаўніцтвам новага касцёла. Калі дзяржава не мае магчымасці будаваць, хіба яе маюць вернікі? Сярод іх большую частку складаюць людзі сталага веку, аддаўшыя ўсё сваё жыццё, сілу, працу і здароўе гэтай дзяржаве, і моладзь, якія дзякуючы гэтай дзяржаве сёння нічога не маюць.

З ліста Міністэрства культуры № 21/7-4036 ад 11.06.92 г. вынікае, што спосаб сумеснага выкарыстання касцёла аптымальны. Але гэта далёка не так. Нават па чыста канфесійных меркаваннях парафія ніяк не можа мець замест алтароў з выявамі святых драўляных балваноў з дудкамі, а замест крыжа — флюгер.

Міністэрству культуры, у падпарадкаванні якога знаходзіцца яшчэ і такая ўстанова, як і Беларускі рэстаўрацыйна-праектны інстытут, трэба было б ведаць, што вышэйшая мэта любой рэстаўрацыі — аднаўленне не толькі формы, але і ранейшай функцыі помніка. Толькі ў такім выпадку можна казаць пра факт рэстаўрацыі ў поўным аб'ёме. Толькі тады рэстаўруемы аб'ект пачынае жыць лаўнацэнным жыццём. А ў нашым выпадку дзяржава ў асобе свайго міністэрства, якая павінна была б спрыяць аднаўленню ранейшай функцыі, і нават ісці на грашовыя выдаткі дзеля гэтага. не толькі не садзейнічае нармальнаму працэсу адраджэння нацыянальнай хрысціянскай свядомасці і сваіх гістарычна-культурных святыняў, але ўсяляк шкодзіць гэтаму натуральнаму працэсу. І зусім недарэчнай у такой сітуацыі робіцца назва міністэрства — Міністэрства культуры.

Сітуацыя вакол касцёла св Тройцы рэзка ўскладняецца ў апошні час і тым, што Саюз мастакоў, у падпарадкаванні якога знаходзіцца Карцінная Галерэя, што тансама ля касцёла на тэрыторыі былых могілак, плануе арганізаваць у галерэі казіно з канканам і гарэлкай на касцях. Парафіяне нашага касцёла выказваюць гэтаму свой рашучы пратэст.

(Працяг на стар. 4).

Касцёл св. Тройцы— вернікам

(Пачатак на стар. 3).

Гэтая сітуацыя лішні раз пераконвае, наколькі неабходная нармалізацыя маёмасных пытанняў, у дадзеным выпадку пытанне ўласнасці на прыкасцельную тэрыторыю. Толькі вырашыўшы яго, мы будзем мець магчымасць годна бараніць свае правы ў падобных сітуацыях і ў будучым. Тым больш, парафіі крайне неабходна для нармальнага канфесійнага жыцця мець пры касцёле *плябанію*, нядзельную школку для катэхізацыі дзетак, памяшканні парафіяльнае рады, бібліятэку.

Рэлігійнае жыццё — гэта працэс у часе і прасторы. Забяспечыць яго нармальнае натуральнае функцыянаванне — наша сумесная задача.

Яшчэ невядома, каго ў суседзі прапануе касцёлу гарвыканкам з Галоўмінскархітэктурай у будучым, распарадзіўшыся па-свойму прыкасцельнай тэрыторыяй былых каталіцкіх могілак на Залатой Горцы.

Мы ўпэўненыя, што толькі вырашыўшы ўсе гэтыя пытанні, можна было б уратаваць ад далейшага разбурэння і аднавіць той хрысціянскі культурны асяродак, які фармаваўся ў гэтым маляўнічым куточку Менска стагоддзямі, захаваўшы разам з тым маштаб забудовы і функцыянальную еднасць азначанай тэрыторыі.

На сённяшні дзень у Менску шмат чаго ўжо няма, у тым ліку і некалькіх велічэзных касцёлаў, якія былі часткова бязлітасна знішчаны, часткова ў выніку гвалту і палітычнай кан'юнктуры ў розныя часы перададзены іншым гаспадарам. Мы не просім чужога, нам не трэба ніводзін адміністрацыйны будынак у горадзе.

Мы просім вярнуць народу Беларусі, вернікам-каталікам забранае ў іх гвалтам, перапрафіляванае памяшканне.

Гэта не той выпадак, калі на былую царкоўную маёмасць прэтэндуе некалькі канфесій, таму вяртанне касцёла св. Тройцы на Залатой Горцы не прывядзе ні да канфрантацыі паміж рознымі канфесіямі, ні да канфрантацыі іншых канфесій з дзяржавай.

Мы разумеем, што ў выпадку перадачы касцёла вернікам чыноўнікам ад музычнай культуры пойдзецца ўзгадняць свае пазіцыі з намі, улічваць адвечны распарадак святой імшы, а не правіць у касцёле баль, выдзеліўшы для беларускіх набажэнстваў дзве гадзіны з раніцы.

Ды ніколі нарабаванае не прыносіць карысці, якімі б высокімі мэтамі, у дадзеным выпадку нібыта культурніцкімі, такі гвалт не тлумачыўся. Тым больш, і гэта не сакрэт, што ўся еўрапейская культура, у тым ліку і беларуская, будавана цалкам на хрысціянскай культурнай традыцыі.

Дзеля аднаўлення элементарнае чалавечае справядлівасці, дзеля ўлагоджвання сацыяльнага напружання сярод каталіцкага насельніцтва Менска і міжнароднай грамадскасці просім разгледзець нашае пытанне пра перадачу будынка касцёла і прыкасцельнае тэрыторыі з балансу філармоніі на баланс нашае парафіі.

М. САПЕЛЬ, ксёндз-пробашч; **А. БЯЛЕЦКІ**, прэзэс касцёла; **У. ПАПРУГА**, сябра касцельнай рады; **Ф. ЯНУШКЕВІЧ**, старшыня Беларускай каталіцкай грамады.

ПАТРЫЯТЫЗМ—ГАЛОЎНЫ СТОЎП

З таго часу (26 студзеня 1990 года), як быў прыняты Закон «Аб мовах у Беларускай ССР», на сваёй дзяржаўнай працы я карыстаюся нашай дзяржаўнай — *роднай беларускай мовай*. У такой галіне, як медыцына, дзе маса іншамоўнай інфармацыі, па-беларуску афармляю ўсю афіцыйную дакументацыю, пішу артыкулы, размаўляю з супрацоўнікамі, калегамі, праводжу канферэнцыі і г. д. У маленстве я пяць гадоў вучыўся на польскай мове, будучы беларусам, толькі тры гады — на сваёй *роднай беларускай* мове і сорак пяць гадоў сам вучыўся і вучыў іншых—на рускай мове, трыццаць пяць з іх — у Мінскім медыцынскім інстытуце. Перайсці на карыстанне дзяржаўнай мовай для мяне не было ніякай асаблівай праблемы і ніякага псіхалагічнага бар'ера мне пераадольваць не трэба было, бо я беларус і ў сваім *уласным доме* хацеў гаварыць на роднай мове. Праўда, адбылося гэта пазнавата, на шэсцьдзесят трэцім годзе жыцця.

Мой жыццёвы прынцып такі — ва ўсялякай справе трэба менш гаварыць, а больш рабіць. Не зважаючы асабіста на кпіны, злосць, здзекі з мяне і маёй мовы, я рабіў сваю справу. Мае крыўдзіцелі проста псіхалагічна не хацелі змірыцца, што беларус, нарэшце, загаварыў па-свойму.

Як вядома, і на нашу мову, і культуру, і дзяржаўнасць, і войска, і на ўсё беларускае часта накідваюцца рознага роду «інтэрнацыяналісты». Не так даўно ў «Советской Белоруссии» з'явіўся артыкул — адкрыты ліст Вярхоўнаму Савету Рэспублікі Беларусь: «Семь раз отмерьте...» акадэмікаў Расійскай акадэміі навук В. Капцюга, А. Трафімука і чл.-кар. той жа акадэміі навук В. Пармона — беларусаў па паходжанні. Вось што шаноўныя акадэмікі пішуць: «Поверьте, добровольное принятие единого для огромной страны русского языка в науке и технике было благом для всех союзных республик, а не великодержавной прихотью России». Аб «добровольном принятии русского языка» мы ўжо шмат разоў чулі... А як абыходзяцца сваёй мовай вучоныя іншых краін, напрыклад, Фінляндыі, Швецыі, Швейцарыі, Даніі і г. д., дзе няма ні англійскай, ні рускай дзяржаўнай мовы? Навука ж там на вельмі высокім узроўні. Нам таксама не трэба, каб руская мова была ў нас другой дзяржаўнай мовай дзеля «спасения» беларускай навукі.

Незалежнасць наша нялёгка дасталася, за яе лепшыя сыны Бацькаўшчыны змагаліся ва ўсе часы. Таксама і я не мог маўчаць, усё набалелае выклаў у сваіх пісьмах у ЦК КПСС, КПБ у 1979 — 1982 гадах, у «Сустрэчных закліках да ЦК КПСС». Усяго іх было 99 — столькі, колькі і заклікаў ЦК КПСС да савецкага народа. Вось некаторыя з маіх сустрэчных заклікаў: «Далоў афганскую авантуру, а вінаватых за яе пад суд! Кастрычніцкая рэвалюцыя нарадзіла новыя формы эксплуатацыі чалавека чалавекам! Камунізм, як і вечны рухавік, пабудаваць немагчыма! Няхай намі не кіруе састарэлая камуністычная хунта! Няхай выбары ў Саветы будуць дэмакратычнымі! Наша свабода слова — хваліць КПСС і ўрад тады, калі яны гэтага не заслугоўваюць. Далоў цэнзуру! Няхай будуць свабодны выезд з СССР і ўезд у яго. Сумленнаму чалавеку жыць цяжка! Далоў паказуху, ураўнілаўку, прыпіскі, прывілеі, незаслужаныя ўзнагароды, прэміі і званні! На дэманстрацыю па загаду сумлення і сэрца, а не па спіску і прымусу! Няхай у Беларусі не закрываюцца беларускія школы! Няхай у спецыяльных навучальных установах навучанне вядзецца на роднай беларускай мове! Саюз непарушны рэспублік свабодных з'яднала навекі вялікая Русь... бальшавіцкімі штыкамі! Краіну давялі да таго, што зямлю скора не будзе каму даваць! Не ваюй з тым, у каго купляеш хлеб! Няхай ізноў напоўняцца галасамі дзяцей і моладзі нашы вёскі! КПСС кішыць кар'ерыстамі, прайдзісветамі, жулікамі, якія ўладкаваліся ў партыю па блату! Адновім нашы гістарычныя помнікі і святыні, чалавечую мараль, гожасць, сумленнасць! Навучым моладзь шчыра працаваць! Няхай члены КПСС і ўрада аб'ядноўваюцца ў кааператыў і самі сабе пабудуюць дачы за ўласны кошт! Далоў смяротную кару! Медыцынскія работнікі, памрыце, *але хабар з хворага не бярыце*! Няхай жыве самая перадавая і самая бедная ў свеце савецкая інтэлігенцыя! Сардэчнае прывітанне гаротным савецкім жанчынам, на плячах якіх сям'я, служба, план, а часта і п'яны Іван! Няхай не будзе цяжкіх і малааплачваемых «жаночых» прафесій!» і г. д.

Усе мае дысідэнцкія матэрыялы *аказаліся* ў Мінскім абласным КДБ, куды забралі і аўтара, дзе мяне абвінавацілі ў «паклёпе на Савецкі Саюз». Пад дыктоўку мяне прымусілі пакаяцца, што больш «клеветать» не буду, і ў гэтым узялі распіску. А потым я «добровольно» прабыў паўтара месяца ў псіхушцы, «добровольно» пакінуў пасаду загадчыка кафедры ў Мінскім медыцынскім інстытуце, дзе адвучыўся і адпрацаваў 35 гадоў і прайшоў шлях ад студэнта да прафесара. «Добровольно» пацярпела ўся мая сям'я. Рэпрэсіўны апарат КПСС так працаваў, каб усё выглядала «добровольно», «обоснованно», «законно». Толькі выхад з партыі «добровольно» не афармлялі, а «выключалі». І мяне выключылі «за паклёп на Савецкі Саюз», хаця заяву ў красавіку 1983 года падаў з просьбай выключыць як «вар'ята» (я тады быў у псіхушцы).

У псіхушках пабывалі самыя шкодныя для КПСС дысідэнты. Наогул прымяненне псіхіятрыі ў палітычных і карных мэтах з часоў Брэжнева стала ў Савецкім Саюзе даволі распаўсюджанай з'явай, што выклікала пратэст ва ўсім свеце. 29 чэрвеня 1990 года пастановай Вярхоўнага Савета Беларускай ССР была абрана Часовая камісія ВС БССР па расследванні фактаў выкарыстання псіхіятрыі ў палітычных і рэпрэсіўных мэтах з 12 чалавек, пад старшынствам народнага дэпутата РБ У. Заблоцкага. Гэтай высокай камісіі паступіла ад грамадзян РБ *больш за 150 скаргаў...*

Амаль дзесяць гадоў я ўжо працую ў іншым месцы. За гэты час распаўся Саюз, Беларусь стала суверэннай дзяржавай, у якой, на жаль, так мала зроблена, для адраджэння беларускай нацыі, хаця зрухі ёсць. Ужо і са мной некаторыя гавораць па-беларуску. Да маёй мовы людзі прывыклі ўжо, зніклі кпіны і хіхіканні, здзеклівыя рэплікі. Але скалечаныя за дзесяцігоддзі псеўдаінтэрнацыяналізмам нацыянальныя беларускія моладзь, інтэлігенцыя, вучоныя і невучоныя ў большасці сваёй ніяк не могуць набрацца смеласці, каб загаварыць на сваёй роднай мове. Лічу, што галоўны стоўп нашай беларускай дзяржаўнасці і нашага суверэнітэту — гэта нацыянальны патрыятызм, і тут мы, беларусы, павінны браць прыклад з нашых, бліжэйшых і дальніх суседзяў.

У. МІРОНЧЫК.

г. Мінск.

МОВА—БОЛЬШ ЧЫМ МОВА?

Як магло здарыцца, што родная мова карэннага насельніцтва, *якое складае пераважную* большасць агульнага ліку насельніцтва суверэннай дзяржавы, стала папярок горла тым, хто сюды па розных абставінах прыехаў, нядрэнна ўладкаваўся і ў знак «удзячнасці» стаў у ваяўнічую позу да культуры, звычаяў, гісторыі і мовы гэтага народа? Самі таго не разумеючы, яны са скуры лезуць, каб *паказаць* сябе ва ўсёй «прывабнасці» людзей, якім невядомы самыя элементарныя правілы чалавечых паводзін. І хто, як не яны самі, вінаваты, калі затым скардзяцца на дрэнныя адносіны да так званых «русскоязычных»? Ды і слова якое прыдумалі — «русскоязычные»!

На самай справе такіх няма — ёсць беларусы, украінцы, грузіны, латышы, літоўцы, палякі, якія размаўляюць па-беларуску, па-ўкраінску, па-грузінску, па-латышску, па-літоўску, па-польску, па-руску. Гэта значыць, на сваёй мове або на іншай мове. Нашы ж «русскоязычные», гадамі і дзесяцігоддзямі жывучы сярод іншых народаў, не толькі не ведаюць мовы гэтых народаў, але і агрэсіўна выступаюць супраць яе.

Непавага і трэціраванне нацыянальнай мовы і культуры адначасова ёсць самая вялікая непавага і да сваёй уласнай мовы, гісторыі і культуры, як гэта ні парадаксальна. Чалавек, які любіць свой народ, ведае, што яго народ не ёсць абстракт, які раптоўна з'явіўся на голым месцы, што ён мае працяглы шлях фарміравання, станаўлення і развіцця і тысячамі *ніцяў звязаны на сваім* гістарычным шляху з іншымі этнасамі. Але калі чалавек не ведае і не хоча гэтага ведаць, такое можна растлумачыць тым, што ён не паважае не толькі іншы народ, а перш за ўсё свой.

Мне ўспамінаецца вёска Зубрэвічы, што на Аршаншчыне, канца 40-ых гадоў. Там жылі дзве жанчыны—адна карэнная масквічка, другая—тыповая латышка. Масквічку называлі «Дзіскаціха», а латышку «Аўхіміха». Гэта, адпаведна, ад мянушкі і імя іх мужчынскіх палавін. Адзін з іх служыў у царскай арміі ў Маскве і прывык там к новаму слову «дескать», і да месца, і недарэчы ўжываў гэта незвычайнае для мясцовага вуха слова. І вясковыя жыхары, здольныя на жарты, відазмянілі гэтае рускае слова і празвалі чалавека «Дзіскáць», а жонку—«Дзіскаціха». Латышку *празвалі па імені яе мужа «Аўхіміха»*. Цікава, што маладая жанчына пакінула Маскву і паехала з мужам у беларускую вёску, пражыла тут сваё жыццё, нарадзіла дзяцей. Тое ж было і з латышкай. Яны прыехалі ў Зубрэвічы ў пачатку гэтага стагоддзя, а ў канцы саракавых гадоў абедзвюх іх, тым больш—іх дзяцей, ужо нічым нельга было адрозніць ад мясцовых жыхароў. Калі б суседзі не расказалі пра іх «адысею», я ніяк бы ўведаць гэтага не змог, хаця абедзвюх добра ведаў і размаўляў з імі. Што было б, каб і масквічка, і латышка сталі ў свой час бегаць па інстанцыях і патрабаваць, каб з імі размаўлялі на рускай ці латышскай мовах?

Няхай ніхто не падумае, што гэты ўспамін з'яўляецца намёкам на тое, каб іншамоўныя народнасці размаўлялі па-беларуску ці адракліся ад сваёй мовы. Няхай размаўляюць, як ім хочацца, гэта іхняе права. Але на гэтай аснове зусім беспадстаўна патрабаваць кожнаму *сваю мову зрабіць* дзяржаўнай: гэта сапраўдны абсурд. У нас ужо заяўляюцца прэтэндэнты на пасаду прэзідэнта дзяржавы — паны з-за акіяна тыпу А. Прушынскага, грамадзяніна Канады і Польшчы, жыхара горада Таронта, «гарачага патрыёта рэспублікі Беларусь», як піша «Народная газета», якія, на жаль, не можа *сказаць ніводнага слова па-беларуску*.

Палітыка дзяржаўнасці нацыянальнай мовы павінна абапірацца на рад навукова *абгрунтаваных прынцыпаў, галоўны* крытэрый якіх — мова ёсць найважнейшы атрыбут нацыі, выражэнне нацыянальнага характару, гісторыі і культуры. Дзяржава павінна клапаціцца аб стварэнні ўмоў для нармальнага функцыянавання дзяржаўнай мовы. Суверэнітэт нацыі не можа быць без суверэнітэту мовы. Мова валодае той *асаблівасцю, што яна фарміруе* тып чалавека, дакладней кажучы, нацыянальны тып. А калі тып разбураецца, то гэта ўжо не тып чалавека, а тып хворай істоты. Справа ў тым, што на працягу тысячагадовага развіцця грамадства, жыццядзейнасці людзей разам з асваеннем імі акружаючага асяроддзя фарміраваліся іх звычкі і тып чалавека. І гэта было настолькі глыбока, што знайшло сваё выражэнне нават у саставе крыві, а таксама стала праяўляцца ў тыпе мыслення, фразеалагічных выразах, якія нават не могуць абсалютна дакладна перакладацца на іншую мову. Як вядома, мысленне ёсць не што іншае, як працэс адлюстравання аб'ектыўнага свету ў свядомасці чалавека, і выражаецца ў канкрэтных словах і фразеалагічных выказваннях, што склаліся за шмат тысячагоддзяў існавання *нацыі*. І таму забарона роднай мовы вядзе і да парушэння гэтага стэрэатыпу мыслення, і тым самым да парушэння цыкла функцыяніравання мыслення, зброю інфармацыйнага біяполя. А гэта ёсць не што іншае, як хвароба. Яна не менш небяспечная, чым, скажам, тыя хваробы, якія могуць узнікнуць ад ужывання ў ежу *такіх прадуктаў*, да якіх чалавечы арганізм не прывык.

Мова ўзнікла як сродак зносін, сувязі паміж людзьмі. Яна была патрэбна для абмену інфармацыяй з самай ранняй ступені развіцця чалавечага грамадства, спрыяла развіццю мыслення. Не ў меншай ступені яна неабходна і цяпер, на новым этапе развіцця. Для нармальнага яе развіцця неабходна паклапаціцца аб тым, каб уключыць *пытанні мовы ў кантэкст інфарматыкі*, распрацоўваць гэтыя пытанні з пазіцыі агульнай філасофска-інфармацыйнай канцэпцыі. Адной філалогіі з гэтым справіцца немагчыма па той прычыне, што мова перш за ўсё інфармацыя і, як інфармацыя, грунтуецца на філасофскім падыходзе.

Мяркую, што пытаннямі далейшага развіцця беларускай філалогіі, мовазнаўства, фразеалогіі, дыялекталогіі ў кантэксце філалагічнай інфарматыкі павінны займацца не толькі філолагі, але і філосафы. Што, калі стварыць пры Інстытуце *філасофіі Беларускай акадэміі* навук аддзел філалагічнай інфарматыкі, які б займаўся параўнальным мовазнаўствам і распрацоўваў тэарэтычныя пытанні развіцця мовы?

А. П. КРУЦІКАЎ,
кандыдат філасофскіх навук.

З ПОШТЫ АДДЗЕЛА ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ

Віктар ЯРАЦ

З ПАГЛЯДАМ СУСТРЭЎСЯ ПАГЛЯД

●

У твой горад прыеду вясною.
Там вясёлы трамваяў гул.
Пазваню, каб сустрэцца з табою.
Ты адкажаш:
— Прабач, не магу.
І маркотна на дрэвах лістота
гляне ў неба, дзе столькі зор,
што дыхнуць, як асколкі лёду,
у вячэрні сцюдзёны прастор.
Я зімою прыеду ў твой горад.
Пазваню. Ты адкажаш:
— Чакай.
Цёпла снег без хмурынкі дакору
гляне ў сэрца, бы квеценню май.

●

Бяроз пасвятлела бяроста.
Аблокі, таполі, рака
трывожаць, як першая ростань
пад звонкай душой жаўрука.

Абняты крыламі ў блакіце
бязважкае неба з зямлёй.
І ткуцца нябачныя ніці
тых гукаў, што песняй завём.

А ўсё пачыналася проста:
з паглядам сустрэўся пагляд—
і музыкай сталі пялёсткі
маёвых вішнёвых прысад.

●

...і неба пахіснулася між сосен,
дзе дух п'янкі сунічнікаў густых,
дзе камароў і птушак шматгалоссе,
і губ сунічных слодыч—на дваіх.
Ці міг, ці вечнасць у палоне гэтым!
Дыханне сосен, цёплы спеў зямлі
нас атулілі захмялелым летам
і разам з намі ў неба паплылі...

●

А мора, што ўчора спявала лагодна,
палонячы сэрцы бязмежжам сваім,
сягоння маўчыць, хоць гайдаюцца лодкі
на хвалях, што берагу шле небасхіл.
Дзе сосны ў гарах залаціліся ўчора
вячэрніх праменняў прыветным святлом—
сягоння па-іншаму свецяць на мора
галінкай малой і высокім ствалом.
Паўднёвае сонца павольна ўзбярэжжам
брыдзе, як паломнік, адкуль і за кім!
А ўчора ўзлятала твая тут усмешка
пад небам, прасоленым ветрам марскім.

●

Што глыбей глыбокага калодзежа!
Возера падземнага вада.
Што глыбей вады з такога возера!
Дол каменны, цвёрды, як метал.
Што глыбей, чым дол той зацвярдзелы!
Дол наступны, а за ім—яшчэ,
як ляднік, калісьці анямелы
дол, што сіверам вякоў пячэ.
Што ж глыбей за той ляднік глыбокі—
сховішча неадшуканых руд!
Чалавека погляд адзінокі
між мільёнаў воч,
Мільёнаў рук.

●

Заліты зноў зімовымі дажджамі
шляхі ў палях і сцежкі ў тых лугах.
дзе вандравала сонца разам з намі—
травінак пах дагэтуль на губах.
Самотна сёння лозам і калінам—
сумётамі б ахутацца да плеч,
як футраю паўночнай сабалінай,
што ў сцюжу саграе, нібыта печ.
Лістоце пабурэлае дубровы
ці мроіцца з марозамі блакіт
і сонца дыск, што ўвечар снег барвовіць!
Ды сёння снег—таксама дэфіцыт.
Бязлюдныя рачныя пераправы
ніяк зіме не зацягнуць ільдом.
Ідуць дажджы.
Бязгучна мокнуць травы,
насенне ўсё абсыпаўшы на дол.
І ў гэты час зімовага разводдзя,
калі парушаны ў прыродзе код,
мне на зыходзе тлумнага стагоддзя
усё ж патрэбны больш, чым снег ці лёд—
твайго дыхання чыстыя вытокі
і рук тваіх цяпло і халадок,
і погляд твой—даверліва-глыбокі,
і вусны, бы ў сухмень—вады глыток.

●

Тваёй рукі кранаюся, нібыта
кранаюся забытых вечароў,
дзе пацалункі зорнымі арбітамі
блукаюць над сцяжынамі гадоў.
На скроні мне не сцюжы сыпанулі
таго святла, якому не растаць.
Яго дарылі дні з вясновым гулам
і развітанняў восеньскіх вярста.
І ў гэты час марозны, час зімовы
тваёй рукі кранаюся, каб зноў
бярозы пра любоў шапталі долу,
укрытаму прызнаннямі снягоў.
Тваю далонь пад небам крамяністым
дыханнем саграю, як птушаня.
І дзён далёкіх флейты голас чысты
ляціць сініцай у абдымкі дня.

●

Маторы гудзелі натужна.
Пад крыллем зямля паплыла,
Твой горад каменнаю ружай
расцвіў у далонях святла.
На вуліцы люднай вясновай
з табой развітаўся, каб тут
прыгадваць—між воблакаў—словы
апошніх расстайных мінут.
Аблокі бінтуюць сінечу.
А пальцаў тваіх халадок
згадаю—і думка пра стрэчу
душу апячэ, быццам ток.
Маторы ўспамін не заглушаць.
Цвітуць над нябачнай зямлёй
твае маладыя вяснушкі—
лятучай вясны неспакой.

●

Той гарадок, дзе поезд на хвіліну
спыняецца, згадаў, нібы вясну,
дзе яблыні ў пялёсткавым разліве
для ўсіх святло і ўдзень, і ўноч нясуць.
Там неба варажыла над завулкам
на зоркавых дукатах залатых,
падслухаўшы, як сэрцы б'юцца гулка
ў грудзях, бы сок у дрэвах сакаўных.
Пра вечнасць не пыталіся імгненні
ні ў блізкай рэчкі з подыхам садоў,
ні ў самых першых і ні ў трэціх пеўняў,
што будзяць свет заўжды спакон вякоў.
Купаўся месяц у пялёстках росных
і развітацца—сілы не было.
І слодычч вясновай пахлі косы,
спявала ноч тваіх вачэй святлом.
Нібы на сёмым небе гасцявалі,
нібы да нас не млеў так салавей...
Той гарадок згадаў—дыхнулі далі
садамі ў квецені, як дыхалі раней.

Ганарар прашу пералічыць на рахунак санаторыя «Аксакаўшчына», у якім лечацца дзеці з Чарнобыльскай зоны.

Аўтар.

ПАМЯРКУЕМ

«НЯГОЖА ПОЎЗАЦЬ НА КАЛЕНЯХ...»

Сёлета на чарговым Сусветным кангрэсе ўкраіністаў сярод іншых мяркуецца заслухаць даклад «Аб заганных рысах нацыянальнага характару». У нас, наколькі мне вядома, нічога падобнага на сходах, навуковых і грамадскіх, пакуль што не гучала. А між тым сама пастаноўка пытання сведчыць пра сталасць нацыі, пра яе волю да ўдасканалення, пераадолення іманентнага або гістарычна абумоўленага негатыву.

Ёсць розныя шляхі пазнання сябе як народа: праз назіранні над побытам, звычкамі, паводзінамі ў розных сітуацыях саміх беларусаў, г. зн. носьбітаў геннага кода, праз матэрыяльную і духоўную культуру, праз мастацтва. А паколькі найбольш універсальны, шматахопны від мастацтва — літаратура, то звернемся якраз да яе. Перачытаем аповесць Васіля Быкава «Знак бяды». Па трапнасці ўвасаблення народнага характару, па дакладнасці псіхалагічнага малюнка гэты твор мне падаецца бездакорным і з гэтага пункту гледжання недастаткова прааналізаваным крытыкай.

«Што будзе? Чаго чакаць ад немцаў? Дзе нашы і калі настане канец гэтай калатнечы?» — панылa думаў Пятрок. З гэтага сказа пачынаецца наша знаёмства з другім галоўным героем аповесці. Ужо тут выразна абмаляваны ўнутраны стан і характар гэтага немаладога, нямала зведаўшага чалавека. Пра раптоўную бяду, пра ворагаў, што дайшлі да мястэчка, Пятрок думае панылa. Нічога, аднак, не ўдумаўшы, ён прыходзіць да вываду, што «трэба прымаць тое, што нарыхтаваў табе лёс», «неяк пераседзець ліхую часіну, а там, можа, што зменіцца». У гатоўнасці прымаць наканаванае — не толькі звычка да пакоры, але і своеасаблівая, вынашаная за жыццё філасофія. Са стратэгіі вынікала і тактыка: «Каб засцерагчыся ад бяды, трэба паводзіць сябе як мага абачлівей і цішэй». Што ён і стараецца рабіць у далейшым, без асаблівага, праўда, поспеху. Наадварот — яго пакорлівасць цалкам распаясвае мясцовых паліцаяў, якія ўрэшце збіваюць Сцепанідзінага гаспадара, вымагаючы гарэлку, і забіраюць з сабой на расправу.

Зусім інакш разважае і дзейнічае Сцепаніда. У сітуацыі, калі то паліцаі наведваюцца, то немцы становяцца на пастой, яна не panылaсць, не падаўленасць адчувае, а гнеў і злосць. Яна не толькі розумам усведамляе, што перад ёй ворагі, заваёўнікі, — пратэстуе яе душа, яе чалавечая годнасць. Дагаджаць ім, сырадойчыкам паіць? Ці на скрыпачцы іграць, на што лёгка пагадзіўся Пятрок?..

Цікава, што кожны з іх перакананы ў правільнасці менавіта сваёй лініі паводзін. «Гэтая дурніца сама не паберажэцца, хутчэй наадварот»,— думае пра жонку Пятрок, добра ведаючы яе нораў. Яна, у сваю чаргу, у думках таксама незласліва абзывае яго дурнем, недалэгам, стараецца давесці, што з імі нельга падобраму — не з дабром прыйшлі. Да іх трэба ставіцца, як і яны да людзей: «з поўнай пагардай, з нянавісцю, з непакорнасцю ўсюды, дзе толькі можна». Сваё цвёрдае перакананне Сцепаніда, як умее, праводзіць у жыццё. Не саступіць нават у дробным для яе гэтак жа важна, як Петраку — не паступіцца сваёй «слабаватай, але блізкаю яму праўдай».

А праўда Петрака ў тым, што немцы, а з імі іх памагатыя, паліцаі Гуж і Каландзёнак — нягоднікі і п'яніцы, на сённяшні дзень з'яўляюцца ўладай. Для яго гэта не проста слова: не маладзён, якніяк пажыў на свеце, мае вопыт. Улада знаходзіцца над усімі і здольна на ўсё. Яна для таго і існуе, каб згінаць у дугу ды выкручваць людзям рукі.

«— Ціха, баба. Іх уласць, што зробіш...

— Уласць, каб яна падавілася...»

Адказ цалкам у духу Сцепаніды. Не з тых яна, што пасуюць перад уладай. Не баялася той, не баіцца і гэтай. Калі ўжо калектывізацыя — суцэльны гвалт над сялянамі — не зламала яе, то цяпер тым больш цяжка перарабляцца на рахманую ды пужлівую. Яна дакладна ведала: «Не дасі адпору — неўзабаве ўзаб'юцца на карак і будуць ехаць!».

Свайго гаспадара яна шкадуе, па-чалавечы разумее, але з горыччу думае, што «з такім у кляты час прападзеш напэўна». А небяспека падпільноўвае іх на кожным кроку. Згадаем эпізод, калі нямецкі афіцэр заўважыў на сцяне газету з партрэтам Сталіна і пачаў расшпільваць кабуру. Пятрок і пра апошняе сваё імгненне думае са звыклай панылaсцю, складваючы пальцы, каб напаследак перахрысціцца. Нават пры пагрозе смерці ў ім пераважае «вялікая абыякавасць да сябе і да жыцця наогул».

У адрозненне ад яго няўрымслівая Сцепаніда, якая змоладу была ў гушчы падзей, аказвае супраціўленне, дзейнічае, сама ідзе насустрач небяспецы: крадзе і топіць у калодзежы вінтоўку, а пасля, як забралі мужа, аказваецца здольнай і на зусім ужо не жаночы ўчынак: выпрошвае ў аднавяскоўцаў і хавае ў рове неўзарваную бомбу. Логіка абставін і характараў прыводзіць да таго, што Сцепаніда гіне — праз сваю нецярплівасць, праз волю да супраціўлення. Далейшы лёс Петрака невядомы. Не выключана, што якраз яго «слабая праўда» возьме ўсё-такі верх і ён застанецца жыць, дачакаецца з фронту сына.

Нельга сказаць, што супрацьлегласць характараў падкрэсліваецца пісьменнікам. Ніякай зададзенасці мы не адчуваем, нідзе не выпінаецца і аўтарская ацэнка (апошняе непазбежна прывяло б да дыдактыкі). Аднак мне падалося, што, пішучы аповесць, Васіль Быкаў меў перад сабой не толькі пэўную задуму, але і пэўную мастацкую звышзадачу. Невыпадкова пры абмалёўцы вобраза Петрака празаік звяртае нашу ўвагу на тыповасць, распаўсюджанасць асноўных рыс героя. Такіх, як ён — мяккіх, незласлівых, зважлівых, — было большасць у Выселках, такімі ж былі і продкі. Геніяльнае пяро Быкава стварыла не проста характары — тыпы і ці не ўпершыню ў беларускай літаратуры агаліла сутнасць нацыянальнай псіхалагічнай анамаліі.

Тут я падышла да асноўнага, дзеля чаго і ўзялася за гэтыя нататкі. Па ўсёй бачнасці, Пятрок увасабляе сабой кампрамісны, ахоўны пачатак беларускага характару, па сутнасці — жаночы; Сцепаніда — актыўны, дзейсны, наступальны, па сутнасці — мужчынскі. Ні ў якай іншай літаратуры былога СССР мы нічога падобнага не сустрэнем. У нашай жа подступы былі: успомнім мележаўскую Ганну, некаторых гераінь А. Макаёнка, І. Пташнікава. Успомнім і вядомых жанчын з гісторыі: непакорную Рагнеду, Соф'ю Алелькавіч, якая ўсё сваё нядоўгае жыццё змагалася супраць закрыцця праваслаўных цэркваў на Случчыне; Цётку з яе дынамічнымі, поўнымі напору і страсці творамі і з яе свядомай самаахвярнасцю. Бліжэй да сучаснасці таксама знойдзецца прыклад: Ларыса Геніюш — зацятая, непадступная змагарка, што ўвайшла ў гісторыю беларушчыны не гожасцю паэтыкі, а сілай духу, упартасцю супраціўлення татальнаму бальшавіцкаму ўціску.

Не хацела б, каб мяне зразумелі літаральна: нібыта сярод мужчын-беларусаў няма рашучых, смелых натур. Такія, вядома ж, ёсць, сам аўтар твора — таму яскравы прыклад, ды пераважная большасць такімі якасцямі ўсё ж не валодае. Падкрэслю і наступны момант: справа не ў недахопе мужнасці ў звычайным разуменні слова, хутчэй — у недахопе сілы духу, у немагчымасці супрацьстаяць грубаму напору, самаўпэўненасці, нахабству. Той жа Пятрок, калі б узрост дазволіў яму пайсці на фронт, ваяваў бы не горш за іншых. Больш таго — адзін з першых мог бы ўзняцца ў атаку, адгукаючыся на нечы заклік. І тут няма ніякай лагічнай супярэчнасці. Зброяй ваяваць заўжды лягчэй.

На побытавым, жыцейскім узроўні прынцыповае адрозненне характараў, мабыць, не мае рашаючага значэння: ад перамены складнікаў месцамі сума не мяняецца. Аднак у маштабах дзяржавы, дзе жанчыне дазволена камандаваць адно ля печы ды ля калыскі і дзе кіруе выключна дужы — ён жа слабы — пол, можа адбыцца досыць непажаданы перакос: у бок залішняй схільнасці да падпарадкавання — хоць каму. Нашы мужчыны ніколі не мелі магчымасці кіраваць сваім народам: за іх гэта рабілі больш дужыя суседзі. На сойме Рэчы Паспалітай, дзе вырашалася пытанне аб пераводзе, як цяпер сказалі б, дакументацыі на польскую мову, ніводзін тутэйшы шляхціц не стаў на абарону мовы «русінскай»; там ужо засядалі асцярожныя Петракі. Яны ж пазней першымі ішлі на службу да расійскай кароны, праяўляючы зайздросную здольнасць адаптавацца да самых неспрыяльных умоў. Падзеленая з іншымі народамі дзяржаўнасць, недапраяўленасць самасці, блытаніна ў гістарычных найменнях зрабілі сваю чорную справу, і што дасюль існуюць на свеце беларусы — няйначай, вялікі цуд. Дзякуючы Петракам— мы захаваліся фізічна, дзякуючы Сцепанідам — у нас жыве незалежны дух. Адно блага: лёс маладой беларускай дзяржавы вырашаюць выключна першыя, і як вырашаюць — мы бачым. У нашага ўрада няма ні сілы, ні храбрасці парваць зжыўшыя сябе палітычныя путы і самавызначыцца канчаткова — як гэта зрабіла, напрыклад, Украіна. Напэўна, не стае Сцепаніды, якая б годна заўпарцілася і прамовіла: «Устань, Пётра, нягожа поўзаць перад імі на каленях». І нагадала б яшчэ адну бясспрэчную ісціну: «Без сваркі, паціху хіба чаго даможашся ў жыцці?»

Г. К.

Анкета «ЛіМа»

Паказаць асобу і творчасць Максіма Гарэцкага з розных ракурсаў, ва ўспрыманні людзей розных пакаленняў, светапоглядаў, накірункаў дзейнасці — такой была мэта аддзела крытыкі і бібліяграфіі, які ў сваю чаргу далучыўся да юбілейных святкаванняў. Са студзеня г. г. на пытанні анкеты адказалі В. Адамчык, Л. Мірачыцкі, Г. Далідовіч, І. Жук, У. Арлоў, Э. Зайкоўскі, У. Сцяпан, А. Федарэнка, Т. Гаробчанка, У. Казбярук, В. Герасімаў, З. Прыгодзіч, П. Васючэнка, І. Шамякін, С. Панізнік, Б. Сачанка, А. Барадзіна, В. Мазынскі, І. Чыгрын. Эсэ У. Рубанава і нататкі члена-карэспандэнта АН Беларусі М. Мушынскага будуць, на наш погляд, своеасаблівым падрахункам анкеты. Дзякуем усім, хто адгукнуўся.

ПРАРОК

Пісьменнік — перадусім гэта слова, чараванне над словам і малітва яму. Гэта ад Бога, усё астатняе — ад жыцця. Я думаў, такія словы, як **ёдка** (холадна), **мост** (падлога), **уваўрэў** (спацеў), **султыжка** (костка), **супарат** (упарты чалавек), **лантух** (страўнік) ды многія іншыя не выходзяць за ваколіцу маёй вёскі. Аж не. І гэта было маё першае дзіўленне Гарэцкім, цёпла прыхарошанае гонарам зямляцтва. З таго часу мінула, нямнога-нямала — роўна дваццаць гадоў, я тады быў студэнтам Белдзяржуніверсітэта, але ж толькі цяпер я свядома разумею: позна! Не па сваёй віне позна — і не ўсе! — прыходзілі да нас, беларускіх дзяцей, святыя імёны народа, якому вызначана зусім не сціплае месца на цеснай карце нацый, а таксама гісторыя, што стаіць за гэтымі імёнамі. Паважаць пачынаеш (вядома, са знакам мінус) служак утапічнай ідэалогіі, якім хапала розуму цяміць, што прысутнасць вялікіх продкаў кансалідуе нацыю, з'ядноўвае дух і робіць яго непераможным, непадатлівым для авантурных, гібельных мэтаў.

Пра ЯГО можна гаварыць самымі высокімі эпітэтамі (у тыя часы і цяпер) без усякай натугі, як гэта часта робяць нашыя сучаснікі ў адносінах да свежаспечаных «класікаў», падвязваючы іх, бы кароў у галадуху вяроўкамі, няшчыра-сяброўскімі пахваламі.

Канечне, пра ўсіх, хто піша (творыць), можна сказаць прыблізна адно (асабліва апусціўшы ўзровень мастацкасці): змаганне дабра са злом, гуманізм. І толькі творцаў, найбліжэйшых да міласці Боскай, вызначае **рэдкае** — дар прарока.

Чытаючы за 50 ці 70 гадоў пра штосьці (прарочае) і не падумаеш, што гэта позірк у далёкую будучыню. І толькі наступнікам становіцца зразумелым, куды закідвалася прадбачанне.

Гляджу гэтымі восеньска-зімовымі днямі, калі пішу, на шэрыя, панылыя вуліцы Мінска і разважаю: ці быў Максім Гарэцкі прарокам?

Маленькае адступленне. Апошнім часам я, знаёмячыся з матэрыяламі розных судзілішчаў, рэпрэсій, не магу без гневу думаць: хто даў права палітыкам ставіць сябе вышэй творцы? Хто? Творца ад Бога, ад неба, ад зямлі, з духу народнага... Ён застанецца **адным** словам, мазком, песняю — і гэта **будзе**. А палітык? Сёння князь — заўтра гразь. Сёння «самы-самы», заўтра такія ж інтрыганы звергнулі, і ён — ніхто. Ды каб жа ніхто! Крывавы тыран, дыктатар, валюнтарыст, авантурыст... (карацей, «празорлівасць» заднім чыслом у падшыўках газет). Каму з палітыкаў паслякастрычніцкай эпохі народ удзячны? (Дасюль святым лічыўся толькі Ленін...). А колькі... колькі! — светлых галоў пакацілася ў небыццё за гэты час?

І ў гэтым праведным гневе я рызыкнуў уявіць, што народ можа абысціся без усякіх палітыкаў, дзяржаўных вешчуноў, «праграмнікаў», ідэйных натхняльнікаў-абяцальнікаў, у кожным разе, яны не павінны быць на першым плане. А вось без слова... Без слова, братцы, дудкі! А тыя, хто працуе са словам, патрэбны ці не?

І раптам мяне секанула як маланкаю прачытанае ў «Меланхоліі» Гарэцкага: «Я думаю, што ў нашым вызваленчым руху **настаўнікі і літаратары яшчэ доўга** (выдзелена мною.—**У. Р.**) будуць больш патрэбны, чым каморнікі і аграномы».

Гэтае ДОЎГА дацягнулася да нас і хто скажа, колькі яму яшчэ цягнуцца...

І тут жа, у «Меланхоліі», Лявона Задуму агортвае роспач, «што беларускае адраджэнне не мае пад сабою ніякага грунту», што ў кніжным кіёску «было шмат усякіх кніжак, часопісаў і газет, але беларускага нічога не было».

Хіба не пра наш час, хіба не актуальна праз сем дзесяткаў гадоў пасля напісання? Вядома ж, Максім Гарэцкі быў ПРАРОКАМ. У тым і соль, што, пішучы ў пэўным часе, геній як бы штурхае розум грамадства ўперад, дапамагае фарміравацца свядомасці наступных пакаленняў.

Сёння можна (і лёгка) казаць, што М. Гарэцкі — вялікі, наш нацыянальны геній, незаменная ахвяра сталінскага інтэлектакосу. Можа, ён не так значыць для іншых народаў, можа, ягоная творчасць для іх не класіка, а для нас, нашай літаратуры — вяршыня. Як і наадварот: скажам, для Японіі — добра, а для нас не вельмі, хоць японцу зусім не пашкодзіць ведаць беларускую літаратуру, а беларусу — японскую.

Цяпер патрэба ў Гарэцкім як ніколі вырасла. Прысутнасць ягоная паказвае ўсякім скептыкам-схімнікам, якія думаюць, быццам беларус няздольны на высокі ўзлёт, што мы — нацыя па ўсіх правілах. Ёсць адзін (а не адзін жа!) — шукаецца, нараджаецца і другі, ёсць два — задумваецца ў наступнай масе люду трэці... А ў складаных варунках нібыта працэс гэты яшчэ скарачаецца. Гарэцкі — наш набат: МОЖАМ! І — як надзея, як шчасце — адна парадаксальная асаблівасць: вялікая постаць з цягам часу вырастае, малая — мізарнее. Гэтак жа як голас творчасці: альбо мацнее, альбо слабее.

Я нейкі час думаў, важней у прозе рэаліі; цяпер жа, паводле Гарэцкага, зразумеў, што правільней будзе лічыць: важней адчуванні на грунце гэтых рэалій. Гэта як агонь над дровамі — нам важней агонь. І вось чаму. Рэаліі прападаюць, адыходзяць, іх замяняюць новыя, а энергія адчуванняў пайшла, яна застаецца ў космасе, і ўжо адтуль уплывае на нас, нашыя сённяшнія адчуванні (гэта цяпер даказана).

Каб атрымаць эстэтычна-мастацкую асалоду, мне не трэба чытаць Гарэцкага цалкам. Дастаткова некалькі старонак, паўкнігі (у любым месцы). Індывідуальнасць вельмі хутка дзейнічае, насычае імгненна, як высакаякасная ежа калорыямі, і смак ейны выразна-непаўторны ў малой долі.

Пасля Гарэцкага якісьці час не хочацца чытаць нашых пісьменнікаў. Я доўга не мог зразумець — чаму, ёсць жа сярод іх паважаныя, таленавітыя. Адказ вынайшаўся даволі просты (усё простае, калі праясніцца): ні ў кога няма такога яскравага малюнка (зрэзу) часу. Прынамсі, для маіх вачэй. Прызнаюся, адчуваю пэўную няёмкасць, пішучы пра класіка: несуразмерныя велічыні. Было б куды прасцей, калі б чалавека бачыў: тады права на фіксацыю якіхсьці дэталей, падрабязнасцей, штрышкоў мае кожны. І яны самакаштоўныя, бо для нашчадкаў, для якіх іншыя ўжо вызначылі цану пісьменніка, цікавае і дарагое УСЁ, бо кожны, хоча таго альбо не хоча, прымервае сябе на вышэйшага.

Ніякі юбілейны заказ не прымусіў бы мяне публічна выказваць свае адносіны да Гарэцкага, калі б яны не выявіліся, хай ледзь-ледзь, несвядома яшчэ (што найкаштоўней у дадзеным выпадку), **раней:** адчуванне чагосьці чароўнага, магічнага, якое табе ТРЭБА.

Колькісь рысачак з таго, што не прывязалася да гэтай нататкі, але было:

1. Чытаеш кепскую (слабую) кнігу — ніякіх думак і ніякага натхнення; добрую (Гарэцкага) — хочацца пісаць сваё.

2. Кепскае ў нас тое, што пісьменнік намі ацэньваецца ў залежнасці ад таго, як ён ставіцца да цябе ў чыста жыццёвых абставінах.

3. Усё, што сніцца, дзесьці існуе (Гарэцкі вялікае значэнне надаваў загадцы сноў).

4. Бальшыня з нашых адраджэнцаў імкнецца стаць фігураю, а не ўнесці ўклад. У Гарэцкага, мне здаецца, было наадварот.

5. Гартаю слоўнікі (сучасныя) і недаўмяваю, чаму няма ў іх многіх-многіх слоў Гарэцкага — жывых, народных, пабеларуску смакавітых? Во дбалі, во служылі беларускасці нашыя карыфеі! Дзякуй Богу, ёсць Творы.

І апошняе. Бадай самае асабістае, у чым быццам і нясціпла прызнавацца (але гэтага вымагаюць канкрэтныя пытанні). Нейк зайшоў у выдавецтва празаік своеасаблівага духоўнага бачання Андрэй Федарэнка і нечакана сказаў мне, што прачытаў маё даўняе-даўняе (надрукавана было ў «Вожыку» пасля шматгадовага вылежвання) апавяданнейка «Гарадскі» — пра тое, як вясковы хлопец выракаецца матчынай мовы,— і яно яму нагадала Гарэцкага. Скуль накруцілася гэтая думка Андрэя, шчыра кажучы, не ведаю, урэшце ёсць рэчы, зразумелыя толькі аднаму. Яна мне, вядома, лесціць. Я толькі пэўна ўсведамляю, што ніколі не дасягну жывасці пісьма Гарэцкага, натуральных блёсткаў на словах, нейкага вясенне-травянога разліву ягонай душы па тэксце.

Але — кожнаму свая задуманасць, кожны сваю «знаходзіць у пісанні салодкасць» (Гарэцкі).

Уладзіслаў РУБАНАЎ.

АДДАМО НАЛЕЖНАЕ І РЭДАКТАРАМ

Абставіны майго знаёмства з прозай (па сутнасці — з творчасцю) Максіма Гарэцкага цікавыя тым, што прыадчыняюць малавядомую старонку гісторыі рэабілітацыі светлага імя пісьменніка-грамадзяніна, які так багата зрабіў для развіцця нацыянальнай культуры. Гэтая старонка — даволі драматычная, зрэшты, як і ўвесь жыццёвы шлях мастака-пакутніка... У канцы 50-х гадоў Інстытут літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук распачаў працу над калектыўнай «Гісторыяй беларускай літаратуры». Гэта была пара т. зв. хрушчоўскай адлігі, калі адкрылася нечаканая магчымасць вярнуць чытачу імёны многіх выдатных мастакоў слова, бессаромна абылганых, зганьбаваных паклёпнікамі, даносчыкамі ў гады масавых палітычных рэпрэсій. Аднак надзеі сумленных людзей на трывалае ўсталяванне сапраўднага дэмакратызму, палітычных, грамадзянскіх свабод, надзеі на хуткае адраджэнне нацыянальнай культуры не спраўджваліся. Абаронцы таталітарнага рэжыму не хацелі здаваць сваіх пазіцый. Яны рабілі ўсё магчымае, каб перашкодзіць духоўнаму абнаўленню грамадства. І хоць у новую «Гісторыю беларускай літаратуры» былі ўведзены асобныя манаграфічныя раздзелы пра Ц. Гартнага, М. Чарота, У. Дубоўку, М. Зарэцкага, П. Галавача, аднак для разгляду творчасці Максіма Гарэцкага месца там не знайшлося. Як бачым, на пачатку 60-х гадоў яшчэ дастаткова ўплывовымі былі тыя, хто па-ранейшаму, як і ў 30—50-я гады, глядзеў на аўтара «Руні» і «Дзвюх душаў», як на пісьменніка небяспечнага для тагачаснай палітычнай сістэмы, а таму і няварта ўвагі ні чытачоў, ні даследчыкаў літаратуры. Лёс М. Гарэцкага ў новай «Гісторыі» — слабое суцяшэнне! — падзялілі А. Гарун, Ф. Аляхновіч, А. Мрый, Л. Калюга, Я. Нёманскі і іншыя паэты, празаікі, драматургі. Іх творы або зусім ігнараваліся, або ішлі ў агульным пераліку без заглыбленага аналізу.

Сёння кожны з нас упэўнена скажа, што падобнае стаўленне да выдатных майстроў — недаравальны ўчынак тых, хто зацвярджаў план-праспект «Гісторыі літаратуры», хто прызначаў аўтараў-выканаўцаў. Дык гэта сёння! А ў той час грамадска-палітычная сітуацыя ў краіне і псіхалагічны клімат у акадэмічнай установе былі інакшымі... І вось аднойчы да мяне, маладога навукоўца інстытута, звярнуўся тагачасны загадчык сектара дакастрычніцкай літаратуры і тэксталогіі Ю. С. Пшыркоў і не загадаў, а папрасіў напісаць «у пазапланавым парадку» раздзел пра М. Гарэцкага: мы паспрабуем змясціць творчы партрэт пісьменніка хоць бы ў дарэвалюцыйным томе, бо першы том «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры» (1917—1941) ужо выйшаў з друку. Я хацеў бы, каб пра нашу размову, сказаў Юльян Сяргеевіч, да пары да часу ніхто не ведаў. Так будзе лепей...

Зразумела. Я не мог адмовіць свайму настаўніку, а ягоную просьбу ўзяўся выконваць з радасцю, і сёння маю маральнае права сказаць, што ганаруся даверам гэтага па-сялянску мудрага чалавека, які адчуваў асабістую адказнасць вучонага перад грамадствам і імкнуўся гэтае ўсведамленне прышчапіць сваім вучням. Ю. Пшыркоў разумеў: пакуль у «Гісторыі беларускай літаратуры» не будзе асобнага раздзела пра М. Гарэцкага, грамадзянская рэабілітацыя пісьменніка застанецца фармальным актам, а творы пісьменніка не трапяць ні ў праграму філалагічных факультэтаў, ні ў школьную праграму. Вось так, дзякуючы Юльяну Пшыркову і нечаканаму збегу акалічнасцяў, і адбылося маё сур'ёзнае знаёмства з мастацкай прозай Максіма Гарэцкага, а фактычна пачалося маё глыбокае захапленне творчасцю незвычайнага майстра слова, якое працягваецца і сёння.

З якімі цяжкасцямі праходзіў падпольна напісаны раздзел рэдактуры і што засталося ад першапачатковага варыянта — тэма асобнай размовы. Пры выпадку я раскажу пра гэта падрабязней, тым болей, што тэкст з рэдактарскімі (чытай: цэнзурнымі) праўкамі, кюпюрамі я захоўваю як каштоўны дакумент часу. Абмяжуюся тут вытрымкай з індывідуальнай справаздачы за 1968 год, на якую я нядаўна натрапіў, перабіраючы старыя паперы: «Апрача працы над планавай тэмай, на працягу гэтага года я быў заняты завяршэннем манаграфічнага раздзела «Максім Гарэцкі» ў «Гісторыю беларускай дакастрычніцкай літаратуры». Раздзел неаднаразова пераглядаўся і перадрукоўваўся ў сувязі з заўвагамі, зробленымі пры абмеркаванні, а таксама пасля заўваг рэдактараў»... І ўсё ж — аддамо належнае і рэдактарам — раздзел трапіў у другі том «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (1969), што было ўспрынята грамадскасцю як дазвол афіцыйных улад на канчатковае «памілаванне» аднаго з самых паслядоўных «ідэолагаў» нацдэмаўшчыны».

Каб спасцігнуць таямніцу мастацкага ўздзеяння твораў М. Гарэцкага на чытача, спазнаць сакрэт іх паэтычнай даўгавечнасці, патрэбен час, патрэбны талент даследчыка, новыя, нетрадыцыйныя падыходы. У асобе М. Гарэцкага, чалавека і пісьменніка, уражваюць цэласнасць і шматграннасць натуры, мэтанакіраванасць ягонай дзейнасці, мастакоўская прадбачлівасць, здольнасць адчуваць, разумець першачарговыя задачы, якія жыццё ставіла перад нацыянальнай культурай, літаратурай. М. Гарэцкі не заклікаў другіх самаадана служыць роднай зямлі, бацькаўшчыне, народу, ён свядома браў на свае плечы непасільны цяжар працы. Мяне заўсёды здзіўляла сіла яго духу, здольнасць цярпліва зносіць жыццёвыя нягоды і цяжкія выпрабаванні лёсу. У самыя неспрыяльныя часіны жыцця Максім Гарэцкі шукаў паратунку ў творчай дзейнасці. М. Гарэцкі — гэта мастак-падзвіжнік, яго талент — талент дзеяча-адраджэнца, які верыў у свой народ, у шчаслівы лёс нацыі, у яе непазбежны росквіт.

Я не ўяўляю М. Гарэцкага як пісьменніка, які нібыта толькі тое і рабіў, што выказваў ісціну ў апошняй інстанцыі, павучаў сваіх чытачоў. Не , яго праца — гэта настойлівыя, а часта і пакутлівыя пошукі адказу на тыя пытанні, якія нараджала жыццё. І каб зразумець сэнс гэтых пошукаў, патрэбна глыбокае вывучэнне ўсяго, што выйшла з-пад пяра незабыўнага дзядзькі Максіма. **А напісана** ім багата. Проза М. Гарэцкага прыцягвае мяне сваёй натуральнасцю, чысцінёй аўтарскага голасу, высокай маральнасцю, якой прасякнута кожная сюжэтная сітуацыя, кожная мастацкая дэталь. Гэта — мастацтва высокай духоўнай напоўненасці, любові да жыцця і веры ў чалавечае высакародства. Жыватворная крыніца твораў М. Гарэцкага — высокаўсвядомленая нацыянальная ідэя, ідэя Бацькаўшчыны.

Міхась МУШЫНСКІ.

МАРАЛЬНЫ КРАХ «НОВАГА» ЧАЛАВЕКА

«Няўжо ў гэтым свеце чалавек не можа быць чалавекам?» Гэтае пытанне Міці Корсака, аднаго з галоўных дзеючых асоб раманнага цыкла В. Адамчыка, можна было б вынесці і ў эпіграф новага твора Таісы Бондар «Ахвяры». Ёсць шмат агульнага ў лёсе герояў Адамчыка і Бондар: трагічнае прасвятленне перад смерцю, нязадзеяненыя мары, бездапаможнасць актыўнай дзейснай асобы перад антычалавечымі гістарычнымі абставінамі.

Яшчэ не так даўно ў літаратуры вядучым быў зусім іншы лейтматыў: шчаслівая доля самага шчаслівага чалавека ў самай гуманнай дзяржаве. І раптам: трагедыя асобы, духоўная дэградацыя, антыгуманны пафас, расплата, ахвяры...

Крыкам затоенага болю крычыцца ужо назва твора, у якім аўтар імкнецца «разрешить мысль» (Ф. Дастаеўскі), знайсці адказы на шматлікія праклятыя пытанні нашага быцця.

Часопіс «Полымя», дзе ўбачыў свет раман Т. Бондар, адкрываеш з асаблівай надзеяй. Справа ў тым, што крытыкі, характарызуючы сучасную прозу, заўважылі, што з аднаго боку ў ёй нярэдка з'яўляецца «сыры, па-мастацку неапрацаваны матэрыял» (У. Конан), з другога боку — «... ёсць зрухі і паглыбленне» (П. Дзюбайла). Новаму твору Т. Бондар пасуе апошняе, і перш-наперш ужо таму, што ён мае абнадзейваючую перадгісторыю. Маем на ўвазе папярэднюю творчасць пісьменніцы, якую мы ведаем як аўтара «Дзённіка жанчыны», аповесці «Марыя», твораў вострападзённых, пранізаных болем за чалавека, скіраваных на даследаванне ўнутранага свету героя. Гэта і эстэтычны генатып жанру, у якім закладзены магутны патэнцыял выяўлення ў мастацкім аналізе-сінтэзе існага ў грамадскім развіцці.

У рамане «Ахвяры» Бондар звярнулася да «незавершанай рэчаіснасці», падзей, што адбыліся ў Курапатах і сталі значнай вяхой у нацыянальнай гісторыі беларусаў. У мастацкім змесце курапацкія падзеі набылі асаблівае напаўненне. У іх зніталаваліся мінулае, сённяшняе, будучыня народа. Яны высвецілі маральную сутнасць людзей, што прыйшлі на магілкі і ў якасці праваахоўнікаў, і як вернікі. Як стала відавочным у мастацкім адлюстраванні, тут знаходзіліся ў той момант толькі ахвяры: і тыя, хто быў фізічна знішчаны ў пару сталінскіх рэпрэсій, і «сталінскія сокалы», што выраслі са знявечанай душой, атручанай антыгуманнай ідэалогіяй, і маладзейшыя, што атрымалі ў спадчыну нездаровы духоўны генафонд.

«У людзей і сёння той жа, ранейшы, страх, тая ж пакорнасць вызначальнаму шляху, тая ж прага выжыць, выжыць за кошт чаго заўгодна; і за кошт маралі, і за кошт душы сваёй, за кошт здрады праўдзе, справядлівасці, за кошт знішчэння бліжняга...

Новы час не настаў, яго час затрыманы надоўга, і цікава, хто першым асмеліцца сказаць гэта ўголас».

Нельга не заўважыць, што погляд гэты далёка не бясспрэчны, як і шматлікія іншыя меркаванні персанажаў. Напрыклад, калі ідзе гаворка пра тое, што «бязволле... прыходзіць на змену бязвер'ю», што «людзі слепнуць ад страху. Ад страху перад жыццём і тымі намаганнямі, якія трэба зрабіць, тымі пакутамі, якія трэба сцярпець, каб застацца чалавекам. Ад страху, што перадаецца, што перадаўся нам з генамі, лічы ў спадчыну». У дыялогах герояў слова набывае філасофскі акцэнт, застаецца адкрытым. Увага аўтара скіравана на шматграннае раскрыццё думкі, на філасофскае асэнсаванне такіх яшчэ новых для беларускай прозы праблем, як існаванне ў адной асобе ахвяры і ката, як трагедыя ката, расплата дзяцей за віну бацькоў, трагізм паўсядзённага ў сучасным жыцці.

Відавочна, што творца, які рызыкнуў звярнуцца да сучаснай абсурднай рэчаіснасці, сутыкаецца з праблемай пошуку эстэтычнай формы, якая б адэкватна перадала драматычныя калізіі жыцця. Так, В. Казько звярнуўся да жанру «сучаснай спадарожнай казкі», А. Глобус апрабаваў «асколачную» кампазіцыю, А. Разанаў пераключыўся на версэты, пункціры, квантэмы... Твор Т. Бондар узыходзіць у сваім жанравым радаводзе да традыцый К. Чорнага, М. Гарэцкага і, несумненна, Ф. Дастаеўскага. Цяжка пераацаніць мастацкі патэнцыял поліфанічнага рамана, рамана ідэй, дзе ўвесь змест пранізаны напружаным пошукам ісціны, дзе ў сістэме вобразаў узнікае «спалучэнне, дзёрзкая нечаканасць пераходаў, якія на стыку высякаюць бляск сэнсу».

Адзін з ключавых матываў рамана — матыў віны і адказнасці. Хто вінаваты ў тым, што чалавек стаў «няшчасным, пакінутым, беспрытульным»? Думка раскрываецца ў розных глыбінных пластах. Ёсць прымітыўнае тлумачэнне: Сталін і яго прыслужнікі. Але ж ці не прадстане перад Страшным Судом і народ-ахвяравальнік? «...Хіба не народ, не пэўныя якасці душы ягонай зрабілі ўсё, што адбылося, магчымым?» І хіба не ляжыць на ім адказнасць за змрочную будучыню нашчадкаў? «...віна і на нас кладзецца. Куды ні крууі: таму часу мы не належым. І ў гэтым месца сабе не знаходзім». Такім чынам, прадзецца нітка лёсу без віны вінаватых, так праз гады адгукаецца ахвяравальнасць галоўным — стратай маральных святыняў. Больш жорсткай кары не змог бы прыдумаць чалавечы розум — як расплата ні ў чым не павінных дзяцей, унукаў за грахі бацькоў.

Шкада, што падобных непрадказальна вострых сутыкненняў супрацьлеглых думак не стае шматгалоссю рамана, што не ўсе доўгія размовы даюць новы імпульс развіццю аўтарскай канцэпцыі.

Сюжэт рамана сканцэнтраваны вакол гісторыі сям'і Кондрусеў. Здавалася б, нас чакае сустрэча з добра знаёмай фабулай традыцыйнага сямейнага рамана. Ды не зусім звычайнага для сямейнага рамана прыгоды адбываюцца ў кватэры былога пракурора рэспублікі Савелія Кондруся. Яны больш асацыяруюцца з раманам жахаў, дзе дзейнічаюць мерцвякі, здані. У гэтай сям'і таксама «мёртвыя трымаюць жывых», а ў рэальнасці з'яў можа засумнявацца навак абсалютна здаровы чалавек.

...Да свята вывешваюць партрэт вялікага правадыра. Аднак нешта здарылася, і партрэт выслізнуў з рук рабочага.

«— Ты што, не ведаеш, што рабіць? — павольна, ледзьве не па складах, выціснуў з сябе бацька і, калі той без слова ці ўскрыку стаў на падаконне і скочыў уніз, з чацвёртага паверха — уніз, павярнуўся, і, знешне спакойны, выйшаў з залы».

Вось у такой напалову фантастычнай, напалову рэальнай рэчаіснасці расце, выхоўваецца новае пакаленне Кондрусеў. Час у творы па-мастацку скандэнсаваны, і мы маем магчымасць прасачыць за лёсам трох пакаленняў. І асноўнае, убачыць не толькі як сталеў «новы чалавек» пад чуйным наглядам партыі і ўрада, але і прааналізаваць вынікі ўсеагульнай кампаніі, што атрымала назву працэсу фармавання новай сацыялістычнай асобы. У «гуманным» пераўтварэнні чалавека было ўсё навыварат. Ужо «сама пастаноўка пытання аб стварэнні новага чалавека, як у грамадстве, так і ў літаратуры — заганная і амаральная, бо мае на ўвазе гвалт з чалавечай прыроды, натуральна-эвалюцыйнага ходу развіцця», — пагаджаемся мы з літаратуразнаўцам Я. Лецкам.

Вобраз «новага» чалавека ў рамане «Ахвяры» шматгранны, але ёсць у ім дамінанта, што вызначаецца праз маральную сутнасць персанажаў. Адзін з «новых» людзей, выхаваных на прынцыпах сацыялістычнага гуманізму, — Рыгор Кондрусь, маёр, потым падпалкоўнік міліцыі. Яго светабачанне абмежавана роллю паслухмянага слугі адміністратыўна-каманднай сістэмы. Для аховы парадку ад дэмакратаў ён навет роднага пляменніка не пашкадуе. «Выйсце з бязвыйсця» знойдзе толькі ў службовым рапарце, просьбе паслаць туды, дзе, выконваючы загад, можа і загінуць.

Воблік Рыгора Кондруся адзін з самых агідных у творы. Яго вобраз можна лічыць сімвалам дзяржаўнага таталітарызму. Аднак дадзены ў развіцці, у эстэтычным самараскрыцці характар набыў станоўчыя рысы, не згубіў аўтарскай «лелеющей душу гуманности» (А. Пушкін). Ён кат і ён жа, падобна бацьку, і ахвяра — як усе, хто здрадзіў маральным крытэрыям у імя ідэі, паступіўся сумленнем, непрыкметна ператварыўся ў поўнасцю дэтэрмініраваную істоту, «вернага Руслана» дзяржаўнай ідэалогіі.

Духоўнай спустошанасці чалавека ў творы, як і ў жыцці, супрацьстаяць традыцыі народнай, хрысціянскай маралі. Яна персаніфікавана ў вобразах жанчын роду Кондрусеў, а трагічнае завяршэнне атрымала ў вобразе Уладзі: Яе святая душа пакутуе за ўсіх. Праз дабро, міласэрнасць, асабістыя страты імкнецца яна змяніць нешта навокал. Аднак гэта голас «вопиющего в пустыне». І хутка яе псіхіка не вытрымлівае, розум канчаткова раздвойваецца, адчай прыводзіць да самагубства. Трагічная гібель Уладзі праліве сапраўднае ачышчальнае святло на чытача, бо прычынай яе трагедыі стала не толькі ўласнае гора, а пакуты ўсіх людзей.

Вобразы Рыгора, Уладзі найбольш арганічныя, заглыбленыя ў жыццё. Сюжэтныя лініі, звязаныя з імі, па-мастацку непрадказальныя, займальныя. Што ж тычыцца цэнтральнага героя, Івана Кондруся, то ў ім перамагае зададзенасць, аднамернасць.

Раман Т. Бондар сугучны часу, у ім знайшлі асэнсаванне праблемы, што востра хвалююць грамадства — праблемы духоўнай рэанімацыі чалавека.

«Калі ж чалавек пераменіцца? Няўжо было так спакон веку і так астанецца?» — так зноў ва унісон з настроем рамана гучыць голас героя В. Адамчыка. І адказу на гэтае пытанне пакуль няма. Сучасная проза ўжо не робіць традыцыйных уцекаў ад яго. Але ў ёй выразна абазначылася тэндэнцыя, за якой стаіць вялікі вопыт сусветнай і нацыянальнай класікі: заглыбленасць у духоўны свет чалавека. «Трэба перш-наперш убачыць увесь страх, які створаны не кімсьці збоку, не класавымі ці нацыянальнымі ворагамі, а ўнутры кожнага з нас і ўнутры кожнага грамадства» (Салжаніцын).

Наталля КАПШАЙ.

г. Гомель.

Таіса Бондар. «Ахвяры». Раман. «Полымя», 1992, №№ 5—6.

ТАКІ ПРЫГОЖЫ КАЛЯНДАР

Напярэдадні новага 1993 года ў продаж паступіў насценны мастацкі каляндар пад назваю «Магнаты Беларусі», выдадзены тыражом 15 000 экземпляраў выдавецтвам «Беларусь» і Мінскай фабрыкай каляровага друку. Гэта ўжо другі каляндар, створаны, як відавочна, з мэтай папулярызацыі выдатных твораў старажытнабеларускага мастацтва. Аўтарамі абодвух календароў з'яўляюцца мастацтвазнаўца Н. Высоцкая і фотамастак Г. Ліхтаровіч. Таму можна гаварыць ужо аб пэўнай перыядычнасці выдання, дасягненнях і праліках яго складальнікаў.

Трэба зазначыць, што сама задума падобнага выдання вельмі пазітыўная і ўражвае сваімі амаль неабмежаванымі магчымасцямі. Спадзяюся, што, нягледзячы на выдавецкія цяжкасці, мы яшчэ шмат гадоў будзем сустракацца з беларускімі мастацкімі календарамі ў сваіх кватэрах і рабочых кабінетах. Менавіта таму не магу не выказаць пэўныя заўвагі да ўжо выдадзеных календароў з мэтай палепшыць іх у будучым.

Мінулагодні каляндар меў назву «Беларускія абразы» і складаўся з 13 рэпрадукцый (сумуючы вокладку) цудоўных твораў іканапісу, размешчаных па месяцах года адпаведна святочнаму хрысціянскаму каляндарнаму цыклу. Назва дакладна інфармавала, што тут прадстаўлены ўзоры старажытнабеларускага мастацтва, а ў іх паслядоўнасці прасочвалася акрэсленая ідэя ўшанавання хрысціянскіх святаў. Задума складальніка была надзвычай простая і ясная. Таму псеўдамастацтвазнаўчыя надпісы пад абразамі, што гэта «беларуская школа» выглядалі непатрэбнай таўталогіяй. На нашу думку, шырокаму чытачу істотней было б даведацца, да якога свята і дня месяца па каталіцкім і праваслаўным календары адносіцца кожны з гэтых абразоў.

Але значна большую колькасць нараканняў вымагае сёлетні каляндар. Недакладная (адразу па некалькіх параметрах) назва «Магнаты Беларусі» не адпавядае падборцы рэпрадукцый і зместу календара. Папершае, у гэтай назве адсутнічае слова «партрэт». Такім чынам, не падкрэслена, што з вялікага арсенала старажытнабеларускага выяўленчага мастацтва ў дадзеным выпадку выбраны жанр партрэта.

Па-другое, магнат — паняцце сацыяльнай гісторыі, і неабходна ставіцца да яе з павагай. Адпаведна ёй партрэтаванымі асобы былі магнатамі Вялікага княства Літоўскага, нашай гістарычнай дзяржавы, а не Беларусі — у сучасным разуменні. Сапраўды, даць трапную, кароткую і абагульняючую назву для гэтага выдання было складана. Напрыклад, мастацкі каталог аналагічнага зместу, выдадзены ў 1991 годзе ў Кракаве, меў назву больш разгорнутую, але і больш дакладную «Партрэты знакамітых постацяў даўняй Рэчы Паспалітай у Мінскіх зборах». Але цяжкасць задачы не апраўдвае праліхі складальніка календара.

Далей, пры азнаямленні з падборкай рэпрадукцый узнікае пытанне ці меркаванне, што адзінымі магнатамі ў нашым краі былі Радзівілы. Сапраўды, мужчынскіх партрэтаў прадстаўнікоў іншых магнацкіх родаў, як, напрыклад, Пацаў, Сапегаў, Весялоўскіх, нават з тых, што ёсць у калекцыі Дзяржаўнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь, у ім увогуле не прадстаўлена. Пад партрэтамі жанчын, што ўвайшлі ў сям'ю Радзівілаў па шлюбах, таксама не ўсюды пазначаны іх фамільныя прозвішчы, як гэта было прынята ў той час. Між тым, такі подпіс пад парным партрэтам дзвюх жонак Януша Радзівіла — Кацярыны Патоцкай і Марыі Лупул,— засяродзіў бы ўвагу на таямніцы гэтага незвычайнага партрэта. А можна было б і адкрыць гэтую таямніцу, што «мяцежны гетман», кальвініст Януш Радзівіл першым шлюбам быў жанаты на каталічцы Кацярыне Патоцкай, а пасля яе смерці — на праваслаўнай Марыі, дачцэ малдаўскага гаспадара Базыля Лупула, і што абедзве яны намаляваны на адным партрэце. Калі выдаўцы мелі на мэце працяг серыі партрэтаў магнатаў, трэба было пазначыць, што гэта першы выпуск, у адваротным выпадку неабходна было ўнесці разнастайнасць і пашырыць гістарычны фон.

Зноў жа, назва календара канцэнтруе ўвагу менавіта на магнатах, а не на партрэтах і іх мастаках. Гэтым зададзена тэма, лейтматыў выдання, што мае пад сабою пэўныя падставы. Па традыцыі, якая ідзе з медыявістычнага сакральнага мастацтва, у беларускім партрэце познефеадальнага перыяду асоба мастака, яго індывідуальнасць адыходзіла на другі план, а галоўная роля адводзілася асобе партрэтаванага. Пры дапамозе атрыбутаў у партрэце адлюстроўвалася сацыяльнае становішча персанажа ці нейкія факты яго біяграфіі. Таму ў календары пажадана было б даць кароткую, але дакладную біяграфічную даведку пра кожную з прадстаўленых у ім асоб, згадаць гады іх жыцця і ролю ў тагачасным грамадстве. Гэта, дарэчы, было вельмі нескладана зрабіць, дзякуючы шматлікім польскім біяграфічным даведнікам, на старонцы, дзе сукупна змешчаны ўсе рэпрадукцыі ў меншым маштабе. Аднак у той вельмі абмежаванай інфармацыі, што дадаецца да партрэтаў, Н. Высоцкая засяроджваецца на гадах працы мастакоў, пераважна замежных, якія ў большасці выпадкаў дакладна не вызначаны і ідуць пад знакам пытання.

Такія вось спрэчныя, на наш погляд, суправаджальныя подпісы да партрэтаў пышна прадстаўлены аж на чатырох мовах: беларускай, рускай, польскай і англійскай. Але менавіта аўтэнтычнай беларускай транскрыпцыі бракуе элементарнай граматнасці і агульных моўных крытэрыяў. Напрыклад, выдатны рыцарскі партрэт на вокладцы Юрыя І Радзівіла (бацькі каралевы Барбары, жонкі Жыгімонта Аўгуста, аб чым, вераводна, цікава было б даведацца спажыўцам календара, як і аб тым, што ён меў мянушку «Геркулес» і атрымаў шмат ваенных перамог і г. д.) падпісаны проста «Юры Радзівіл». У той жа час імя яго ўнучатага пляменніка біскупа віленскага Юрыя III Радзівіла пад наступным партрэтам, што адкрывае каляндар, перайначана на польскі манер у «Ежы». Тым жа манерам Кацярыны зроблены Катажынамі, але Казімір па аналогіі чамусьці не стаў Казімежам. Ганна на ўсіх чатырох мовах засталася Аннай, так і напісана «па-беларуску» — «Анна Катажына». Адным словам, ёсць усе варыянты — польскія ці рускія, апрача беларускага...

У сувязі з гэтым узнікае пытанне: чаму няма навуковага папярэдняга рэцэнзавання гэтага папулярнага і каштоўнага ў прамым і пераносным сэнсе выдання?

Вось такі прыгожы каляндар... Хочацца верыць, што ў далейшым гэтае выданне, акрамя эстэтычнага задавальнення, будзе несці да шырокага чытача яшчэ і цікавую, сапраўды навуковую інфармацыю.

Тамара ГАБРУСЬ.

Мікола АРОЧКА

МОЙ ЧАС

Мой час не мінуўся... Хоць век
Устаў на дыбкі, як шалёны.
Ды вы не кідайце, як здзек,
Спагаду ва ўзрост пенсіённы.

Узросту такога няма
У творцы, калі ён сапраўдны.
Я час гэты сніў нездарма.
Ён мой, і круты, і ўсеўладны.

Спазнаў я яго паveў
На грэбені шасцідзесятых.
Тады пачынаўся наш век
У загрудках сцятых.

Мужнелі мы, дзеці вайны,
Глытаючы волі крупінкі.
Падзел, можа, рэзкі: я н ы
І м ы — ў паядынку.

Сам час сутыкаў нас — чубы
Трашчалі з задзерам, віхраста,
Абы
Расхістаць слупы
Палаца элітнай касты.

Я родам — з віхурных тых дат,
У лёхах застойных таптаны.
Я ведаў: не звёўся мой кат,
Нашчадак тырана.

Жывучы ён... Дзе ні ступі —
Нас тнуць і цяпер яго іклы.
Ох, колькі іх, злых, тупых,
Ды шанцы на хіжасць іх
Зніклі.

Свядомасці знакаў святых
Ні сцюжай, ні куляй не спаляць.
З накінутай злой нематы
Выводзяць нас мова і памяць.

Мінуўся ваш час, а не мой.
Я ўзроджаны духам і целам,
Каб жыць ёй,
радзіннай зямлёй,
І ёй слугаваць — удзелам.

У ЗАЛЕВУ

У дождж асенні, праліўны
Сваю адпасваю калейку.
Мне, пэўна, хопіць да труны
Такіх, у буйных дозах лекаў.

Сабака ў дрыжыках ля ног.
Залева слепіць, як змярканне.
Ды не на неба нараканне,
Хоць і не роўна дзеле Бог.

Мне, зрэшты, ўзычыў ён удосталь
Трывог свядомасці і бед.
Я толькі тут адчуў так востра,
Які няпросты родны свет.

Я тут павязаны з зямлёю,
З канавай гэтай, з быльнягом,
Як той ажыннік з альшыною —
Па ім не кінешся бягом.

Я чую спадчынныя звязкі
Карэння з даўняй цемнатой,
З тупой пакорай душаў рабскіх,
Якім не трэба роздум твой.

Ні плён духоўнае культуры,
Ні вочы памяці з глыбінь.
Ды не на век жа дзень мой хмуры —
Зямлю з нябёс прамые плынь.

СЛОВА ДА ГАСПАДАРА

(сялянская трагіпаэма)

Прысвячаю Эдуарду АРОЧКУ,
былому старшыні
калгаса на Слонімшчыне,
свядома шчыраму беларусу

Зямляча мой,
Цябе шануюць вёскі,
Хоць твой «Рассвет»
Не ведаў слынных спраў.
«Рассвет» не той,
Скуль некалі Арлоўскі
Па грошыкі да Сталіна дапяў.

Затое да цябе, наш Эдуардзе,
У пошуках запасніка харчоў
У бляску узыходзячым, ва ўладзе
Прысеў на поле бульбяное
Гарбачоў.

Знарок абраў серадняка па моцы,
Трывалага, з дагледжанасцю ніў.
І толькі потым зведалі вяскоўцы,
Хто — з неба сеўшы,—
ў полі іх гасціў.

Ты скінуў з той нагоды, Эдуардзе,
Штодзённую ватоўку, кірзачы.
Не скінуў толькі, моўчы папраўдзе,
Крыху наіў —
не мог перамагчы.

Выжыльваўся, кідаўся з поля ў поле.
Нібы цагліна, ўсіверыўся твар.
Смяялася з бяссрэбраніка доля:
Які ты ўсё ж някемны Гаспадар!

З душой інтэлігентнай, з жылкай
творчай
Ты выпрабоўваў сам на годнасць лад.
Лад буксаваў, хлусіў каманднa ў
вочы,
З старшынямі карміўся ля пасад.

Ды ты ў начальства быў вялікі неслух,
Як мог, адпрэчваў наступ недабра.
Не згледзеў, жывучы нібы пад прэсам,
Як нехта выкраў з рук —
Гаспадара!

А на зямельцы толькі тое родзіць,
Што напачатку выспела ў душы.
Мо выкласці ўсё гэта пры нагодзе?
Не злуй с і с т э м у!
Госця не смяшы!

Бульбоўнік церпка вяў у спелай
зморы,
След фітафторы
лісце ўжо крануў.
Са світай кіраўнічай, у гуморы
Высокі госць ступіў у баразну.

І каліва капнуў — адно, другое.
Па звычцы, скарб лічыў — на каранi!
Ды гэта ж поле — донца залатое...
Не прыбядняйся! — кінуў старшыні.

Вы ўсе не прыбядняйцеся —
зважайце:
Па бульбіне адной — ад каранёў —
Хутчэй сталіцы скарб свой адгружайце
З заходніх нарыхтовачных палёў!

Глядзелі задуменныя палеткі:
Хто гэтак распарадча рэй вядзе?
А воддаль — дзве зялёныя палаткі,
Як гмахі, выглядалі ўжо гасцей.

Адна палатка чула красамоўства,
Якое толькі ў бляску чуў палац.
Другая — для гасціннасці і тостаў —
Прэстыж яшчэ вышэй магла падняць!

Ды абмінуў — другую — госць высокі
І ўзнёсся пад аблокі —
што ж, не
згорш.
Ва ўсіх з грудзей прарваўся ўздых
аблёгкі,
Рукамі памахалі ўслед...
А ўсё ж...

Як быць з другой —
з яе павабнай
сутнасцю?
Усцешыў Эдуард кіраўнікоў:
А гэта:
«в пользу врэменнаго
прысуцтвія...»!
У «Пінскай шляхце» мовіў так
Кручкоў
(І там, як бачыце, Кручкоў!).

«Часовая прысутнасць» — як прароча!
Часовых жывіць кожная дыра.
Часовыя ад зла адводзяць вочы.
Часовыя — замест Гаспадара!

А Гаспадар — хто творыць паўсячасна
З раслінкай кожнай свой мазольны
цуд.
Ці сапраўды т в а і м
стаў скарб калгасны,
Зямля т в а ё й, як маці, родны кут?

Зямля ці стала ўласным тваім домам,
Дзе луста — з роднай мовай за
сталом?
З Гаспадаром жыве самасвядомасць,
Часовасць, несвядомасць —
З не-гаспадаром.

НІКОЛІ не думаў, што буду пра гэта пісаць.

У дзень Народзін Хрыстовых глядзеў па тэлевізіі «Калядныя сустрэчы», на якія гасцінна запрашала Ала Пугачова, пачужэла-абмаладзелая пасля замежных касметычных маніпуляцый (пісалі газеты). На туманнай, замглёнай сцэне выступалі па-рознаму адметныя спевакі Кузьмін, Нікалаеў, Кальянаў, Прэснякоў, Крылоў, Буйноў... І мне чамусьці падумалася, што сярод іх мог быць Ігар Талькоў. А мог бы і не быць, бо яговыя меланхалічна-палітызаваныя песні дысаніравалі б агульнаму бадзёраму настрою вечарыны. Іншая рэч акцыя «Музыканты свету — дзецям Чарнобыля», што ладзілася ў Мінску на стадыёне «Дынама» і ў якой Талькоў браў удзел. Але гэта адно гаданні, бо спевака ўжо няма ў жывых: 6 кастрычніка 91-га года падчас рок-канцэрта ў Палацы спорту «Юбілейны» /Санкт-Пецярбург/ ён быў забіты з пісталета выстралам у сэрца. Перадусім падазрэнне пала на нейкага кікбаксёра Малахава, гэткага сучаснага супермена ў чорных акулярах,а праз якісьці час выявілася, што застрэліў Ігара чалавек з ягонага акружэння, менеджэр, ці хто ён там, яўрэй па нацыянальнасці. Я і дасюль не ведаю, якая была матывацыя ў гэтага менеджэра. Толькі я памятаю, як адразу пасля гэтага подлага забойства, здаецца, назаўтра, па тэлевізіі спавядаліся сведкі, тыя, хто быў у той вечар за кулісамі каля грымёрнай. Кожны быццам бы доказна даводзіў, што забойца — Малахаў; дый неабвержнай улікаю супроць яго было тое, што ён уцёк з месца трагедыі і схаваўся. Не цямлю, што ў нас за следчая навука, якія ў яе спецыфічныя сродкі і тонкасці, але я па гэтай непрацяглай тэлеперадачы (па тварах, вачах, манеры гаварыць, логіцы і антылогіцы выступоўцаў) адразу вылічыў, хто забойца — менавіта менеджэр; і сказаў пра гэта сынам, якія сядзелі са мною перад экранам. «Адкуль ты ведаеш?» — спыталі яны, кіруючыся не больш чым легкадумнай дзіцячай цікаўнасцю. «І не толькі гэта. Зараз ён ліхаманкава думае, куды яму драпануць». Так яно і здарылася: вельмі хутка менеджэр апынуўся ў Ізраілі. (Падобныя прадказанні ў мяне зрэдку бываюць).

Вось такім чынам у гэты вясёлы калядны вечар думка мая закінулася на ўсходняе ўзбярэжжа Міжземнага мора. І тады я ўспомніў, што там ужо два гады жывуць мае былыя суседзі па лесвічнай пляцоўцы. Менавіта дзеля іх і «кляпаецца» гэтае апавяданне без в ы д у м к і.

Навасёламі ЯНЫ не былі. Перш у кватэру, самую блізкую з маёй, засяліўся алкаголік з састарэлай маці. Божа, гэта было не наваселле, а існае пекла! Алкаголіка раздражняла ўсё. Якраз у мяне быў маленькі сынок, якога тады называў Сяргей, цяпер — Сяржук; выкаціш каляску з ім на пляцоўку — тут жа груканне ў дзверы, нервовы енк: «Забірайце каляску к чорту!.. Не прайсці, чапляйся за яе!..» Твар азызла-зморшчаны, аж ліловы, у закарэлых ранах, рукі сутаргава снуюць, на зацёрханым пінжачку сляды ванітаў.А бач, дыктуе ўмовы, ніякіх нязручнасцей не церпіць; сам жа часта завальваўся проста пад дзвярыма, як сабака, і ў цемнаце, наткнуўшыся на яго, льга было выпудзіцца (так яно раз і было з жонкаю). Неўзабаве ён увогуле ператварыў кватэру ў прытон, зусім не бяскрыўдны, паказаўшы туды дарогу гэткім жа, як сам, пачварам у вобліку мужчын і жанчын, здаецца, навечна пасеяўшы ў маёй душы пагарду да хворых на алкагалізм людзей.

За ўсе сынавы грахі расплачвалася рэшткамі здароўя нямоглая — толькі цень —старая, з надзіва захаванай у сабе інтэлігентнасцю. (За што ёй выпала несці перад смерцю гэтакі крыж?). Як жа яна, налучыўшы момант, калі сын кудысьці сыходзіў, вінілася заміж яго! Мне было да слёз балюча глядзець на ейныя бяскроўныя вусны, журботна запалыя ў бяззубы рот, разумныя ясна-вадзяністыя вочы, у якіх гняздзілася нечалавечая роспач. Ёй было цяжка стаяць, таму яна прыносіла з сабою маленькі ўслончык і садзілася пры дзвярах на яго. Баючыся, што вылюдак сын яе скалечыць, калі ўведае, прасіла купіць ёй тварожны сырок альбо ліверкі. Я прыносіў і гэта, і яшчэ штосьці смачнейшае, прыкладам, шакаладку «Алёнка», тады зусім танную,

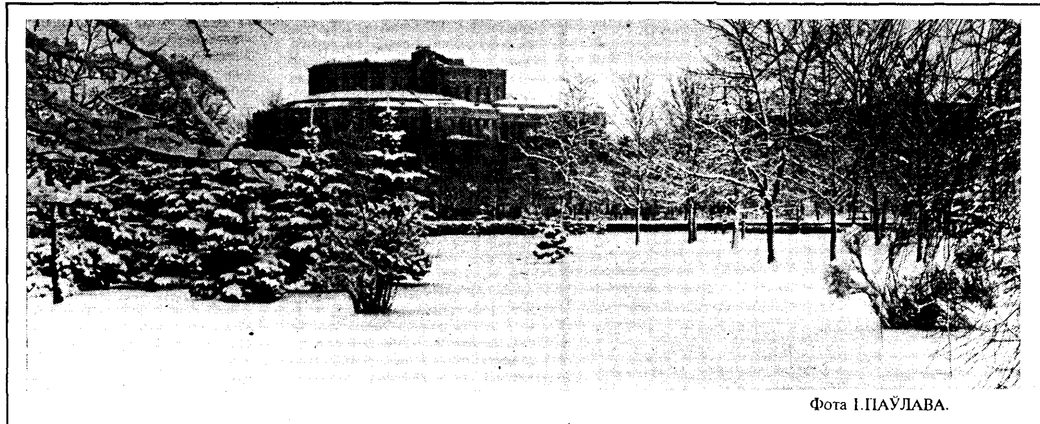

Фота І.ПАЎЛАВА.

Уладзіслаў РУБАНАЎ

ЦЯЖАР НЕБА

Апавяданне

сорак капеек за штуку.

Шчыра кажучы, я ўжо ўсур'ёз пачаў задумвацца, чым дапамагчы гэтай няшчаснай старой, можа, уладкаваць у які-небудзь інтэрнат, як нечакана суседзі зніклі. Цішыня аж звінела, была якаясьці прыкрая. Ніхто не ламіўся ў дзверы, не стала крыкаў і лаянкі за сцяною, пакрысе выветрываўся смурод з пад'езда.

А тыдні праз два ў кватэру пераехалі новыя жыхары — яўрэйская сям'я, — якія абмянялі сваю абжытую на гэтую, новую. Іхняе прозвішча заканчвалася на даволі пашыранае ў яўрэяў «сон»; яго звалі Рыгор Маркавіч, яе Соф'я Іосіфаўна, іхняга сына Лёня — мой равеснік, але ўжо лысаваты, з вусамі — для ўяўлення: выліты ленінградскі спявак Аляксандр Разенбаўм. Калі першы варыянт я параўнаў з пеклам, то да гэтага нядрэнна прыдавалася — рай. Людзі ціхія, некрыклівыя, неназойлівыя ні ў словах, ні ў павышанай увазе, акуратна-мадэрновыя ў адзенні. Адным словам, толькі праз паўгода я адчуў сябе шчаслівым і нарэшце ўсвядоміў радасць ад новай кватэры ў выгодным раёне каля славутай Камароўкі.

Нашыя стасункі не выходзілі за рамкі тых, што зазвычай акладаюцца між суседзямі вялікіх перанаселеных гарадоў: «добры дзень» і дробныя просьбы, якіх можа і не быць. Калі я купіў нялюбую мне машыну, Лёня, ужо маючы «колы», ахвотна дзяліўся са мною вадзіцельскім вопытам, які, хоць трэсні, а набываць трэба.

Найбольш, вядома, рахаваліся жанчыны. Я нярэдка чуў, як на кухні жонка расказвала і весела размаўляла з Соф'яй Іосіфаўнай, голас якой поўніўся мацярынскай добразычлівасцю і павучальнасцю (без катэгарычнасці). Шчырасць ейная не магла не дзівіць. Хоць бы тым, у што пасвяціла яна маю жонку, а тая перадала мне. Лічы, з дзявочыны Соф'я Іосіфаўна працавала ў гарадской дзяржаўтаінспекцыі сакратаром-машыністкаю. Начальнікі памочніц сабе абы-якіх не бяруць. І яна мела дзябёлае цела, тугія, спакуслівa паўнаватыя ў лытках ногі. Не саромелася іх дэманстраваць, ведаючы, як нераўнадушныя мужчыны менавіта да гэтай часткі жаночага цела. Калі заходзіла да начальніка, ён казаў з пажадлівай усмешкаю на вуснах: «Штосьці ў вас, Соня, разрэз не на тым месцы...» Яна няспешна папраўляла перад ім спадніцу. «Любілі мяне ў маладосці мужчыны... Цяпер шкадую, што не адказвала ўзаемнасцю», — вывела філасофскае рэзюме.

Іншы раз Соф'я Іосіфаўна прасіла пазваніць, хоць мела свой тэлефон: мусіць,былі ў яе якіясьці сакрэты ад мужчын; я аднойчы міжволі — не затыкаць жа вушы! — падслухаў: яна кансультавалася з уролагам наконт Лёневай сексуальнай паталогіі. Жонка таксама тады-сяды заходзіла да іх. Казала, што ў Соф'і Іосіфаўны ідэальная чысціня (насуперак абывательскай памоўцы, нібыта яўрэі неахайныя людзі): на кухні ажно зіхаціць, металёвыя ракавіны аддраены да бляску, не раўнуючы спражка ў заліхвацкага салдата-дэмбеля; і ўвогуле кожны вугалок, плінтусок, рэечка альбо дзвярная ручка стараннямі Лёні падагнаныя да мікрона, усё быццам вылітае з аднароднага матэрыялу (пасля я сам пераканаўся ў гэтым). Мяне Соф'я Іосіфаўна называла па імені і на «вы» з такою нязвыклай прастатою і паважлівасцю, што гутарка брыняла даверам адразу і непазбежна. І тут міжволі думаеш: колькі ж іншы раз трэба часу, паведацца з людзьмі, каб з імі проста па-чалавечы пагаварыць.

А Рыгор Маркавіч нейк прызнаўся мне, што яму няма жыцця ад жонкі, «загрызае». Але ў голасе я не ўлавіў якойсьці азлобленасці; проста ён, ведаючы натуру жанчын, па-мужчынску салідарызаваўся са мною. Было яму ўжо пад семдзесят; вышэй сярэдняга росту, грузнаваты, з рэдкімі на цямі хвалістымі валасамі, якія вужачкамі звіваліся тады, калі макрэлі;рэч у тым, што Рыгор Маркавіч быў гіпертонік, якойсьці апошняй стадыі, і пачуваўся слабавата, увесь час глытаў крыстапін. Хадзіў ён нетаропка, ледзьве перастаўляючы ногі, акурат нёс на сабе цяжар усяго неба: калі глянуць на яго збоку, не ведаючы, то здаецца, што чалавек альбо стаіць на месцы, альбо зараз рухне. Хвароба выштурхоўвала яго на свежае паветра, на нябліскі стадыён, дзе і я сабе на доўгія гады знайшоў неблагі раніцні мацыён. Рыгор Маркавіч, праўда, не бегаў,ён нібы запаволена плыў сінім воблакам (колер спартыўнага касцюма) над шэрай бетоннай дарожкаю, выгнутай, бы яшчарка, узмахваючы рукамі натужна, плаўна, як стомлены птах крыламі; позірк ягоны не адрываўся ад зямлі, быццам штосьці там шукаў. Маркую, карысці такая фіззарадка яму прыносіла мала, але тое, што ў цяжкахворага чалавека хапала сілы волі хадзіць амаль кожную раніцу на стадыён, клапаціцца іменна гэткім чынам пра здароўе, міжволі нараджала ў маёй душы павагу.

Да нас у кватэру ён заходзіў вельмі рэдка і выключна з адной патрэбаю — пазычыць хлеба: «Покуль прыйдзе з работы Соф'я Іосіфаўна». Толькі гэтак называў ён жонку, пры ўсіх іхніх сварках, якія, падобна, мелі месца, ператварыўшыся проста ў дзіцячую забаву. Злашча Рыгор Маркавіч даваў ім грунт, час ад часу тайком заглядваючы ў чарку. «Мне тады лягчэй», — даверыўся аднаго разу ён мне, і я быў падумаў, што ўся соль толькі ў адным: гарэлка расшырае сасуды, напор крыві слабее, і яму, гіпертоніку, становіцца лягчэй.

І толькі шмат пазней я зразумеў, што палёгка яму магла быць і чыста псіхалагічная. Нон стоп! Раблю круты і нечаканы паварот. Варункі склаліся так, што нашыя добрыя суседзі засабіраліся на «зямлю запаветную». Ініцыятыва была за старэйшай дачкою Еваю, якая жыла асобна, не зусім пуцёва выходзіла два разы замуж; нарэшце ёй засвярбела з'ехаць у Ізраіль і там пашукаць шчасця — штуковіны вельмі прывіднай у с ю д ы. Я адзін раз бачыў яе. Калі флегматычны Лёня падобны больш да бацькі, то Ева да маці, пацвярджаючы тым самым ісціну, што ў такім выпадку дзеці нешчаслівыя (Лёня не завёў сям'і і, падобна, не меў у ёй, праўдзівей, у жанчыне, патрэбы. Нейк нападпітку Рыгор Маркавіч сказаў маёй жонцы: «Ты — жанчына баявая, прывядзі Лёню якуюнебудзь сваю сяброўку. Ёсць шампанскае, ікра, магнітафон, свечкі... Вып'ем, і я тады сыду з дому, няхай ён з ёю застанецца...»). Станістая, з шыракаватымі клубамі, да якіх даставалі чорныя бліскучыя валасы, не гладка прылізаныя, а раскіданыя паветранаспружыністай капою, вялікія эратычныя вусны, што ледзьве не пырскалі сокам набрынялай дзёрзкай сілаю жаноцкасці, маслінавая паволака на вачах — усё гэта стварала даволі прыцягальную рэкламу для мужчынскіх позіркаў. Падчас збораў у далёкі вырай, мусіць, жудасна клопатных, якія, бачыў я, узяла на свае не такія ўжо трывалыя плечы Соф'я Іосіфаўна, нечакана Рыгор Маркавіч паклікаў мяне да сябе: «Хадзі, суседзе, зробім па сто грамаў».

У кватэры ён быў адзін. Канечне, цяпер тут і блізка не ўгадваліся тыя парадак і чысціня, што панавалі раней і маглі служыць узорам для маладых гаспадынь. Мы зайшлі на кухню. Шафак на сценах ужо не было, засталіся цёмныя прамавугольнікі на салатавай фарбе. Сіратліва зырыла з-пад столі бяльмо матавай лямпачкі. Пасярод кухні стаяў вузенькі цыбаты столік з чырвонымі ножкамі, падобны на двух буслоў, што прыткнуліся валлём. На ім уладна княжыла непачатая бутэлька рускай горкай; на газеце ляжалі акуратныя тонкія скрылькі тоўстай сыравата-ружовай, бы няспелы кавун, каўбасы, парэзаная долькамі цыбуля і паўбуханкі дарніцкага хлеба.

"Давай вып'ем за мой ад'езд, — сказаў Рыгор Маркавіч, прыціскаючы да грудзей хлеб, каб ашчадней адразаліся лусты. — Думаеш, мне патрэбны той Ізраіль? Я ведаю, што еду туды паміраць... З маім ціскам я там за два дні загнуся. Але што ты зробіш з нячыстай сілаю (ён меў наўвеце Соф'ю Іосіфаўну). Я ўсё жыццё ў яе хлапчук на пабягушках... Яна лічыць, што мае права здзекавацца з мяне, ведаючы, хто я... Але давай клюнем, тады раскажу». Узяў бутэльку; падкалупнуўшы цвёрдым каструбаватым пазногцем вялікага пальца, сарваў шапачку. Быў ён у новай сіняй кашулі; ёй тонка пасаваў блакітны, наўскось парэзаны белай ніткаю гальштук, на вузёл якога туга наплывала мажная, чыста выгаленая складка падбароддзя; увогуле твар ягоны, светла-каштанавы колерам, здаваўся свежым, не па-старэчы вышчаным. Можа, я проста зблізку Рыгора Маркавіча ніколі не бачыў, прынамсі, не глядзеў гэтак, як глядзяць на чалавека, ведаючы, што глядзяць у апошні раз. Не часты выпадак!

«Цяпер бутэлька — вялікі дэфіцыт, адна на талон у месяц», — сказаў я, каб ацаніць ахвяраванне Рыгора Маркавіча (раней нам не даводзілася з ім выпіваць).

«Ведаеш, як я раблю апошнім часам? — Ён перастаў наліваць, затрымаўшы бутэльку над чаркаю — дробненька, як зубы, стукала шкло аб шкло. — Падыходжу да вакенца крамы (многія словы ім натуральна вымаўляліся па-беларуску), кладу на прыстолак дваццацьпятку і кажу прадаўшчыцы: мне бутэльку, табе пятнаццаць рублёў рэшты".

«Давяраюць вам...»

«А што ёй мяне баяцца... раней баяліся, у гандляроў вока дай Бог».

Рыгор Маркавіч відочна на штосьці намякаў. Нарэшце ён наліў поўныя, як вока, чаркі. Наліваў ашчадна, тонкім струменьчыкам. Рука ў яго была ёмкая, пухлая, парослая тоўстымі дроцікамі валасоў. На пальцах цямнеліся драпіны парэзаў: Рыгор Маркавіч працаваў майстрам вытворчага навучання ў прафтэхвучылішчы абутнікоў, і паходжанне іхняе магло быць якоесьці прафесійнае.

Даю крыж: прыемна, калі цябе паважаюць. Калі павага не залежыць ні ад пасады, ні ад якіхсьці кланава-мафіёзных інтарэсаў, ні нават ад сябравання. Калі павага проста міжчалавечая. Я сядзеў зусім блізка ад Рыгора Маркавіча і біятокамі адчуваў ягоную павагу да сябе.

Мы з узаемнай удзячнасцю дакрануліся чаркамі на ўсю іх вышыню і выпілі.

Рыгор Маркавіч жаваў хлеб з каўбасою і цыбуляй павольна, як і хадзіў, як і ўсё астатняе рабіў; трывожная задуменнасць дратавала баразны маршчын на пляскавата захмыленым лобе, ад мяжы якога беглі ўверх звівістыя вужачкі рэдкіх валасоў; чорная радужка вачэй больш чым напалову заходзіла пад верхняе павека. У такой паставе, на такім асунутым абліччы яскрава вымалёўвалася асуджанасць. Яго можна было зразумець, старога, хворага чалавека, якога невядома дзеля якой прыхамаці ветраная дачка зрывала з сагрэтага месца.

«Я еду туды паміраць, — сказаў ён ціхім голасам сам сабе. І зноў празрысты струменьчык радасна паскакаў у чаркі. — Я табе скажу, хто я быў... хоць і даваў падпіску маўчаць. Толькі, слухай, не пужайся...» — Локці ягоныя памацнелі на стале.

І ён распавёў мне тое, што гняло яго, крамсала душу, а цяпер, перад вымушаным ад'ездам, скруціла яе ў нясцерпна-балючую каляровую вяроўку, на якой толькі засільвацца. Не рассекшы яе, як я зразумеў, ехаць у загадкава-далёкую чужую краіну ён не мог.

Увесну 34-га яго, маладога бабруйчаніна прызвалі ў войскі ОГПУ СССР (АДПУ — аб'яднанае дзяржаўнае палітычнае ўпраўленне), якое ўжо праз пару месяцаў* рэарганізавалі ў НКВД (НКУС). Прайшоўшы адпаведную муштроўку, ён прыводзіў у выкананне смяротныя прыгаворы судоў Ваеннай Калегіі Вярхоўнага Савета СССР. Пасля першых разоў яго ванітавала, ён забіваўся кудысьці ў цёмны запавуцінены куток і душыўся да жоўцевай гарчэчы ў роце; па начах ён выразна адчуваў, як хтосьці ходзіць зверху па ім — прагінаецца коўдра, у цела ўпіраецца нешта круглае прутка-жывое, як бы дзіця гоцае па ім каленьмі. Ён ускідваўся, трос галавою, акурат вынырваў з вады напаверх: ніякага дзіцяці каля яго, а таксама на ім не было. Але заснуць да раніцы не мог, яго калаціла ліхаманка, скручвала, выцягвала з цягліц жылле. Потым курчы мінуліся, іх змянілі сны — в ы р а з н ы я, як бы маляваныя карціны: ён цэліцца ў белатварую, аблепленую сырым жвірам постаць і ... прамахваецца. Яго пелянае халоднай анучаю страх за ўласнае жыццё: прыпішуць, што наўмысна шкадуе «ворага народа». Месяцы праз два прапалі і сны. Ён хадзіў на расстрэлы як на працу, пасля курыў папяросы, чытаў газеты, гуляў у даміно, пісаў нявесце Соні ў Мінск лісты... І толькі да аднаго не прызвычаілася ягоная істота — як у адказ на кулю патыліца чалавека выстрэльвае чорным дымным фантанчыкам...

«Я нікому нават з суродзічаў не прызнаваўся ў гэтым... толькі Соф'я Іосіфаўна ведала, — сказаў Рыгор Маркавіч, яшчэ ніжэй апускаючы пацяжэлую ад гарэлкі і налітую балючым успамінам галаву; вочы ягоныя глядзелі цяпер толькі бялкамі — вялікія, як ветахі. — Я не паехаў бы ў Ізраіль, калі б хто з маіх тут застаўся, і насіў бы сваю тайну да смерці... Мне цяжка яе будзе забіраць у магілу, тыя людзі мяне там не зразумеюць... Ты пісацель, бяры маю тайну, і мне лягчэй будзе паміраць, павер, сынок... — Ён заплюшчыў вочы, і ў густых вейках пачала вырастаць бліскучая і цяжкая, як іртуць, сляза. — Толькі не забудзь яе... Не забудзеш, не? Каб не забыўся, вось табе на памяць ад мяне... — Ён марудна ўстаў з табурэта, узяў штосьці на падаконніку і падаў мне. Гэта быў шавецкі нож, абматаны чырвоным ізаляваным дротам, тырчаў толькі зрэзаны наўскасы і сточаны да ліпучай вастрыні мысік. — Электрабрытва сапсуецца, можаш ім галіцца», — усміхнуўся Рыгор Маркавіч, і з-пад напухлых павекаў выплылі дзве шчаслівыя зорачкі. Я ўбачыў, як ён імгненна змяніўся: выпрастаўся, памаладзеў, паважнеў, быццам той бязмерны цяжар Неба, што ціснуў яму на душу, раптам выпарыўся.

А я зрабіў сам сабе выснову: тайна — тады тайна, калі ў ёй жыве патэнцыя стаць явяю. Больш дзікай, жахлівай тайны ў Рыгора Маркавіча не было, і ён спакойна мог ехаць паміраць у Ізраіль.

Ліпеньскім днём я глядзеў праз вакно ў двор. Свяціла млявае сонца, ад пабудоў і дрэў адвальваўся, як акаліна, сінявата-буры цень; астраўкі чэзлай травы, падбеленыя пылам, нагадвалі рассыпаную соль. Маладая жанчына ў лёгенькай блузцы вяла на павадку чорную абаранкахвостую лайку з белай манішкаю і не давала ёй прыпыніцца каля дрэва.

На двары стаяў сівы, запылены грузавічок накшталт рафіка, толькі без вакенцаў і з вышэйшым кузаўком; хвацкія хлопцы ў доўгіх цёмных халатах, прапаленых і парваных, выносілі з пад'езда і грузілі ў яго дбайна ўпакаваныя скрыні, чамаданы, торбы, і непамысна было ў мяне на сэрцы ад расставання з суседзямі, кожны з якіх за вонкавым шчаслівым фасадам меў чорны пакой уласнай трагедыі.

* * *

...У гэты вечар,святочны,калядны, я зноў, акурат жывыя, убачыў над сабою два ветахі вачэй Рыгора Маркавіча з радужкаю пад павекамі і падумаў: адзін збег ад адказнасці ў Ізраіль, а другі не паехаў туды, не пакаяўшыся, хоць віна ягоная, як цяпер мы разумеем, была толькі ў тым, што ён жыў у с т р а ш н ы м, набрынялым крывёю кавалку часу.

**Дакладна — 7 ліпеня 1934 года.*

Ефрасіння БОНДАРАВА:

«СВАБОДА ВЫМАГАЕ КУЛЬТУРЫ...»

Напрыканцы леташняга года вядомы беларускі кінакрытык доктар філалагічных навук Ефрасіння Бондарава адзначыла свой юбілей. Ужо больш за чатыры дзесяцігоддзі займаецца яна пытаннямі кінатворчасці, шмат што за гэты час убачана, асэнсавана... Стан сучаснага айчыннага кінамастацтва характарызуецца ёю як крытычны. Ці ж ёсць перспектывы ў беларускага кіно! Якія яны!

— Ефрасіння Леанідаўна, на працягу многіх дзесяцігоддзяў аксіёмай успрымалася ленінская фраза «З усіх мастацтваў для нас важнейшым з'яўляецца кіно». Але апошнім часам кіно *прыкметна змянілася — і па* змесце, і па ролі, якое выпадае яму адыгрываць у грамадстве...

— Узгаданыя вамі ленінскія словы набылі іранічнае адценне — толькі невядома, у дачыненні да Леніна ці да сэнсава*га напаўнення гэтых радкоў...* Бясспрэчна тое, што кіно валодае багатымі магчымасцямі. І яно пацвярджала гэта нават тады, калі заахвочвалася міфалагізацыя рэчаіснасці. Што цяпер адбываецца з мастацтвам, і не толькі экранным? Добра гэтага яшчэ ніхто не ўсвядоміў. Яно згубіла арыенціры і, адмовіўшыся ад ранейшых прынцыпаў, набыўшы іншы змест, пачало ствараць аднавартасную прадукцыю. Экран захліснула чарноцце, порна, гвалт; прыйшоў зусім іншы герой. Калі раней ён быў часцей за ўсё ідэалізаваны, хоць сустракаліся і рэалістычныя тыпы, дык цяпер герой мусіць быць нейкім дэбільным, духоўна хваравітым. Яшчэ лепш, калі гэта прыхільнік «таго берагу»: маўляў, «за кардонам» усё лепшае. Многія нашы творцы ў новай сітуацыі не навучыліся ствараць фільмы, якія б захаплялі, а не шакіравалі. Айчыннае «бесцэнзурнае» кіно больш непрыстойнае за замежны кіч. Адкрыліся вялікія магчымасці ў стылістыцы, будове канфлікту, у падыходах да *матэрыялу, але стваральнікі* фільмаў рушылі па шляху максімальнай разняволенасці і ўседазволенасці. А свабода вымагае культуры, маральнай і эстэтычнай адказнасці. Нічога гэтага няма ў большасці сучасных фільмаў. Кіно перад рэальнай пагрозай апынуцца за межамі мастацтва. Прынамсі, многія цяперашнія стужкі ўжо і не прэтэндуюць на мастацкасць.

— Яшчэ ў 20-я гады Маякоўскі напісаў іранічны верш «Кіно і віно»: «Я должен иметь доход от кино не меньше торговца вином». Заказчык сёння — рынак, а значыць, менавіта ён дыктуе і вызначае творчую палітыку. Дык ці да мастацкіх ідэалаў, калі галоўным становіцца «таварнасць», «прадажнасць» фільмаў?

— Вытворчасць фільмаў каштуе вельмі дорага, таму ўсе лічаць грошы, і мастакі — не выключэнне. Выбраўшыся з ідэалагічнай несвабоды, яны трапілі ў фінансавую. Вось і ўсчынаюцца размовы: а чаго ад кіно патрабаваць? Гэта ж відовішча, пэўная арганізацыя адпачынку! Але ў кінематографа ёсць і іншыя традыцыі. Сённяшняя сітуацыя спрыяльная толькі для тых, хто ведае, дзе што можна ўзяць — а такія людзі не заўсёды таленавітыя...

— На тэлебачанні ёсць рубрыка, «Кінанастальгія», у якой паказваюць старыя фільмы. Заўважыла: як бы іх ні крытыкавалі, усё роўна людзі з задавальненнем глядзяць, стараюцца не прапускаць. Феномен?

— Настальгія па старых фільмах — гэта, мяркую, перадусім рэакцыя на сённяшняе кіно, якое сцвярджае: чалавек — ненармальны, свет — ідыёцкі... У многім старое кіно было ілюзорным, наіўным, але ж яно выхоўвала добрыя пачуцці! А што лепш: верыць у светлую мару ці, гледзячы на экран, думаць пра безвыходнасць існавання? Да кінарэтра і пажылых, і маладых прыцягвае чысціня пачуццяў, якіх так не стае і ў грамадстве, і ў сучасным мастацтве. Цяпер кіно творыць больш зла, чым дабра. Камісіі па адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета рэспублікі варта было б прааналізаваць гэтую сітуацыю, вызначыць канкрэтныя шляхі дапамогі мастацтву.

— Усім вядома, у якім цяжкім эканамічным становішчы апынулася рэспубліка. Магчыма, кінематограф уратуюць мецэнаты?

— Не выключана. Аднак... Тое спонсарства, што ў нас было, не абнадзейвае. Ствараецца ўражанне, што яно існуе, пакуль некаму трэба адмываць грошы. Такая дапамога не дае плёну. Фундатарам кінамастацтва павінна заставацца дзяржава. Але галоўнае — каб на ўсіх узроўнях кінавытворчасці ставіліся не кан'юнктурныя мэты. Рэжысёр-пакутнік Андрэй Таркоўскі справядліва лічыў кіно заняткам не столькі прафесійным, колькі маральным.

— Шмат наракаюць, маўляў, беларускія фільмы былі, але не было нацыянальнага кінамастацтва...

— Не зусім справядлівае сцвярджэнне: лепшыя экранізацыі твораў *беларускіх пісьменнікаў* даволі шчыльна злучаліся з нацыянальнай культурай. Праблема ў іншым: асноўная маса стужак не вызначалася адметнасцю, здымалася не на роднай мове, хоць спробы захаваць нацыянальны каларыт былі ў В. Турава пры экранізацыі «Палескай хронікі» І. Мележа, В. Рыбарава ў «Чужой бацькаўшчыне» паводле В. Адамчыка, Ю. Марухіна ў «Маці ўрагану» паводле У. Караткевіча, І. Дабралюбава ў тэлесерыяле «Плач перапёлкі» па раманах І. Чыгрынава.

— Пракат сёння трымаецца ў асноўным на замежных стужках не самай лепшай якасці. Няўжо для кінатэатраў гэта адзінае выйсце, каб выжыць?

— Пракатчыкі таксама пастаўлены ў складаныя эканамічныя ўмовы. Уся ініцыятыва — што адбіраць, што купляць — у адных руках: манаполія пракату. А ён, мне здаецца, не настолькі творча і арганізацыйна наладжаны, каб мог разумна рабіць гэтую адказную справу.

— Здаецца, мы купляем такія фільмы, якія ўжо ніводная краіна не купляе...

— Так яно і ёсць. Калі зніклі цэнзарскія рамкі, з'явілася надзея, што нарэшце наш рэпертуар пашырыцца, узбагаціцца за кошт высокапрафесійных фільмаў. Некаторыя з іх трапілі на экран — стужкі Феліні, Антаніоні, Бергмана, іншых сусветна вядомых май*строў. Аднак арганізацыям,* якія купляюць за мяжой фільмы, ставяцца ўмовы: прадаецца, напрыклад, «оптам» дваццаць карцін, сярод іх 2—3 прыстойныя, за якія і плаціць пракатчык, астатнія ж — дадаюцца абавязкова. Лепш бы такога «дадатку» не было!..

— Гэта як раней добрыя кніжкі куплялі з нагрузкай?

— Прынцып аднолькавы. Толькі ў дачыненні да кіно нагрузка надзвычай небяспечная. Напэўна, ёсць сілы, якім выгадна гаспадарыць на кінапрасторы былога Саюза. У 70-я гады Заходняя Еўропа перажыла наступ амерыканскага кінематографа. Але творчая інтэлігенцыя дамаглася ад улад сваіх краін квоты на паказ замежных фільмаў. У нас — наадварот: выкідаюць сваё, каб вызваліць месца для чужых.

— Не сакрэт, што заходнія стужкі ўсё ж вабяць моладзь — напэўна, гранічнай разняволенасцю, шокавай «тэрапіяй». З мэтай паставіць заслону парнаграфіі была прынята спецыяльная пастанова...

— Дазволенае і недазволенае — гэта надзвычай далікатныя пытанні, самі крытэрыі адбору мусяць быць разумнымі, эстэтычна абгрунтаванымі. Інакш добрыя намеры могуць ператварыцца ў сваю процілегласць — забаронены плод, як вядома, асабліва салодкі: ізноў пачнуцца падпольныя паказы, начныя сеансы...

— Ефрасіння Леанідаўна, змяняецца роля кіно — натуральна, змяняецца і роля кінакрытыкі. Хацелася б завастрыць пытанне: а ці ёсць перспектывы ў кінакрытыкі ва ўмовах, калі кіно грунтуецца на рынкавых прынцыпах?

— Найпершы абавязак кінакрытыкі — дапамагчы гледачу спасцігнуць фільм у яго мастацкай прыродзе, і ў той жа час звярнуць увагу аўтараў на супярэчлівыя моманты іх творчасці. Невыпадкова Гогаль збіраў рэцэнзіі, дзе яго за нешта папракалі: казаў, гэта абвастрае розум, настройвае на большую патрабавальнасць.

Кінакрытыка мусіць асэнсоў-

ЧЫМ ЗДЗІЎЛЯЦЬ БУДЗЕМ?

(Пачатак на стар. 1).

Дык вось. Пачалося з казуса. З таго, што пасля заканчэння музычнай 11-годкі яе не прынялі ў кансерваторыю. Не, па спецыяльнасці была ацэнка «пяць», асечка здарылася на экзамене па гісторыі СССР: «тройка».

Клас, у якім яна вучылася ў школе, праславіўся потым сваімі гадаванцамі: Аляксандр Друкт, Алег Крымер, Соф'я Окалава, Барыс Бергер, Ядвіга Паплаўская... Яна, Ганна Каржанеўская, тады ў кансерваторыю не паступіла і... была прынята туды ж на працу канцэртмайстрам у клас аркестравага дырыжыравання. Праз год у кансерваторыю паступіла. Скончыла яе з бляскам, але прафесія канцэртмайстра захапіла настолькі, што яна і не ўяўляла сябе ў іншай якасці: клас харавога дырыжыравання прафесара В. Роўды, клас сольных спеваў прафесара Т. Ніжнікавай — чаго яшчэ жадаць?

Чаго? Пазнання МУЗЫКІ. Ганна Каржанеўская была першай у гісторыі нашай кансерваторыі аспіранткай не па класе спецыяльнага фартэпіяна, а па класе канцэртмайстарскага майстэрства. За гады заняткаў у аспірантуры вывучыла яшчэ і скрыпічную літаратуру. І зноў творчая неўтаймоўнасць, апантанасць у працы — бо гэта ж яшчэ не ўсе «універсітэты». Ёсць жа яшчэ выканальніцкія конкурсы.

Конкурсаў было багата, многа было падрыхтавана ёю і *лаўрэатаў*. Дый сама сабрала ладную калекцыю дыпломаў за лепшы акампанемент. Дарэчы, Г. Каржанеўская — адзіны беларускі канцэртмайстар, які падрыхтаваў трох пераможцаў конкурсу імя М. Глінкі: М. Жылюка, М. Рысава ды Г. Лукомскую. Двое апошніх воляю лёсу жывуць за мяжой, працуюць, што немалаважна, па спецыяльнасці.

Даўно ўжо Г. Каржанеўская не працуе ў класе Т. Ніжнікавай, але два гады таму Тамара *Мікалаеўна пазванiла ды папрасіла*: «Ганначка, абвешчаны чарговы рэспубліканскі конкурс вакалістаў. У мяне ёсць дзве цудоўныя дзяўчынкі. Сярожа (канцэртмайстар класа) працуе першы год, для яго гэта яшчэ складана. Можа, возьмешся?» — «Вядома, дарагі прафесар». І адна з тых цудоўных дзяўчатак, Леся Лют, атрымала 1-ю прэмію, другая, Віка Курбацкая, — 2-ю.

Колькі ж іх было, гэтых цудоўных дзяўчатак і хлопчыкаў, якія прайшлі школу не толькі прафесараў, але і канцэртмайстра Г. Каржанеўскай... Вось ужо і карыфеі Т. Міянсарава, В. Шандаровіч, В. Чачава, Л. Іванова *пачалі бачыць у ёй не* вучаніцу, а калегу. Вось ужо і сама яна выкладае, вядзе клас канцэртмайстарскага майстэрства, вылучаная на пасаду дацэнта Беларускай акадэміі музыкі...

Беларускай? Гэтае пытанне выспявала ў ёй даўно. Чым беларуская музычная ВНУ адрозніваецца ад французскай, іспанскай, нямецкай? Няўжо толькі геаграфічным становішчам ды некалькімі сотнямі, хай сабе найвыбітных, твораў, але толькі апошніх дзесяцігоддзяў? А што было раней? Калі была, дык дзе яна, куды падзелася творчасць кампазітараў мінулага?

Знайсці адказы на гэтыя пытанні... Ці нельга паспрабаваць? Напрыклад, выканаўшы цыкл канцэртаў, агледзець гісторыю нацыянальнага вакальнага мастацтва. Так узнікла ідэя «Анталогіі беларускай вакальнай музыкі». (Аўтар гэтых нататкаў удзельнічае ў канцэртным цыкле ў якасці саліста). Але як будаваць работу? Замежныя аналагі тут не спрацуюць. Вядома, і Д. Фішэр-Дзіскау ў Германіі, і І. Архіпава ў Расіі са сваімі канцэртмайстрамі правялі гіганцкую творчую працу, але толькі выканальніцкую. Ім было прасцей, бо і ў Германіі, і ў Расіі да паслуг музыкантаў — стагоддзі нотавыдавецкай ды архіўнай дзейнасці. На Беларусі ж музыка мінулага — terra incognita.

Так што ў працы над нашым цыклам Г. Каржанеўскай давялося выступіць у ролях ініцыятара, музычнага рэдактара, кур'ера (па ноты Я. Тарасевіча, творы якога рыхтуюцца да выканання ў будучым сезоне, давялося з'ездзіць за мяжу), кампазітара (аранжыровак вымагалі многія творы), гісторыка-культуролага, архівіста, інтэрпрэтатара... Ну, і, само сабой зразумела, — уласна артыста-канцэртмайстра.

Ці атрымалася? Амаль пра кожную праграму рэцэнзенты пішуць: «Адкрыццё! Творчая рэабілітацыя! Вяртанне!» І, нарэшце, — «АДРАДЖЭННЕ». Думаю, перабольшання тут няма. Неабдымнае кола эпох: Барока, класіцызм, Рамантызм, усе эстэтычныя павевы XX стагоддзя. Кола жанраў: канцоны, песні, вакальныя цыклы (сярод іх першы ў гісторыі сусветнай музычнай культуры «Да Касі» *М. К. Агінскага*), рамансы, балады, урыўкі з кантат ды опер. І ўсё гэта ахоплена праз прызму сучаснага выканальніцтва, праз самаадданае служэнне пастаўленай задачы.

Больш як сто канцэртных выступленняў на Беларусі, у замежжы (не толькі блізкім, а і дальнім): Полацк, Віцебск, Убель (радзіма С. Манюшкі), Пецярбург (Вялікая зала філармоніі), Масква (заключны канцэрт фестывалю «Московские звезды»), Харкаў, Варшава, Лодзь і г. д., і г. д. І паўсюль — толькі беларуская музыка, і паўсюль — захапленне публікі. Больш за сто запісаў у фондзе Беларускага радыё — гукавая гісторыя вакальнай музыкі нашага народа. Інакш як творчым подзвігам такую дзейнасць не назавеш, ды гэтак у адной з рэцэнзій і напісаў У. Шаліхін — нязменны вядучы канцэртаў «Анталогіі».

Цыкл яшчэ не скончаны. Наперадзе некалькі праграм (XIX стагоддзе, пачатак XX стагоддзя, беларускае замежжа). А мы, абапіраючыся на вопыт «Анталогіі», падумалі: можа, абагульніць назапашаны музычны матэрыял у іншых жанрах і скласці канцэртны цыкл беларускай гістарычнай музыкі? Вось так і ўзнік спачатку фестываль «Адраджэнне беларускай капэлы», а потым і ўласна «Беларуская Капэла» — творчае аб'яднанне. Бясспрэчна, без вопыту «Анталогіі» ў цяперашні час яе

ваць творчы працэс. А калі кінапрацэс парушаны? Аналізаваць кожны фільм немагчыма, дый падстаў няма: фільмы ў пераважнай бальшыні падобныя, іх можна аб'яднаць адной назвай: усюды персанажы страляюць або гвалцяць, нехта за некім ганяецца ці «займаецца каханнем» (трапляюцца і карціны больш сур'ёзныя, але яны не робяць «пракатнае надвор'е»). Крытык адзін раз пракрычыць, што не ўсё добра ў рэпертуары, другі, трэці... Ну і што? Хто зарабляе грошы на «макулатуры», таму крытыка непатрэбна. Цяпер няма нават сістэмы ўліку фільмаў, якія здымаюцца на студыях СНД. Па меркаванні маскоўскіх кіназнаўцаў, ігравых карцін выдаецца звыш чатырохсот у год. У пракат жа трапляе нязначная іх частка, іншыя калі і закуплены, у кінатэатрах не дэманструюцца. Складаецца ўражанне, што нейкія «ценевыя сілы» ўжо кіруюць рэпертуарнай палітыкай... А крытыку сёння можна агулам абразіць, як гэта зрабіў І. Мацвееў, «абараняючы» на старонках «Народнай газеты» (21 лістапада 1992 г.) рэжысёра Ігара Дабралюбава ад «чырвоных сацрэалістаў» (?!).

У беларускай кінакрытыкі вельмі абмежаваныя магчымасці. У рэспубліцы дагэтуль няма спецыялізаванага кінавыдання: бюлетэнь «На экранах Беларусі» дае толькі анатацыі на фільмы. Мы неаднойчы намагаліся ператварыць яго ў крытычна - публіцыстычнае выданне, — дарэмна. А вось Саюз тэатральных дзеячаў пачаў-такі выдаваць часопіс «Тэатральная Беларусь» — і дай Божа, каб ён сцвердзіўся. Хіба кінематографу не патрэбна падобнае выданне?

— Прагнозы — рэч няўдзячная. І ўсё ж... Праблемамі кінамастацтва вы займаецеся з пасляваенных гадоў, многае ўбачана, асэнсавана. Якія, на ваш погляд, перспектывы ў нацыянальнага кінамастацтва?

— «Рынкавую» хваробу, напэўна, яно адолее. Але па стылістыцы, канфліктах, вобразнасці, дый па тэхнічных сродках усё шчыльней будзе злучацца з тэлевідовішчам. Арганічнай часткай нацыянальнай культуры кіно наўрад ці зробіцца без адзінай сістэмы вытворчасці і пракату, без сур'ёзнай дапамогі дзяржавы.

Гутарыла Таццяна ПАДАЛЯК.
Фота С. ПЛЫТКЕВІЧА.

стварэнне было б немагчымае. Ды гэта тэма іншай размовы. А мы вернемся да творчасці Г. Каржанеўскай.

Асобы адраджэння ніколі не замыкаюцца ў нацыянальных межах, не абмяжоўваюць сябе ў адной галіне ведаў ці творчасці. Гэтую філасофскую аксіёму бліскуча пацвярджае сваёй дзейнасцю Ганна Каржанеўская. Пачынаючы новую праграму, яна заўсёды пытаецца ў партнёра і ставіць гэтае ж пытанне перад сабой: «Чым здзіўляць будзем?» Проста агучыць ноты ды вершаваны тэксты — гэта сумна і выканаўцу, і тым больш слухачу, і — здзіўляе! Мастацкімі адкрыццямі. Прыгадваюцца праграмы «Шуберт і Мусаргскі» з Г. Лукомскай, «Рахманінаў» з Н. Галеевай, «Дэ Фалья і Гранадас» з Т. Пячынскай, «Глінка» з А. Рудкоўскім, «Чайкоўскі» з І. Шыкуновай, «Расіні» з Н. Галеевай, Л. Лют і Т. Цівуновай...

Заўтра я зноў увайду ў клас свайго настаўніка, сцэнічнага партнёра і вялікага друга і пачую, як заўжды: «Чым здзіўляць будзем?» Але гэта заўтра. А сёння я віншую Ганну Каржанеўскую з вясновым святам, зычу ёй шчасця і радасці і дзякую Лёсу і Богу за тое, што маю магчымасць столькі год дзівіцца яе цудоўнаму таленту.

Віктар СКОРАБАГАТАЎ.

ВІНШУЕМ!

Чалавек, які сабраў тэатр

Анатоль Аляксандравіч Ляляўскі — рэжысёр, стваральнік Дзяржаўнага тэатра лялек Беларусі. Не жарт — паставіць каля ста спектакляў, вырасціць не адно пакаленне высокапрафесійных акцёраў, вывесці тэатр, а значыць, лялечнае мастацтва Беларусі, на міжнародны ўзровень! І вось сустрэць свае семдзесят гадоў, з чым паплечнікі й калегі яго шчыра віншуюць.

Дзівосны чалавек Анатоль Аляксандравіч! Усе самыя вытанчаныя эпітэты як мага лепш падыходзяць да яго, быццам менавіта для яго і прыдумваліся.

Рэфарматар? А чаму б і не? Узяў ды й адкрыў дзіцячы тэатр даросламу гледачу. І цяпер ужо дзіўна й незразумела, як у нас магло не быць спектакляў для дарослых. А колькі новых форм прынёс ён на тэатр? Адкрыццяў розных? І самае галоўнае — колькі акцёраў ён адкрыў!

Заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Уладзіслаў Уласаў і яго жонка актрыса Аляўціна Іванова, гаворачы пра Анатоля Аляксандравіча, падкрэсліваюць ягонае імкненне выявіць акцёрскую самастойнасць, самыя яркія бакі індывідуальнасці. Я згодны з тэатральнай парай: шчасце, калі ствараюцца жывыя акцёрскія спектаклі, калі няма рэжысёрскай муштры, калі ў цікавай мізансцэне, прапанаванай майстрам, акцёр можа быць добрым, цікавым, пераймальным...

Варта пабыць побач з Анатолем Аляксандравічам зусім нямнога часу, як міжволі пачынаеш гаварыць *пра яго з... клічнікамі*, як гэта робіць, напрыклад, актрыса Валянціна Пражэева: «Я закаханая! Ён заўсёды падцягнуты! Поўны прагі ведаў! А які эрудыт! А яго Богам дадзены талент апавядальніка! А яго ўменне быць іранічным, але пры гэтым неверагодна сціплым! А ахвота да падарожжаў! А ўменне тонка адчуваць і накіроўваць маладога артыста! І...-ах, гэтыя з хітрынкай... вочы! Я закаханая, я хачу, каб гэта ведалі ўсе!» Усе гэта ведаюць, і нікога гэта не здзіўляе.

Заслужаны артыст Беларусі Аляксандр Казакоў абвяшчае проста: «Я ўдзячны лёсу за тое, што трапіў на курс да Ляляўскага, а потым у тэатр пад яго кіраўніцтва. Ён навучыў мяне прафесіі, паверыў у мае творчыя магчымасці, памог разабрацца ў нашым цяжкім мітуслівым жыцці. Дай Бог яму здароўя!»

Удзячная лёсу за сустрэчу з Ляляўскім і актрыса Яна Агеенка: «Усе сустрэчы з ім, дараваныя мне лёсам, былі па-сваяцку цёплымі, жаданымі, цікавымі і казачна-фантастычнымі...»

Для акцёра Алега Сцепанюка Ляляўскі — увасобленая «...мудрасць, працавітасць, гумар, любоў, іронія, штосьці ад Бога, што і вытлумачыць немагчыма...» Валянціна Белаш лічыць, што іх курсу вельмі пашанцавала: «Анатоль Аляксандравіч — наш педагог. Як мы чакалі заняткаў з ім! Усе яго заўвагі былі дакладныя, нават жорсткія, патрабаванні вельмі высокімі, але ніхто ніколі не быў пакрыўджаны, а гэта для студэнта так важна... Бо гэта менавіта ён навучыў мяне шукаць прычыну няўдач у сабе самой!... А яшчэ мы *любілі* яго за тое, як ён смяяўся... Ён проста рагатаў! У яго цяклі слёзы, рагатаў услед за ім увесь курс! Смех гэты быў добры!»

Ляляўскі — рэжысёр. Ляляўскі — педагог. Ляляўскі — тэарэтык лялечнага мастацтва (аўтар шэрагу невялікіх, але вельмі важных для прафесіяналаў кніжак). Распавёў у іх, паводле слоў заслужанага артыста Беларусі Уладзіміра Грамовіча, як трэба... збіраць тэатр, бо сам «...чалавек, які па каліўцу збіраў тэатр. І зрабіў яго адным з лепшых...».

Сведчанні здзіўлення, захаплення і любові сабраў акцёр Аляксандр ВЕРГУНОЎ.

ШТРЫХІ ДА ПАРТРЭТА

ЖАНЧЫНА НА ЎСЕ ЧАСЫ

У музычных колах вестка пра тое, што Зінаіда Мажэйка ўключана ў Кембрыджскі даведнік аб жанчынах свету, якія дасягнулі асаблівых поспехаў за 1992 год («жанчына года»), не выклікала здзіўлення. Міжнароднае прызнанне беларускага этнамузыколага не навіна. Сапраўды, яе пласцінкі «Музычны фальклор беларускага Палесся» і «Песенны фальклор паўночна - усходняй Беларусі» адзначаны гран-пры ЮНЕСКА, у прэстыжных міжнародных фестывалях розныя ўзнагароды атрымалі яе фільмы «Галасы вякоў», «Памяць стагоддзяў», «Пранясі, Божа, хмару». Яна нязменна ўдзельнічала ў колішніх савецка-амерыканскіх сустрэчах этнамузыколагаў, брала ўдзел у навуковых сімпозіумах у Югаславіі, Польшчы, Балгарыі. Яе навуковыя працы, паводле сведчання Старшыні камісіі па славянскім фальклоры пры Міжнародным камітэце славістаў В. Гусева, атрымалі высокую адзнаку спецыялістаў усіх славянскіх краін.

Але вялікае бачыцца здалёк, і, як гэта ні банальна, няма прарока ў сваёй айчыне. Сустракаючы Зінаіду Якаўлеўну на пасяджэннях праўлення Саюза кампазітараў, дзе яна адстойвае інтарэсы фальклорнай секцыі, якую ўзначальвае, слухаючы яе філіпікі ў адрас тых, хто перашкаджае працы (а такіх нямала, у асноўным так званае «начальства»), разумееш, чаму даводзіцца ёй пераадольваць столькі цяжкасцей і перашкод. Нічога не зробіш — такі характар. Тут і адвечная гатоўнасць да барацьбы за праўду, бескампраміснасць, непрызнанне чыноўных аўтарытэтаў (такой не пакіруеш!), а яшчэ—вострае пачуццё гумару і схільнасць да трапнага слоўка (як прыпячатае, дык прыстане надоўга). Можа, менавіта гэта, як і прастата, жывасць у зносінах з людзьмі, зрабіла яе сваёй у асяроддзі вяскоўцаў — народных спевакоў, вызначыла яе самабытны талент фалькларыста ласкаю Божай.

Нядаўна мне давялося прысутнічаць на абароне доктарскай дысертацыі Мажэйкі, што я адчула як свята беларускай навукі. Яе даследаванне каляндарна - песеннай культуры Беларусі ўражвае сваёй фундаментальнасцю, шырынёй ахопу матэрыялу. Тут спалучаюцца гістарычны, геаграфічны, культуралагічны, эстэтычны, псіхалагічны і стылістычны аспекты. Каб лепей адчуць значнасць працы, прывяду выказванні апанентаў — шаноўных навукоўцаў з сусветна вядомымі імёнамі.

І. Зямцоўскі (С.-Пецярбург): «*Кніга Мажэйкі* відавочна падсумоўвае (каб не сказаць замыкае) цэлую эпоху ў вывучэнні беларускага абрадавага меласу і ў той жа час выносіць вывучэнне тэмы на новы рубеж практычнага асваення і тэарэтычнага асэнсавання»; С. Грыца (Кіеў): «Праца Мажэйкі унікальная... Яна мае не толькі вялікую навуковую, але і экалагічную каштоўнасць»; М. Сабініна (Масква): «Важная якасць працы Мажэйкі заключаецца ў жывым, трапяткім адчуванні паэзіі беларускага каляндарнага фальклору ў сінтэзе бездакорнай тэарэтычнай карэктнасці — і артыстызму, свабоды і яркасці эмацыянальнага ўспрымання... Мажэйка не проста буйны навуковец, гэта гарачы, тэмпераментны змагар за захаванасць, чысціню і стымуляванне народнапесенных традыцый»; Н. Талстой (Масква): «У заслугу Мажэйкі можна, безумоўна, паставіць сур'ёзную распрацоўку праблем этнамузычнай дыялекталогіі, атрыманне першых вынікаў на шляху стварэння беларускай этнамузычнай геаграфіі — дысцыпліны, якой у славянскім свеце, безумоўна, належыць вялікая будучыня і якая ва ўсіх *славянскіх краінах* знаходзіцца пакуль у зародку».

Зразумела, вынік галасавання быў аднадушны... Але прамінула свята, пачаліся будні. Я спытала ў Зінаіды Якаўлеўны, ці скончылася блытаніна з яе службовым становішчам у акадэмічным інстытуце, ці далі ёй урэшце стаўку. На той час гэта было яшчэ не ясна. Але з'явіліся надзеі: *ейная* тэма «Беларуская этнамузыкалогія ў еўрапейскім кантэксце» выйграла конкурс, і Фонд фундаментальных даследаванняў пры Савеце Міністраў рэспублікі даў на яе сродкі. Цяпер можна з галавою акунуцца ў працу. Ды яна і не прыпынялася. Поўным ходам ідуць здымкі новага фальклорнага фільма «Крывыя вечары». Задума найцікавейшая! З нецярплівасцю чакаю яго выхаду на экран.

А пакуль мяне не пакідае думка, што належных умоў для працы З. Мажэйкі ўсё ж няма. Навуковец такога калібру проста абавязаны мець сваю навуковую лабараторыю, якая, дарэчы, стварыла б падставу для з'яўлення вельмі патрэбнай для нацыянальнай культуры навуковай школы З. Мажэйкі. Што ж, будзем спадзявацца...

Радаслава АЛАДАВА.

МУЗЫКА

ПАЎВЕКА З ДНЯ ПРЭМ'ЕРЫ

Лёс калабарацыяністаў — гэта заўсёды драма. У буржуазнай Еўропе, як вядома, іх чакала суровае грамадскае асуджэнне. Але палітычныя памылкі ды ваганні той ці іншай творчай асобы не замінала грамадскаму прызнанню яе заслуг у мастацтве. Тое — у Еўропе; савецкі ж закон не дазволіў хоць бы захаваць у гісторыі беларускай музыкі імя кампазітара Міколы Шчаглова (Куліковіча), аднаго з вядучых дзеячаў нацыянальнай культуры перадваеннага перыяду. Сёння, вяртаючы ў наш ужытак гэтае імя, мы з цывілізаванай памяркоўнасцю ўглядаем і дзейнасць М. Шчаглова ў трагічную для нашае зямлі, для люду нашага, часіну нямецкай акупацыі. І прыгадваем, што 28 лютага 1943 г. у Менскім народным тэатры адбылася прэм'ера оперы М. Шчаглова «Лясное возера», якая перадавалася і па радыё.

У аснове сюжэта — трагічная гісторыя кахання князя і сялянскай дзяўчыны. Паэтка Н. Арсеннева, *аўтар лібрэта*, адгукнуўшыся на смерць М. Куліковіча-Шчаглова ў 69-м, пісала: «Лясное возера» было створана кампазітарам у першыя гады нямецкае акупацыі Беларусі. Памятаю, як сёння, тыя галодныя й халодныя часы, калі я пісала да гэтае оперы лібрэта. Паэт, раўнуючы да кампазітара, бясспрэчна пакрыўджаны доляй. Слова бо шмат цяжэй успрымаецца слухачом, чымсьці музыка, дый імя ягонае ў агульным су-творы губляецца, памінаецца. Ды ўсё ж радасна, як ніколі, было пачуць свае словы, прабуджаныя, ажыўленыя музыкаю Міколы Шчаглова. Мо таму, што ад першага знаёмства, ад першага сутыку нашых талентаў, мы нейкім дзіўным чынам знайшлі супольную мову, сугучнасць, зразуменне. Музыка кампазітара незвычайна зліваласа з маімі словамі й думкамі. Мне здавалася, што каб я была й паэтам, і кампазітарам, я б сама лепшае музыкі да сваіх слоў напісаць не патрапіла. Асабліва падабалася мне працягненая як быццам чорнаю ніткаю праз усю канву оперы музычная тэма долі, трагічнага людскога Кону, тае долі, долі-чужаніцы, у якое «нельга адпрасіцца», што «хоча — дорыць шчасцем, хоча — гнець і ломіць, аж жыццё людское, як той колас зломіць». За аснову песні аб долі, што выконваецца ў першым акце оперы квартэтам, а прыканцы вялікім хорам, кампазітар узяў народную песню «Палыночак», ператварыўшы яе сваім талентам у глыбока-трагічнае сведчанне людское бяссільнасці перад Конам. Памятаю, калі ў фінале оперы вялікі хор Менскага тэатра разам з салістамі спяваў над целам забітага дружыннікам Данілаю князя: «Цябе, доля злая, праклінаюць людзі, праклінаюць з болем, праклінаюць... славяць, славяць, цябе, доля!» — сапраўды, як кажуць, мароз бег па скуры й балюча і моцна білася сэрца». (Фрагмент неапублікаванага некралога, дасланага ў «ЛіМ» Г. Пікардам).

Дарэчы, Г. Пікарда заўважае, што опера «Лясное возера» была тады вельмі высока ацэнена беларускімі ды «цывільнымі» нямецкімі крытыкамі. Яны адзначалі ўкаранёнасць твора ў традыцыі музыкі XIX ст. і ў той жа час — знітаванасць з сучаснасцю, ухвалялі кампазітарскую мову, у якой было не механічнае цытаванне народных мелодый, а фальклорны ўплыў.

С. Б.

«Як хораша, што ты жывеш на свеце...»

Фёдар ЦЮТЧАЎ

●

Люблю світанак воч тваіх,
З адлівам полымна-цудоўным,
Калі знячэўку ўзнімеш іх
І, як маланкаю раптоўнай,
Акінеш белы свет уміг...

Ды ёсць мацней замілаванне:
Апушчаныя вочы ніц
Хвілінай страсных мілаванняў,
Калі з-за вейкавых граніц
Праглядвае агонь жадання.

Афанасій ФЕТ

●

Што за гук у сутонні, мой бог, што
за гук!
То кулік прастагнаў а ці сыч!
Я пакуты ў ім чую, расстання тугу
І таемны, загадкавы кліч
Быццам хворыя мроі бяссонных начэй
Зліты ў гуку пранізлівым тым,—
І не трэба ні слоў, ні агнёў, ні вачэй —
Мне дыханне падкажа, дзе ты.

Мікалай ГУМІЛЁЎ

Той, што рассыпае зоркі

Хоць характар горды і круты,
Мне чужая не заўсёды ты,

Ціха і пяшчотна, як бы ў сне,
Часам завітаеш да мяне.

Хмаркай пасма будзе навісаць.
Нельга мне яе пацалаваць.

Ведаю, святло магічных воч
Запаліла месячная ноч.

Мой бязлітасны пяшчотны друг,
Твой багаслаўлёны кожны рух,
Бы ідзеш па сэрцы маладым —
Рассыпаеш краскі, зоркі ты.

Я не знаю, дзе іх ты ўзяла,
Знаю, ты з нябеснага святла.

І таму, хто мог з табой пабыць,
На зямлі ўжо нечага любіць!

Сяргей ЯСЕНІН

●

Ўзяў і запытаўся я ў мянялы,
Што дае за паўтумана па рублю,
Як сказаць мне для прыўкраснай Лалы
Мовай персаў ласкава «люблю»!

Ціха запытаўся я ў мянялы,
Мо цішэй ад Ванскіх струмянёў,
Як назваць мне для цудоўнай Лалы
«Пацалунак», слова з пекных слоў!

І яшчэ спытаўся я ў мянялы —
Боязь прыхаваў у сэрцы я —
Як сказаць мне для чароўнай Лалы,
Як сказаць мне, *што яна «мая»*!

Адказаў ён з дзіўнаю яснотай:
Пра каханне што там і казаць,
Уздыхаюць пра каханне ўпотай,
Вочы, быццам яханты, гараць.

Пацалунка хто не разумее!
Пацалунку назву хто дае!
Пацалунак свежай ружай вее,
На губах пялёсткам растае.

Ад мілосці не бяруць зарукі,
З ёю знаюць радасць і бяду.
«Ты — мая» — так скажуць толькі рукі,
Што зрывалі чорную чадру.

Ігар СЕВЯРАНІН

Як добра...

Як радасна, што зноў успыхне квецень,
Успыхнуць краскі з новаю вясной!
Як хораша, што ты жывеш на свеце:
Прыгожы свет прысутнасцю тваёй!

Як добра, што ў агульным шуме веснім
Блакітны голас наймілейшы твой,
Што, паміраючы, яшчэ ўваскрэс я
І перад смерцю ўбачыўся з табой!

Пераклады Васіля ЖУКОВІЧА.

ВІНШУЕМ!

Серафіму АНДРАЮКУ—60

10 сакавіка спаўняецца 60 гадоў вядомаму крытыку і літаратуразнаўцу, дырэктару выдавецтва «Мастацкая літаратура» С. Андраюку. Калектыў штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» віншуе Серафіма Антонавіча, аднаго са сваіх сталых і пастаянных аўтараў, з днём нараджэння, зычыць яму моцнага здароўя, новых творчых і выдавецкіх поспехаў!

ПОКЛІЧ ПРЫЗВАННЯ

Ён — сціплы чалавек... Вельмі сціплы, што ў наш час сустракаецца ўсё радзей, нават у асяроддзі выхаванай інтэлігенцыі. Кажуць, што сціпласць упрыгожвае чалавека. Гэта сапраўды так. Але ці толькі? Няцяжка заўважыць, што натуральная, непаказная сціпласць выяўляе багаты ўнутраны свет людзей, цесна суадносіцца з іншымі лепшымі рысамі і якасцямі характару. І з'яўляецца знешняй прыкметай вялікай працаздольнасці і таленту. Сапраўдны талент — заўсёды сціплы. Менавіта да такога тыпу беларускіх інтэлігентаў належыць Серафім Антонавіч Андраюк — вядомы літаратуразнаўца і крытык, цяпер — дырэктар выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Жыццёвы і творчы лёс С. Андраюка ў многім нагадвае лёс прадстаўнікоў пакалення гэтак званых «шасцідзесятнікаў» (тых літаратараў, якія пачалі творчую дзейнасць у канцы 50-х і ў 60-я гады). Вышэйшая навучальная ўстанова, праца дзесьці ў вясковай глыбінцы з падсвядомай цягай да старых народніцкіх ідэалаў (у беларускім варыянце — набліжэнне да вобраза Лабановіча, героя трылогіі Якуба Коласа «На ростанях»). Затым пад уздзеяннем новай грамадскай атмасферы, створанай у выніку барацьбы з культам асобы і дзякуючы ідэалагічнай адлізе, — моцны ўнутраны покліч да літаратурнай ці навуковай творчасці.

С. Андраюк пачынаў, як і многія іншыя, са школьнай працы. Павышаная асабістая патрабавальнасць да сваёй настаўніцкай прафесіі не магла не выспеліць у душы жадання падключыцца да тых цікавых і шматабяцаючых працэсаў, якія адбываліся ў літаратурным і культурным жыцці краіны. Выкладанне роднай літаратуры давала шмат фактычных падстаў для крытычнага ўмяшання ў існуючыя парадкі як у галіне школьнай адукацыі, так і ў галіне літаратуры. Вясковы настаўнік дасылае ў рэспубліканскі друк свае меркаванні і прапановы...

Вось піша ў рэдакцыю газеты «Літаратура і мастацтва» (1 верасня 1961 года) заклапочаны ліст (ужо не першы) настаўнік Крываносаўскай сярэдняй школы Старадарожскага раёна «У хрэстаматыю — творы хрэстаматыйныя». Змест ліста крытычны, але тон яго надзіва спакойны, і, магчыма, дзякуючы гэтай сваёй якасці ён становіцца яшчэ больш пераканальным.

Паглыбленне прафесійных інтарэсаў, звязаных з літаратурай, прыводзіць маладога выкладчыка ў навуку. І вось ужо аспірант Серафім Андраюк удзельнічае на старонках газеты «Літаратура і мастацтва» (4 верасня 1964 года) у дыскусіі аб шляхах развіцця беларускага рамана.

Пасля — праца (каля 15 гадоў) у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы. Абарона кандыдацкай дысертацыі пра сучасны беларускі раман. І актыўная дзейнасць — даследчая і крытычная.

Першая кніга «Жыццё. Літаратура. Героі» вызначалася ўжо сталым навыкам літаратурнага аналізу і сведчыла як прагрэсіўнай светапогляднай пазіцыяй аўтара, так і метадам разгляду, што ў беларускую крытыку прыходзіць цікавая творчая асоба.

Пагартаем старонкі кнігі... Яны вяртаюць нас да маладосці юбіляра, у літаратурную атмасферу якраз канца 50-х і 60-х гадоў. Вось аўтар ацэньвае знакамітую шматпакутную аповесць А. Кулакоўскага «Дабрасельцы», якую так зацята і несправядліва крытыкавала афіцыйная партыйная прапаганда. Пералічыўшы выдатныя якасці твора, С. Андраюк таксама крытыкуе яго. Але гэта не азначае, што ён хоча падтрымаць навязваемую ацэнку аповесці з боку афіцыйных улад. Наадварот. С. Андраюк крытыкуе аповесць зусім не за тое, за што яе падвяргалі абструкцыі ідэалагічныя службы. Нават з нейкім выклікам ён узвышае выкрывальную накіраванасць зместу твора: «Асноўны пафас «Дабрасельцаў» — у выкрыцці сацыяльнага і маральна-этычнага зла, народжанага праявамі падазронасці і беззаконня». І яшчэ — з асабістым, аўтарскім падкрэсліваннем, з несумненным мэтанакіраваным прыцэлам у адрас тых, хто падзяляў сказоныя, афіцыйна-ідэалагічныя адносіны да аповесці: «Твор не выклікае пярэчання ў тым. ШТО пісьменнік выкрывае і ў імя ЧАГО». А далей ідуць сур'ёзныя крытычныя закіды: «Істотны недахоп, на наш погляд, — недастаткова глыбокае вырашэнне канфлікту. На апошніх старонках адчуваецца нейкая штучнасць, паспешлівасць, імкненне вырашыць усе складаныя пытанні хутчэй, чым у самім жыцці». Гэта тая незайздросная сітуацыя, у якую яшчэ зусім нядаўна мог трапляць крытык. Пісаць тое, што адчуваеш, не мінаючы недахопаў твора, як быццам складае маральную праблему, бо нехта можа падумаць, што ты хоць у нейкай ступені салідарызуешся з тымі, хто арганізаваў ідэалагічныя ганенні на твор. Але хіба не з'яўляецца адказным прафесіянальным абавязкам крытыка сказаць праўду пра твор, якую вынасіў, незалежна ад усякіх знешніх і прыўнесеных акалічнасцей? Хіба не ў гэтым заключаецца адзін з важнейшых фундаментальных прынцыпаў усёй крытычнай дзейнасці?

Аб'ектыўнасць і сумленнасць крытычнай пазіцыі аўтара кнігі «Жыццё. Літаратура. Героі» выяўляецца таксама праз накіраванасць і характар палемікі, якую ён вёў з іншымі крытыкамі ў працэсе аналізу мастацкіх твораў. Часцей за ўсё ён аспрэчвае ацэнкі і думкі такіх пільна-патрульных крытыкаў, як Я. Герцовіч, У. Карпаў, якія, бадай, залішне старанна, бывала, лавілі меркаванні, што ішлі «зверху».

Нехта, магчыма, можа сказаць: усё гэта так, усё гэта добра, але ж у С. Андраюка, як і ва ўсіх літаратуразнаўцаў і крытыкаў таго перыяду, сустракаецца і спасылка на лінію партыі ў літаратуры (дарэчы, у С. Андраюка якраз такіх спасылак мала, іх адзінкі): «Камуністычная партыя патрабуе ад літаратуры народнасці і партыйнасці, вялікіх ідэй і паўнакроўных мастацкіх вобразаў». Ці не кідае нейкі цень сёння падобная ўступная пасылка на несумненна прагрэсіўнае аблічча крытыка? Думаецца, што не, не кідае, калі падыходзіць да праблемы, улічваючы сам дух мінулага часу. Справа ў тым, што крытыкі тыпу Я. Герцовіча імкнуліся апярэдзіць падспудныя намеры ідэалагічных органаў партыі да кантролю і падаўлення праўды ў мастацтве і таму апора на пракламацыйныя фармуліроўкі літаратурнай палітыкі КПСС, хоць часам і адчувалася іх няшчырасць і прызначанасць для стварэння хутчэй знешняга іміджу партыі ў грамадстве, усё ж служыла сродкам адпору кан'юнктурнаму наступу на сапраўдную мастацкую творчасць, які ажыццяўляўся намаганнямі паслужлівых літаратараў.

Сумленны і праўдзівы пафас артыкулаў і кніг С. Андраюка быў заўважаны літаратурнай грамадскасцю. Яго прынялі ў члены Саюза пісьменнікаў. Але менавіта такі пафас яго крытычных выступленняў адчулі і тыя, хто накіроўваў ідэалагічнае жыццё ў рэспубліцы. Пачынаюцца ўскладненні ў рэдакцыях выдавецтваў. У некаторых выпадках толькі рашучае ўмяшанне літаратурнай грамадскасці адкрывае ім дарогу да публікацыі.

Прафесіяналізм літаратуразнаўцы і крытыка вымяраецца, відаць, шмат якімі параметрамі і крытэрыямі. Кажуць, што самай паказальнай адзнакай прафесійнага аўтарытэту з'яўляецца ступень цытавання іхніх даследчых прац. Думаецца, пры несумненнай агульнай справядлівасці такога меркавання, у асобных выпадках яно не апраўдваецца і нават абвяргаецца шмат якімі выпадковасцямі. Да таго ж, падобны крытэрый хутчэй выяўляе ступень папулярнасці, чым прафесіяналізму, што не адно і тое ж. У нашых умовах, пры сучасным стане беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, бадай, адным з важнейшых паказчыкаў прафесіяналізму варта лічыць здольнасць да параўнання і суаднясення літаратурных з'яў і твораў. Параўнанне — гэта заўсёды крок у бок навукі, стварэнне перадумоў для абагульнення, унікненне бездапаможнай апісальнасці. Ад кнігі да кнігі ўмацоўваецца і паглыбляецца гэтая здатнасць С. Андраюка дзеля раскрыцця нацыянальнай своеасаблівасці беларускай літаратуры. Калі ў першай кнізе «Жыццё. Літаратура. Героі» неабходнасць параўнальнасці хоць і ўсведамляецца, але часта яшчэ пазначана толькі знешнімі,назыўнымі лініямі, то ў наступных кнігах — «Вывяраючы жыццём», «Жыць чалавекам», за якую аўтару была прысуджана Літаратурная прэмія Саюза пісьменнікаў Беларусі імя І. Мележа, «Чалавек зямлі» — гэты прынцып даследавання нацыянальнай літаратуры раскрываецца больш шырока і маштабна. Асабліва паказальным у гэтым сэнсе з'яўляецца суаднясенне лепшых здабыткаў сучаснай беларускай прозы з нацыянальнай прозай мінулых дзесяцігоддзяў (Якуб Колас, Кузьма Чорны), а таксама з канцэпцыяй разумення і адчування свету, уласцівай такім карыфеям мастацкага слова, як Ф. Дастаеўскі і У. Фолкнер. Сустракаюцца і іншыя імёны.

Як у пісьменніка, так і ў крытыка, калі яны сапраўдныя творчыя індывідуальнасці, паступова знаходзяцца як у жыцці, так і ў літаратуры, нейкія свае сімпатыі, схільнасці і прыярытэты, з якіх пазней складваецца свая канцэптуальнасць бачання свету, чым яны і цікавыя. Займальна і карысна прасачыць, як такая канцэптуальнасць самасцвярджаецца ў крытычных працах С. Андраюка. Спачатку гэта — магчыма, неўсвядомленая — прыхільнасць да пэўных твораў пэўных пісьменнікаў (І. Мележ, І. Пташнікаў). Пазней жа, асабліва ў кнігах «Жыць чалавекам» і «Чалавек на зямлі», гэтая прыхільнасць становіцца філасофскім перакананнем, якое найкарацей сфармулявана ў назвах кніг — «Жыць чалавекам» і «Чалавек на зямлі». Хоць, праўда, яно, відаць, найпаўней разгорнута ў кнізе «Вывяраючы жыццём». «З вёскі беларуская літаратура, перакананы аўтар гэтай кнігі, чэрпала жыццёвыя сокі, вобразы, ідэалы, мову. І цяпер, каб развівацца як з'ява цалкам нацыянальная, гэта значыць найперш на роднай мове, беларуская літаратура павінна быць цесна звязана з народнай вясковай асновай. Для яе вёска, апрача ўсяго іншага, — найглыбейшая крыніца нацыянальнай самабытнасці». Прычым, гэтая дамінанта, ключ для раскрыцця філасофска-эстэтычнай пазіцыі крытыка нідзе ім не спрашчаецца, не дае ніякіх, нават чыста эмацыянальных падстаў для ўзнёслай апалагетыкі вёскі як нейкай духоўнай Мекі, дзе чалавек быццам бы набывае душэўную раўнавагу і адчуванне ўнутранай паўнаты жыцця, як гэта назіралася ў творах пісьменнікаў, якія доўгі час ідэалізавалі вёску, у тым ліку і калгасную, не бачачы ў ёй ні з'яў чалавечага бяспраўя, ні рыс прыгонніцтва. С. Андраюк стаіць на правільным пункце погляду, каб вёска паказвалася «без налёту замілавання і захаплення», «знутры, рэалістычна...»

Мы, крытыкі, рэдка перачытваем адзін аднаго. А дарма... Цікавая і арыгінальная думка фармулюецца смялей і глыбей па сэнсу, калі абяцаецца канцэптуальная падтрымка калегі-аднадумца ці хоць бы ёсць намёк, якім шляхам ісці. Адным з важнейшых палажэнняў кнігі «Чалавек на зямлі» я лічыў бы зыходную пазіцыю С. Андраюка, што некалькі пакаленняў пісьменнікаў, а не толькі «ваеннае» пакаленне, былі паклікаены ў літаратуру вайной як найвялікшым сацыяльным узрушэннем стагоддзя, незалежна ад таго, прымалі яны ўдзел у ёй ці не, памяталі вайну ці не памяталі. Як гэта адбывалася, які ўнутраны механізм народнай памяці дзейнічаў тут, сказаць цяжка. Памяць пра вайну перадавалася з малаком маці? Аднак гэта сапраўды так.

Ёсць у С. Андраюка і свае любімыя пісьменнікі, пра якіх ён піша часцей і ахвотней. Напрыклад, творчасць І. Пташнікава займала вялікае месца ва ўсіх яго кнігах і ў многіх артыкулах. І вось нарыс творчасці І. Пташнікава «Чалавек на зямлі». Гэта, думаецца, заканамерна. У такой творчай «дружбе» крытыка і пісьменніка праглядваецца нешта дужа каштоўнае, прынамсі, пераадольваецца распаўсюджаны грэх крытыкі — халодная прафесійная аддаленасць ад прадмета крытычнага разгляду.

Шкада, што апошнім часам Серафім Андраюк радзей выступае ў друку — перашкаджаюць абавязкі кіраўніка буйнога выдавецтва ці то ў якасці яго галоўнага рэдактара — як дагэтуль, ці то дырэктара — як цяпер. Яго актыўнай прысутнасці на старонках перыядычных выданняў не хапае, што адчуваецца. Але хай чытачоў і ўсіх нас, хто яго ведае, усцешыць тое, што пасада дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура» — пасада крытычная і што гэтая акалічнасць прынясе карысць усёй беларускай літаратуры.

З юбілеем Вас, Серафім Антонавіч!

Віктар КАВАЛЕНКА.

МУЗЫКА

Дэбют адбыўся на Залатой Горцы

Тыдзень таму мы анансавалі канцэрт маладога калектыву — Мінскага абласнога камернага хору пад кіраўніцтвам А. Шута, распавёўшы караценька і пра невялікую пакуль біяграфію гэтай новай творчай суполкі... У нядзелю маладзечанскія пеюны сабраліся ва ўрачыста-строгай зале на Залатой Горцы і прадставілі сталічнай публіцы сваю вялікую разнастайную праграму.

Падчас канцэрта і зрабіў гэты здымак наш карэспандэнт У. ПАНАДА.

У памяць настаўніка

Заслужаная артыстка Беларусі Ірына Шуміліна дала ў філармоніі сольны канцэрт. Гэты фартэпіянны вечар яна прысвяціла памяці свайго педагога, настаўніка многіх беларускіх піяністаў, Рыгора Ільіча Шаршэўскага, якому сёлета споўнілася б 80...

Без аперэты... як без жанчын

Без жанчын жыць няможна на свеце —сцвярджае вядомы аперэтачны герой. Жыць няможна без аперэты —сцвярджае оперная трупа ДАВТа, рыхтуючыся зноў сыграць спектакль-рэвю «На нашай сцэне аперэта». Ён адбудзецца 7 сакавіка, да нагоды жаночага дня. Балазе, класікі «лёгкага» жанру пакінулі нямала чароўных старонак, прысвечаных віноўніцам гэтага веснавога свята. Як запэўніў нашага карэспандэнта рэжысёр-пастаноўшчык С. Штэйн, у спектаклі пад ужо знаёмай назвай будзе багата новага. Удзельнічаюць у ім выключна салісты оперы, з тэатра музкамедыі запрошаны толькі маэстра — дырыжор А. Сасноўскі. Традыцыйны балет заменяць выхаванцы Беларускага харэаграфічнага вучылішча (балетмайстар А. Рымашэўскі). Не будзе артыстаў-вядучых з вершаванымі тэкстамі-звязкамі: музыка, дыялогі, арыі герояў утвораць цэласную дынамічную плынь. Ці не ўсіх артыстаў можна будзе ўбачыць на сцэне ў гэты вечар: М. Адамовіча, І. Адзінцову, Н. Губскую, І. Журко, Н. Казлову, А. Саўчанку, В. Скорабагатава, нават студэнта-вакаліста С. Франкоўскага... Ды шмат каго яшчэ. І з публікай на такім спектаклі праблем, бадай, не будзе...

С. Б.

КУЛЬТУРА

Першы выпуск

Закончыліся заняткі першай групы супрацоўнікаў Міністэрства аховы здароўя на курсах беларускай мовы (па 72-гадзіннай праграме), якія арганізаваны Інфармацыйна-культурным цэнтрам Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь сумесна з Таварыствам беларускай мовы імя Ф. Скарыны.

Трыццаць пяць слухачоў гэтых курсаў, здаўшы заліковы экзамен, атрымалі адпаведныя пасведчанні. Іх уручыў старшыня Таварыства Ніл Гілевіч.

Ён падзякаваў арганізатарам курсаў, выкладчыцы Клаўдзіі Анатольеўне Капцэвіч за добрасумленную і плённую працу, пажадаў выпускнікам поспехаў у далейшым авалодванні роднай мовай.

Работа курсаў працягваецца. Цяпер ідуць заняткі другой групы з 40 супрацоўнікаў міністэрства. У далейшым ёсць намер праводзіць курсы з супрацоўнікамі другіх арганізацый.

Трэба адзначыць актыўную работу па арганізацыі курсаў супрацоўніцы Інфармкультцэнтра, вядучага спецыяліста па вучэбна-курсавой падрыхтоўцы кадраў Т. Кудрыцкай. Яна падрыхтавала для сваіх слухачоў невялікі слоўнік найбольш ужываемых у практычнай рабоце медыцынскіх тэрмінаў.

В. ВІЛЬТОЎСКІ.

ТЭАТР

«Карузлік, засмейся!»

З 5 па 15 лютага па запрашэнні Маладзёжнага цэнтра горада Эслінгена (Германія), якім кіруе Петэр Данненхаўэр, Маладзечанскі тэатр лялек «Батлейка» гастраляваў са спектаклем «Хохлік» Сяргея Кавалёва; у нямецкай інтэрпрэтацыі спектакль займеў назву «Хохлік — добры гном» (нямецкі бок, дакладна праставіўшы магчымы ўзрост наведнікаў спектакля на афішы, парупіўся і пра тое, каб дзеткам ад пяці да васьмі гадоў ужо паводле назвы можна было зарыентавацца; да ўсяго спектакль дасціпна суправаджала перакладчыца Біргіт Мюлер, якую рэжысёр Галіна Карбаўнічая адмыслова ўвяла ў дзеянне). Маладзечанцы паказалі дзевяць спектакляў на сцэнічных пляцоўках тэатраў і маладзёжных клубаў Шарндорфа, Бакнанга, Герлінгена, Пфорцхайма і самога Эслінгена (для аматараў геаграфічных падрабязнасцяў удакладняю, што Эслінген знаходзіцца на адлегласці васьмі кіламетраў ад буйнога прамысловага і культурнага цэнтра Штутгарта), — гэтыя старасвецкія, адзінаццатага, трынаццатага, семнаццатага стагоддзяў гарадкі гасцінна прымалі маленькую беларускую трупу ў складзе акцёраў Іны Ганчар, Леаніда Сідарэвіча, Уладзіміра Уладыкі, дырэктара тэатра «Батлейка» Алы Паляковай і мастацкага кіраўніка Галіны Карбаўнічай. Уражаная прыёмам, Галіна расказала, як нямецкія дзеткі паўтаралі беларускія словы (вельмі ўпадабалі «куфар», у свой час запазычаны з нямецкай мовы), а пасля спектакля прасілі дазволу падысці да лялек і набраць у кішэні тэатральнага «снегу» з бліскавак ды дробна нарэзаных сурвэтак. За адным разам высветлілася, што дзеткі, цудоўна разумеючы адмоўнасць альбо станоўчасць персанажаў казкі С. Кавалёва, рыхтык як іх беларускія аднагодкі, ўпадабалі выканаўцу ролі пракуды-памаўзы Карузліка Леаніда Сідарэвіча. «Карузлік, засмейся!» — прасілі яны на развітанне...

Ж. Л.

Фота Б. ВАВІЛАВА.

Сцэна са спектакля «ХОХЛІК». Змену дня і ночы прадстаўляе Уладзімір Уладыка.

Каляды канфесіі... тэатральнай

«Прывіды каляднае начы на тэксты і сюжэты старажытных народных паказаў» апанавалі сцэну дзяржаўнага лялечнага тэатра Беларусі рыхтык... напрыканцы лютага: 27 адбылася прэм'ера спектакля «Цар Ірад» (сцэнічная кампазіцыя доктара мастацтвазнаўства прафесара Гурыя Барышава). Перадусім лялечны тэатр уражвае сцэнічным матэрыялам і, так бы мовіць, маштабам свайго звароту да яго, дакладней, маштабам намагання... Сумяшчэннем (не рэстаўрацыяй) матываў ды дзейных асоб школьнага калегіумнага тэатра 17 стагоддзя і кананічных тэкстаў-сюжэтаў-выяў батлеек (праўда, як гэта стасуецца з вызначэннем «народныя паказы», пасля прэм'еры яшчэ незразумела). Адмысловыя інтэрмедыйныя тэксты часткова напісаны Гурыем Барышавым; цікава, што тэкст архангела Міхаіла аддадзены аўтарамі спектакля маленькаму Анёлку ў выкананні Олі Немагай, у ролі селяніна Мацея можна падзівіцца на Уладзіміра Грамовіча, а ў ролі Ірада — на А. Васько (рэжысура Аляксея Ляляўскага). Усе батлейкі (з адной «жыўцом» з'яўляецца нават Чорт у выкананні Уладзіміра Варанкова) аснашчаны аўтаномным асвятленнем; лялькі батлеек уяўляюць сабою творы ўжытковага разьбярнага мастацтва (сцэнаграфія Аліны Фаміной, лялечны майстар Алег Мікалайчык). Хор акцёраў-лялечнікаў стала й спрактыкавана выконвае шматгалосыя песняспевы (кампазітар Уладзімір Кандрусевіч). Чорны лінолеум, што ўтварае сцэнічны Космас, пазычаны з Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы.

Ж. Л.

Фота У. ПАНАДЫ.

Оля НЕМАГАЙ (Анёлак).

У. ВАРАНКОЎ (Чорт), У. ГРАМОВІЧ (Мацей).

НАШЫ ГОСЦІ

З горада Золінгена

У Рэспубліканскім ліцэі пры Беларускай акадэміі музыкі адбыўся канцэрт нямецкай піяністкі Юліі Дойч. Юная выканаўца іграла творы Ф. Мендэльсона, В. Моцарта, Р. Шумана, Ф. Шапэна, М. Балакірава. Вучні ліцэя з задавальненнем праслухалі выступленне госці з горада Золінгена. Канцэрт гэты праходзіў у рамках Дзён нямецкай музыкі на Беларусі і быў наладжаны дабрачынным фондам «Дзецям Чарнобыля» сумесна з Грамадзянскай ініцыятывай «Дзецям Чарнобыля» (германскі горад Золінген).

А. МІЛЬТО.

ЛІТКУР'ЕР

Подзвіг Буднага

«Неабходна, каб спрэчныя пытанні маглі свабодна абмяркоўваць вучоныя і невукі, настаўнікі і вучні, святары і парафіяне, багатыя і бедныя... Дзе гэтай свабоды няма — там няма свабоды наогул». Гэтыя словы выдатнага гуманіста і асветніка былі ўзяты эпіграфам да вечарыны, прысвечанай 400-годдзю з дня смерці Сымона Буднага», што прайшла ў Доме літаратара.

Прэлюдыяй да вечара стала адкрыццё выстаўкі твораў В. Барабанцава, Г. Вашчанкі, Э. Агуновіча, М. Сматрыцкага, В. Маркаўца, М. Купавы. М. Купава расказаў пра адраджэнскі подзвіг нашага выдатнага папярэдніка. Выступілі таксама Г. Вашчанка, У. Стальмашонак і скульптар С. Гарбунова, чый помнік С. Буднаму ўстаноўлены ў Нясвіжы.

На вечары выступілі А. Лойка, А. Мальдзіс, І. Саверчанка, С. Купцоў, С. Падокшын, В. Шалькевіч, А. Жлутко, Л. Ліпень, К. Камейша прачытаў свой верш «Сымон Будны ў Вішневе», а народная артыстка рэспублікі М. Захарэвіч — урывак з кнігі С. Буднага і верш П. Пранузы пра яго.

Цёпла прынялі прысутныя выступленне мужчынскага хору «Унія» і музычныя творы XVI стагоддзя ў выкананні ансамбля «Скарбніца».

П. ГАРДЗІЕНКА.

Мы яго памятаем

З дзяцінства і па сённяшні дзень захавалася ў маёй душы адчуванне радасці ад сустрэчы з яго вершамі. Праўда, ужо і мае малыя сыны чытаюць з захапленнем «Колькі кіпцюроў у кошкі», «Пракалоў камарык ножку», «Белыя панчошкі», «Пайшоў коўзацца каток», «Парсючок», «Кухаркі»... Гэта вершы вядомага беларускага пісьменніка Станіслава Шушкевіча.

Яму пашчасціла ў юнацкія гады вучыцца ў Беларускім педагагічным тэхнікуме, дзе выкладчыкам працаваў Якуб Колас. Да апошніх дзён жыцця ён быў сябрам Літаратурнага музея народнага песняра...

Па-святочнаму выглядаў у гэты вечар музей. Тут сабраліся пісьменнікі, настаўнікі, студэнты, школьнікі, каб ушанаваць памяць Станіслава Пятровіча Шушкевіча. Яму б споўнілася 85 гадоў...

У адной з залаў утульна размясцілася выстава, якая знаёміла прысутных з творчасцю С. Шушкевіча. У гасцінай — вялікі партрэт юбіляра. Побач у вазе жывыя кветкі. Песня «Мой родны кут» на словы Я. Коласа стварае абстаноўку цеплыні, шчырасці.

Вечарыну адкрыла дырэктар музея З. Камароўская. Пра жыццё і творчасць С. Шушкевіча расказала даследчыца дзіцячай літаратуры, дацэнт Белдзяржуніверсітэта М. Яфімава.

С. Шушкевіч быў добрым, чулым, вельмі простым і справядлівым чалавекам. Пра гэта нагадалі загадчык аддзела музея І. Курбека, М. Аўрамчык, М. Татур, У. Ліпскі, А. Вярцінскі, сын Якуба Коласа Д. Міцкевіч.

Ад імя родных пісьменніка выступіла яго дачка Роза, яна прачытала некалькі вершаў бацькі, а таксама свой верш, прысвечаны бацьку.

А потым прысутным быў прапанаваны невялікі канцэрт, у якім гучалі вершы С. Шушкевіча ў выкананні вучняў мінскіх школ. Затым сваё майстэрства прадэманстравалі ўдзельнікі фальклорнага ансамбля «Мінскі гармонік».

Сярод гасцей былі ўдава пісьменніка Кацярына Аляксееўна, а таксама яго сын, старшыня ВС Рэспублікі Беларусь Станіслаў Станіслававіч Шушкевіч.

Людміла БЯЛЯЦКАЯ,
старшы навуковы супрацоўнік музея Якуба Коласа.

Фота П. ЖОЎЦІКАВА.

●

Адна з чарговых вечарын у Доме літаратара была прысвечана 85-годдзю з дня нараджэння Станіслава Шушкевіча. Пра яго як творцу і чалавека гаварылі вядучы вечара А. Вярцінскі, дырэктар «Белвідэацэнтра» Ю. Цвяткоў, Ал. Марціновіч, П. Пруднікаў, А. Дзеружынскі, Ул. Паўлаў, Н. Галіноўская, У. Юрэвіч, В. Вільтоўскі.

Кампазітары З. Яўтуховіч і А. Чыркун пазнаёмілі са сваімі песнямі на вершы паэта. Творы С. Шушкевіча гучалі ў выкананні акцёраў. Яго вершы, а таксама ўласны, прысвечаны памяці бацькі, прадэкламавала дачка Ружана Станіславаўна.

Прысутныя змаглі пабачыць Станіслава Пятровіча і пачуць яго голас: былі паказаны фрагменты з фільма, дзе С. Шушкевіч успамінае пра Ц. Гартнага, прапанаваны магнітафонны запіс яго згадак пра М. Лынькова.

Н. К.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

З «Полацака» бачна Беларусь

Першы ў сёлетнім годзе нумар кліўлендскага часопіса «Полацак» адкрываецца артыкулам рэдактара С. Белай «І гэты час прыйдзе». У раздзеле «Наша гісторыя» выступаюць Н. Здановіч, Я. Сінчук («Пячная засланка, што датуецца расейскай манетай»), М. Белямук («Тапаграфія знаходак манет і аздобаў»), П. Урбан («Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных славянаў»), Я. Юхо («Кароткі нарыс гісторыі дзяржавы і права»).

У нумары — працяг «Уласнаручных паказанняў Езавітава...», кнігі С. Белай «Віленскія беларусы расказваюць...» і пачатак згадак Р. Галяк «Настаўнікі Віленскай беларускай гімназіі», роздум М. Сяднёва «Сум па духоўным Пантэоне», вершы В. Супруна, развагі А. Мемуса ў сувязі з факсімільным выданнем кнігі Н. Арсенневай «Пад сінім небам», раздзелы рамана М. Кавыля «І з агню ды ў полымя».

«Полацак» называе лаўрэатаў Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь і змяшчае адзін з твораў С. Грахоўскага.

Ёсць падборкі «Вобразы Бацькаўшчыны», «З жыцця эміграцыі».

ФЕСТЫВАЛІ

Беларуска-польская сустрэча

Чатыры канцэрты ў зале на Залатой Горцы — такая праграма новага фестывалю, які ладзіць творчае аб'яднанне «Беларуская Капэла». Яго назва — «Беларуска-польскія музычныя сустрэчы» — гаворыць сама за сябе. Вялікую дапамогу арганізатарам аказалі Міністэрства культуры Беларусі, рэспубліканская філармонія, польскія дыпламатычныя службы і асабліва першы сакратар пасольства Рэспублікі Польшча ў Беларусі Марэк Галкоўскі. Спатканне сяброў па творчасці абяцае цікавыя ўражанні. Госці з Польшчы рыхтуюць 2 праграмы: у своеасаблівым вакальна - інструментальным канцэрце-дзеянні прагучаць польскія духоўныя песняспевы 15—16 стст.; абвешчаны таксама вечар польскай ды іспанскай музыкі 13—20 стст., дзе, апроч старадаўніх твораў, прагучаць опусы нашых сучаснікаў Малгажаты Матушчак ды Казімера Сіроцкага. Надзвычай самабытны склад выканаўцаў: квартэт Варшаўскага музычнага таварыства «Ars Nova», які карыстаецца копіямі музычных інструментаў XV—XVII стст., ды вакальны квартэт Паморскай філармоніі з Быдгашча «Collegium vocale», у складзе якога сапрана, тэнар, контртэнар ды барытон. Абодва ансамблі выступяць пад кіраўніцтвам Яцэка Урбянека. Гаспадары «Сустрэч» таксама дадуць 2 канцэрты: спадчына Э. Ванжуры, М. Радзівіла, Я. Д. Голанда, музыка маладых беларускіх кампазітараў Віктара Капыцькі, Уладзіміра Каральчука, Яўгена Паплаўскага ды творчасць іхніх польскіх калег Лідзіі Зяліньскай, Тадэвуша Бёрда, Вітальда Лютаслаўскага, Зыгмунда Багіньскага, Валадзімежа Катоньскага. Выканаўцы — Ансамбль «Класік-Авангард» пад кіраўніцтвам Уладзіміра Байдава ды салісты. «Беларуска-польскія музычныя сустрэчы» ў Мінску адбудуцца з 9 па 12 сакавіка. І ўжо 14-га маюць распачацца канцэрты ў адказ — Дні беларускай і польскай музыкі ў Варшаве ды Ольштыне.

С. Б.

СМЕРЦЬ КУЛЬТУРЫ

Лісты да сябе

Сяргей ДУБАВЕЦ

I.

Цікава, калі мярцвяк ужо апушчаны ў магілу і лятуць першыя камякі зямлі... ці баіцца ён быць пахаваным зажыва? Якой-небудзь самай астатняй часцінкай свядомасці? Ягоная боязь — усё, што засталося ў ім ад жыцця. І яму трэба толькі крыкнуць. Яго зараз жа падымуць і, бадай, узрадуюцца, што выйшла памылка. Бо ён не пакінуў у памяці зла. Таму ўсе ўзрадуюцца ягонаму ... адраджэнню.

Яго панясуць на руках, ужо без труны, аднекуль з'явіцца шампанскае, і кветкі збяруць у няцотныя букеты...

Так хочацца простых рэцэптаў. Тое, што табе дарагое, не мусіць памерці. Яму трэба ўсяго толькі крыкнуць. Дапамажы яму. Кінь заламваць трагічна рукі альбо рабіць выгляд, што ўсё нармалёва, альбо разганяць крумкачоў, мяркуючы, што гэтым выконваеш свой абавязак. Дапамажы яму крыкнуць. Крыкні, урэшце, сам. Хіба ты не зразумеў, што ён — гэта ты?

О, гэта зусім не тое, што «мне й не трэба перабудоўвацца»! Гэткі тэзіс суцешыць адно кан'юнктуршчыка: а азначае, між іншым, тое, што «мне і не трэба жыць»! Гэткі тэзіс сёння — у вуснах дзеячаў беларускай культуры.

Але пакінь у спакоі формулы Багушэвіча, Купалы, «Нашае Нівы». Ты мусіш прамовіць іхні змест уласнымі формуламі. Інакш ты змярцвіш іх, а яны — цябе. Назаві хоць адну формулу, якую адраджэнне 80 — 90-х прыдумала само? «Людзьмі звацца»...

Бачыш? Пасля Абдзіраловіча здаровая нацыянальная ідэя не зрабіла ані паўкроку ў асэнсаванні сябе. Пасля сталіншчыны, вайны, савецчыны. Ці было б Багушэвічу, Купалу, Абдзіраловічу з табой — цікава? Што б ты сказаў? Чым бы ты даказаў, што ты — праз 70, праз 100 гадоў? Зрэшты, што б ні казаў, — ты б апраўдваўся. І абвінавачваў. Абвінавачваў і апраўдваўся. Чаму ты думаеш, што з табой цікава — «твайму народу»?

Пакуль Абдзіраловіч гучыць актуальна кожным сваім словам, пакуль ён не стаў гісторыяй, ён трымае цябе са свае магілы мёртваю хваткай. Калі вучні не працягваюць поступ настаўніка, адбываецца выраджэнне рамяства. Гэта — смерць культуры. Трэба адно толькі крыкнуць. Але што?

II.

Формулы — рацыянальны доказ патрэбы мовы, незалежнасці і ўсяго, што з гэтым звязана. Менавіта рацыянальны характар мелі формулы кшталту «Людзьмі звацца!» у вуснах пачынальнікаў. Але змяніўся час і змяніўся свет. І сёння механічна ўзятыя са спадчыны формулы маюць чыста эмацыйны характар. Чыста эмацыйны характар мае ўся адраджэнская ідэалогія. І калі людзі астываюць пасля мітынгу — нібы прысак астываюць і раздзьмуханыя адраджэнцамі старыя формулы. У разуменні слухачоў аргументы якога-небудзь ветэрана ці папа, якім «не было дзе вывучаць мову», гучаць халоднарэальна пасля гарачых эмацыйных аргументаў Пазняка і Гілевіча. Апошнія даводзяць патрэбу любіць, а не патрэбу.

Перадумова ratio — бесстароннасць і суб'ектыўнасць. Не можа канцэптуальную гісторыю Беларусі стварыць гісторык, які любіць або ненавідзіць летувісаў, расейцаў ці палякаў. Не можа палітык штось-небудзь давесці сваёй любоўю да мовы. Вынік ягоных слоў — неадэкватны.

Ratio ... Дзе ты, ratio? Дзе абвал неабходнай літаратуры — слоўнікаў, перакладаў, нашае класікі? Чаму ўся беларуская перыёдыка робіцца нібы ў адной рэдакцыі? Дзе моўная рэформа, чаму мы самахоць карыстаемся гэтым зняверчаным правапісам? Ах, праблемы з карэктарам... Дзе кадравыя рэформы? Чаму ў інстытутах і рэдакцыях так шмат людзей, якім усё гэта, мякка кажучы, нецікава? Ах, усіх зацікаўленых ужо знялі... Дзе дыферэнцыяцыя — у літаратуры, навуцы, журналістыцы? Магчыма, гэта галоўнае — адмена нівеліроўкі. Але не можа быць крытэрыем практыкі нацыянальнага будаўніцтва любоў або нянавісць.

Няма канцэптуальнай гісторыі, бо гісторыя — у эмбрыянальным камяку зблытаная-перабблытаная з фальклорам, моваю, ідэалогіяй... О, гэта не сінкрэтызм! Гэта камяк, і друк — люстэрка гэтага камяка. Камяк — гэта спадчына савецкага часу — тае «жанравае» нівеліроўкі, якая была вынікам адной ідэалогіі. Сённяшняя апазіцыя вымушаная рабіць тымі самымі метадамі («супраць лому няма прыёму...») — сваёй адзінай ідэалогіяй процістаяць афіцыёзу. Але ж — не ўласнай культуры...

Магчыма, ты прыспешваеш падзеі. Так будзе заўтра. Напэўна, гэта аб'ектыўны працэс, якому папярэднічае ... смерць культуры.

III.

Гэтаксама як сацыялістычную эканоміку не стварылі дырэктыўныя ўказанні, як паэзію не стварае крытыка паэзіі, так і літаратуразнаўства не ўзнікае ад абмеркавання літаратуразнаўства. Лімаўская гутарка вакол гэтага прадмета магла б, прынамсі, вызначыць сам прадмет, а найперш — прымальны для бальшыні даследчыкаў тэрміналагічны апарат навукі пра літаратуру. Без гэтага мы й далей будзем гаварыць «на розных мовах». Калі б на лімаўскае пытанне кожны адказаў адно ўласнаю дэфініцыяй літаратуразнаўства — гаворка набыла б этапнае значэнне. Пакуль жа ўсё звялося да традыцыйных пошукаў эфемернага «мы», да працягу гэтага тымянепаважайнага банкету, які яўна задоўжыўся. І вось — нехта некага не зразумеў (і, зразумела, абурыўся), нехта некага пашкадаваў, а нехта рушыў у Еўропу — засвойваць яшчэ ўчора глыбока чужыя прозвішчы. Што стрымлівае беларускую навуку пра літаратуру? На мой погляд — пункцік у свядомасці, трапна выказаны надаўна адной крытыкесай: «Мы ў адным замацаваны радзе». Кожнае слова гэтага воклічу ёсць стопарам якога-колечы развіцця. Ніхто ні з кім ні ў якім радзе не замацаваны. Кожны сам нясе адказнасць за свае слова.

Не ведаю, як хто, а я, калі нейкі тэкст мне не зразумелы, прачытваю яго другі і трэці раз. І зразуменне тады падобнае да адкрыцця. Але я не згадаю ніводнага тэксту беларускага савецкага літаратуразнаўства, які даваўся б перачытваць. Хіба ў працах-рэтраспекцыях, калі, скажам, У.Казбярук аналізуе мадэрнізм Купалы. Але што да

НА СКРЫЖАВАННІ ДУМАК

ПЕРАД ЧЫСТЫМ ЛІСТОМ

Нечаканыя нататкі

Юрась ЗАЛОСКА

Рыхтуючы да друку «лісты да сябе» Сяргея Дубаўца, міжволі пачаў рабіць заўвагі на палях, запісваць асацыяцыі, выкліканыя аўтарскімі фігурамі, удакладненні, новыя фармулёўкі... Гэтак неспадзявана маргіналіі пераraслі ў нататкі, ускосна звязаныя з першасным матэрыялам. Адрасаваны яны бышцам і аўтару «лістоў да сябе», ды не толькі; як і лісты, што «праз сябе» пасылаюцца чытачу, нататкі, ведама, адрасаваны ў Вільню сімвалічна.

●

...Аднак жа метафара з мерцвяком культуры здалася мне ўсё-такі прыцягнутай... Мерцвякі, калі ўжо выкарыстоўваць гэты вобраз, увогуле не ажываюць; іх не ўздымае ані плач-галас, ані крык-лямант, ані завыванне пахавальнага аркестра — таго, хто быў жывы, ужо няма, застаецца ў лепшым разе ўспаміны пра добрае і светлае... Пра патрыярхаў беларускага адраджэння, напрыклад.

Тут лепш казаць пра «бег на месцы», а не пра смерць. Смерць — сказана замоцна і не зусім удала. Усё-такі адраджэнне — калі гэтым паняццем вызначаць стан тае ці іншае культуры, рэжым яе жыццядзейнасці — не мярліны-паховіны, а, хутчэй, здабыванне апоры, грунту пад нагамі. Яно канчаецца, як толькі гэты грунт знойдзены. Тады пачынаецца... паміранне. Той эпадмазырскі дзядзька, што грунту не губляў ніколі, жыве паміраючы. І паміранне ягонае, натуральна, зусім не ёсць смерць: яго ані прыспешыш, ані прымарудзіш, — у ім можна толькі саўдзельнічаць.

Ты саўдзельнік памірання твойго этнасу, сэрца якога перастане біцца на тваім апошнім уздыху.

Нам ні да чога не трэба прыбудоўвацца. У адраджэнскай сітуацыі собіць толькі будавацца — як будуецца новая хата, маючая аб'ектыўнай сваёй перадумовай грунт, зямлю пад нагамі. Потым ужо ўкопваюцца шулы, ачэсваюцца бярвенні і кладзецца нямецкі ці «чашкавы» зруб. У нас няма нармальнай перадасновы, на якой было б магчыма перакласці пахінуты, бо адпачатку нетрывала складзены, зруб. Тут дзіўны стан: савецка-беларускае культурнае збудаванне лепш не чапаць увогуле, не руйнаваць. Яно, скарыстаўшы для свайго афармлення матэрыялы жывой, сапраўднай нацыянальнай культуры, сталася, аднак, пусталонкам: яно сёння не цяжарнае новаю культурою. Побач з гэтым нацыянал-камуністычным прывоем на дрэве культуры прарасцімуць новыя, самастойныя парасткі, што закумулююць вопыт усяе папярэдняе традыцыі.

Ці можа быць нацыянальнае жыццё рамяством спадчынным? Ты адраджэнне — сам ёсць. Ты арганізатар і натхняльнік свайго адраджэння — і адраджэнне свайго этнасу. Аднак ты не прадаўжальнік, а пачынальнік.

Сёння табе няма чаго прадаўжаць. Хіба можна ў літаратурным сэнсе прадоўжыць белсацрэалізм, адпаведную крытыку? Ды з усяго гэтага масіву тэкстаў мы возьмем — дзеля працягу поступу культуры — не так і шмат цытат, разумеючы, што ўсё гэта — часовае, пераходнае; што, скажам, крытычныя працы А.Адамовіча, Р.Бярозкіна і М.Стральцова на шалях культурагенезу важаць ці не больш, чым бібліятэка планавых прац Інстытута літаратуры. Гётэ называў літаратуру фрагментарнай, захоўваючай помнікі чалавечага духу ў той ступені, у якой яны былі зафіксаваны пісьмом. «Як мала з таго, што адбылося, запісана!» — у скрусе вымаўляе Гётэ...

Такім чынам, ты адно пачынаеш. З нуля, з чыстага ліста. З самога сябе. «Наша Ніва» ў Вільні аднаўлена з рэдакцыяй, што пачала рабіць выданне перадусім для самой сябе, а ўжо затым — гісторыі культуры. Усю нашу спадчыну, у тым ліку і І.Канчэўскага, ты будзеш трымаць хіба толькі ў падсвядомасці, у падтэксце, а тэкст мусіць быць твой, абсалютна новы. «Усё ўзнікае з нічога», — гэта якраз той выпадак.

Вось формула разумення сябе ў сітуацыі — НЕ ПРАДАЎЖАЛЬНІКІ, А СТВАРАЛЬНІКІ. «Я той, хто шлях і хто па ім ідзе...» — вось формула самае сітуацыі, праказаная Алесем Разанавым. Здаецца, яна дае адказ на пытанне: што ты? Толькі ідучы. Навошта табе прыдумваць яшчэ і дэкларацыю свайго шляху? Ідзі сабе, ідзі...

Лозунг «нацыянальнага адраджэння» за тры гады з нечым прагалошання (умоўна беручы за адлік лета 1989 г. — дату Устаноўчага Сойма БНФ «Адраджэнне»), праўдападобна, вычарпаў свае здольнасці ўздзейнічаць на ўсё грамадства. Першапачаткова высунуты сталічнай інтэлігенцыяй перадусім дзеля самой сябе, гэты лозунг заканамерна перасягнуў межы зацікаўленай супольнасці і — ужо ў форме дзяржаўнай ідэалогіі — пашыруўся на ўсю нацыю. Цяпер у покліча «Адраджэнне» няма адрасата: кажучы гэты лозунг, мы маем на ўвазе кагось іншага, хто побач і хто мусіць адраджацца, — але не сябе. Мы маем на ўвазе народ, беларускі народ... Можа, усё-такі пакінем народ у спакоі?

Зрэшты, зразумела, скуль паўзнік фантом «народа» і чаму ён заўладарыў у лексісе адраджэння: пры змене ідэалогіі — з камуністычнай на нацыяналістычную ў здаровым сэнсе слова — аніколькі не змянілася, бо не магла так хутка змяніцца, агульная збальшавізаваная ментальнасць, у тым ліку і псіхалогія інтэлігенцыі, што хоць і можа зараз пахваліцца эпізадычным вальнадумствам у тыя часы, ды ўсё ж тое вальнадумства было прыстасаваннем да ўсеагульнага бальшавізму. Відаць, падладжваючыся пад «час, век, эпоху», інтэлігенцыя аб'ектыўна губляла нешта сутнаснае ў сабе — здольнасць да незалежнай ад часу дэмакратыі духу духоўную самастойнасць. І цяпер, калі дэмакратыя духу фактычна ўзаконена, інтэлігенцыя працягвае па інерцыі ісці ўслед за ідэалогіяй — новай, нацыяналістычнай, якая, незалежна ад такога свайго зместу, ізноў трымае інтэлігенцыю ў заложніках, прымушаючы карыстацца ўсё тым жа збітым паняццем «народ».

Ды народ розны, шматстайны; зрэшты, ён заўжды быў розны — і па сацыяльным стане, і па інтэнцыях духу. «Адраджаць» увесь народ бессэнсоўна: у варунках вядомых будзённых праблем гэты рамантычны і, аднак жа, далёкі ад канкрэтнай рэчаіснасці лозунг не кранае ані прыгнечаную вясковую інтэлігенцыю, ані прагматычную гарадскую, ані індыферэнтны калгасна-гарадскі люмпен. Далёка не ўсе слаі грамадства ў часе сацыяльна-маральнага злому, які фатальна задоўжыўся, можа задаволіць адна толькі мова. Відаць, мова рэч дастаткова элітарная, каб так проста стацца агульным сімвалам выратавання... Тут дарэчы згадваецца паказальная эскапада героя апавядання Андрэя Федарэнкі «Заява»: «Сам гавары ты хоць пакітайску! Любіш — любі, гаворыш — гавары, а другіх прымушаць не смейце!» Сітуацыя, у звыклай для аўтара манеры пачатая ад скрайняй іроніі і самаіроніі: «Ты пераконвай мяне, пераконвай!..», і развітая затым да «голасу рэальнасці»: «Не пераканаў...», — абсалютна рацыянальная.

Гаварыць пра «адраджэнне» ў хаце сваіх бацькоў у мяне не паварочваецца язык — гэтак амаль фізічна адчуваецца недарэчнасць падобных гаворак у вёсцы, за 300 кіламетраў ад сталіцы. Ці то «травесційнасць» абстаноўкі выклікае такое пачуццё? А, можа, лозунг «адраджэння» павінен вярнуцца да адрасата — самой інтэлігенцыі? Ці ўвогуле трансфармавацца ў нешта новае, нязнанае?

●

Метафара «мужыцкасці» — рахунак інтэлігенцыі, выстаўлены самой сабе. Так канстатуе свой зыходны стан культура, што бярэцца на экзістэнцыйны шлях ад мужыцкасці да чагось. Шлях — да ЧАГО? У варунках шматнацыянальнай культуры Саюза ССР асобная нацыянальная культура выстаўлялася не тое што як экзот, але як самадастатковы і закончаны экзот. Крытэрыяў закончанасці культуры не існавала; можна было запыніцца на любым крытэрыі і ён прымаўся як абсалютны. Напрыклад, «мужыцкасць» беларускай культуры з усімі выцякаючымі ... Хаця які-небудзь прафесар філфака аб'ектыўна займаў у грамадстве арыстакратычную нішу і мусіў аб'ектыўна

рэтраспектыўных прац — ад Александровіча да Янушкевіча, — тут **праблемы літаратуразнаўства** няма.

Што да Еўропы... У сэнсе інтэграцыі культур і нацыянальных светапоглядаў панеўрапеізм нічым не лепшы за панславізм ці савецкую шматнацыянальную культуру. Ёсць ты і свет, а нацыянальнасць — прылада сувязі паміж табою і светам. Дзеля чаго тут пасрэднікі, нейкія прамежкавыя лучнасці? Ім няма месца і таму яны заўсёды — за кошт тваё нацыянальнасці, **за кошт** яе універсалісцкіх памкненняў ды патэнцыялаў. Тут або — або. Або мы прыстасоўваем сваю культуру да патрэб чалавечага сумоўя, або бяром нечую ўжо прыстасаваную культуру і прыстасоўваемся да яе. У другім выпадку нашая культура страчвае ўсялякае рацыянальнае, практычнае значэнне, і служыць адно дзеля таго, каб, прачытаўшы расейскамоўны ці польскамоўны томік якога-небудзь Картасара, ты мог у салодкім драматызме выгукнуць глыбока сваё — «Людзьмі звацца!».

Цяпер дэфініцыя. Літаратуразнаўства — гэта сукупнасць думак пра літаратурныя творы, іх аўтараў і літаратуру ўвогуле.

Нацыянальнае літаратуразнаўства ... Гэта як нацыянальная філасофія. Станаўленне апошняй непарыўна звязана са станаўленнем мовы. Гэта ўзаемнае станаўленне. Шэкспір Пастэрнака і Шэкспір Гаўрука — два зусім розныя Шэкспіры. І ад таго, што ты перакладзеш на беларускую мову Шэкспіра Пастэрнака, Шэкспіра па-беларуску не з'явіцца. Калі б Гаўрук пераклаў Хайдэгера, можна было б ужо нешта сказаць пра беларускую філасофію. Калі б — Барта, можна было б — пра літаратуразнаўства. Тут усё пачынаецца з мовы, якая ёсць мысленне.

IV.

Мужык для Багушэвіча, Купалы і «Нашай Нівы» — метафара таго становішча, у якім апынуліся нашыя мова і культура. Ні першы, ні другі, ні трэцяя не былі «мужычыя» па сутнасці. Інтэлігентнасць іх — Багушэвіча, Лучыны, Гарэцкага, Уласава, Багдановіча, Луцкевіча, Канчэўскага — ніяк не стасуецца з «мужыцтвам», на глебе якога вырасла люмпен-пралетарская ідэалогія, у рэчышчы якой дагэтуль разглядаюцца іхнія творы. «А хто там ідзе... на нагах у лапцях... на плячах у крыві...» Пачытай гэта вясковаму гаспадару дзесь пад Карэлічамі ці пад Шумілінам — і ён паморшчыцца. А ў навукоўца з менскай акадэміі ад гэтых слоў у вачах з»яўляецца бляск. Людзьмі звацца! Вясковыя гаспадары, выпускнікі беларускіх вясковых школ ніколі не стануць дэкламаваць тое, што прыніжала б іхнюю годнасць, у тым ліку — нацыянальную.

Я неяк папрасіў аднаго «мужыка» з-пад Мазыра ўзгадаць што-небудзь гэткае са школы. І ён прадэкламаваў:

Ўсё прайшло, мінула,
Як і не было,
У капцох паснула,
Зеллем парасло...

Чым яму запомнілася менавіта гэта? Адказ будзе — ад эстэтыкі, а не ад сацыялогіі.

Лапатнасць «Нашай Нівы» стала такой ужо аксіёмай, што перастаеш давяраць. Жылі беднавата, не надта дбаючы пра свой «офіс» і побыт, напэўна ж не вялі прыходна-расходных гросбухаў, жылі спантанна, што з аднаго боку давала перабоі — з «тартоў» на хлеб-ваду (зламаную ножку рэдакцыйнай канапы апісалі ва ўсіх успамінах, але ніхто не дадумаўся яе падладзіць, як зрэшты й падмесці лішні раз у памяшканні), а з іншага боку давала пэўную вольнасць творчым натурам не залежаць ад рэгламентаў быту. Пазнейшым навукоўцам гэта давала плён для сацыяльных высноў.

Цішка Гартны пісаў успаміны пра беднасць і запусценне ў памяшканні рэдакцыі, пра пыл і нэндзу. Але між іншым заўважаў, што на сценах былі развешаны залатыя старасвецкія рэчы...

«Вечарамі амаль уся віленская інтэлігенцыя збіралася ў цукерні «Зялёны Штраль». Тут, седзячы за кубкам чорнай кавы, можна было паслухаць Чайкоўскага, Леанкавала, Маснэ ў выкананні квартэта пад кіраўніцтвам вядомага віяланчэліста Тхоржа; тут можна было пабачыць цікавых людзей: паэтаў і пісьменнікаў, акцёраў тэатра, жывапісца Рушчыца, карыкатурыста Камілюса, скульптара Янкоўскага; тут часта можна сустрэць Янку Купалу, Змітрака Бядулю, Максіма Гарэцкага, Леапольда Родзевіча... ды ці мала каго! Кожная група мела свой асобны столік. У «Зялёны Штраль» не ўсіх пускалі. Для шырокай публікі існаваў «Чырвоны Штраль».

Ні больш ні менш гутарка ідзе пра тагачасную віленскую эліту, у якой «Наша Ніва» займала, як бачым, не апошняе месца. «Я мужык, беларус...» І вось цяпер — увага! Сацыяльны аспект! Я працягваю цытату з успамінаў Паўліны Мядзёлкі: »Памятаю, прыехала да мяне ў Вільню мая маці. Павяла я яе да Штраля. І вось пры ўваходзе мяне прапускаюць як вядомую ўжо кліентку, а маме швейцар забараняе ўваход. Чаму? Бо на галаве ў яе, бачыце, не капялюш або берэт, як у мяне, а звычайная паркалёвая хустачка... Тады я, пакінуўшы часова матку ля дзвярэй, увайшла ў залу і звярнулася па дапамогу да сваіх сяброў. Выклікалі самога Штраля — такі скандал яму ўчынілі, што сам пабег да дзвярэй, папрасіў у маці прабачэння і правёў яе ў залу».

Гэты кавалак вельмі важны для беларускае культуры, для зразумення таго, што з культурай адбудзецца пазней. «А хто там ідзе» пісалася за кубачкам кавы ў элітарнай віленскай рэстарацыі пад музыку Маснэ. А хто там ідзе — было толькі метафарай беларушчыны!..

Сацыялагізацыя ніверлюе літаратурны працэс, блытае вясковых самавукаў з прафесійнымі літаратарамі. Не добрае з благім ці нізкае з высокім, а сацыялогію з эстэтыкай.

Паводле тых крытэрыяў, якія напрацаваны беларускім савецкім літаратуразнаўствам, Купала нічым не адрозніваецца ад Старога Уласа. І блытаніна цягнецца да сёння. Гэтаксама цяжка паводле крытычных інтэрпрэтацый адрозніць, напрыклад, Разанава і Мятліцкага, я ўжо не кажу пра больш блізкія з'явы. Паэзія, што тут скажаш!... «У адным замацованы радзе».

V.

Чытаючы Купалу без кантэксту, культура, зарыентаваная на класіку, пазбаўляе сябе поступу. У межах «мужыцкасці» яна вычарпала сябе вельмі хутка, дасягнуўшы пэўнай колькаснай кандыцыі. Якасны арыенцір адпачатку быў пастаўлены «ззаду». І таму калі ты пытаешся, якія патрабаванні можна сёння вылучыць да нацыянальнай культуры, я адкажу — ніякіх. Недзе далёка ад уласнага народа, у забытым людзьмі і Богам зімовым лесе гэты глушэц метадычна паўтарае адзін і той танец. І толькі зусім выпадковы паляўнічы залюбуецца раптам гэтай аднастайнай паўтаральнасцю.

Нішто не кліча, не вабіць, не прыцягвае цябе падняцца. Ні вышыня развag, ні шырыня погляду, ні вечнае жыццё... Што ты спіш, мужычок, дактарок-прафесарок? ... Падымайся з нізін...

За апошнія 10 гадоў максімум, што можна было зрабіць — гэта праз фанатызм, іронію і скепсіс прыйсці да разумення дасканаласці тых формулаў у іхні час. Багушэвіч, Купала і «НН» аказаліся зусім не такімі лапцюжнымі прымітывамі. Прымітывам лічылася беларушчына. Але разуменне гэтага сёння — гэта і ёсць смерць культуры. Наступнікам давядзецца глыбока прадумаць сваю сітуацыю. Што ёсць сёння мова і яе метафарычнае адлюстраванне ў літаратуры? Які ўвогуле характар беларускае культуры, якую мы прыбудоўваем? І — да чаго? Словам, пакуль ты не змяніў ключавыя формулы, нітка будучыні фатальна бяжыць з тваіх рук, а мова фатальна пакідае апошнія свае прыродныя гнёзды...

г. Вільня

выпіскаць са свае самасвядомасці комплекс «мужыцкасці». Сацыялагізацыя эстэтыкі была непазбежнай: «мужыцкасць» сацыяльнага паходжання адмыслова спалучалася са светапоглядам інтэлігента ў першым пакаленні. Дарэчы, ніхто такіх падлікаў не рабіў, але, відаць, «першапакаленцы» дасюль пераважаюць у беларускай літаратуры...

●

Мабыць, ты сапраўды прыспешваеш падзеі. ТАК будзе сапраўды заўтра. Іншая рэч, якія цяглавыя механізмы вымкнуць адрэстаўраваную культуру ў тое заўтра. Шукаючы адказу на гэтае пытанне, нам, здаецца, аніяк не абысці тэмы элітарнасці ў культуры — і на ўзроўні метафары, і на ўзроўні сацыяльным. Калі «Нашу Ніву» (сучасную) перакласці з «тарашкевіцы» на афіцыйны правапіс, дык яе элітарнасць пэўна здэфармуецца — гэтак жа, як зьнакшыцца ўспрыманне «ЛіМа», выдадзенага, дапусцім, у старым правапісе. А ўсё таму, што мы аднолькава тузаемся паміж «элітарнасцю» і «масавасцю», раз-пораз мусова аднаўляючы старыя формулы — грунт, — і адразу пераходзячы на ўзвышэнне, куды цягнем за сабою чытача, разумеючы, што грунт — яшчэ не элітарнасць, а толькі яе перадумова. Пагалядзі, як розняцца нашы аўтары — сярод іх і слесары, і прафесары, і хатнія гаспадыні. І — парадокс — яны неяк змяшчаюцца разам на адной паласе ... Дзе ты, electis?

Элітарнасць ёсць прылада, што дапасоўвае нацыянальнае (літаратуру, тэатр, кіно і г.д.) да агульналюдскага. Нацыянальнае — а яно ўяўляецца ўсё-такі адмежаванай тэрыторыяй спаміж іншых культурных палеткаў свету — павінна мець такую інстытуцыю, у якой яно перакладалася б на мову людства, і, наадварот, дзе агульначалавечае адаптавалася б да патрэб нацыянальнай культуры. Нацыянальная культура павінна мець паміж сабой і людствам пасрэдніка, які ў дыялогу natio з Светам выконвае функцыю перакладчыка, забяспечвае паразуменне бакоў і захаванне балансу інтарэсаў.

Electis, трэба думаць, узнікае тады, калі дзяржава і грамадзянская супольнасць канчаткова разыдуцца па розных полюсах, размяжуюцца. Але пры ўмове, што дзяржава будзе зацікаўлена ўтрымліваць сферу нацыянальнай эліты. Пытанне, ці сама дзяржава створыць гэтую сферу, закладзе адукацыйныя, эстэтычныя, выхаваўчыя і якія іншыя інстытуты элітарнасці, — ці ініцыятыва будзе зыходзіць з нетраў самага грамадства. Хутчэй за ўсё, гэта працэс двухбаковых намаганняў.

Рацыя: культура пачынаецца там, дзе канчаецца дзяржава. Дзяржава ўвогуле не той орган, што выпрацоўвае культуру; яна, хутчэй, ахоўнік-забеспячэнец культуратварэння — інстытутаў і акадэмій, пісьменніцтва, тэатра і музыкі і г.д. Пагалядзі, амаль усё што-кольвек новае і заўважнае ў культуры апошнім часам узнікае пераважна як плён прыватных альбо напалову прыватных ініцыятыў: ці то аднаўленая «НН», ці то фальклорны гурт «Ліцвіны», ці то факсімільныя выданні «Кааперацыйна-выдавецкага таварыства "Адраджэнне"». У сціжме прыватных ініцыятыў, несумненна, трэба ўсведамляць і студэнцкія суполкі, рэлігійныя грамады, «Беларускую капэлу». Паўсюль вызначальная роля належыць Асобе: С.Дубаўцу, У.Берберову, А.Жынкіну, М.Матрунчыку, Ф.Янушкевічу, Я.Паплаўскаму... Розніца паміж справай прыгаданых дзеячаў і Мінкультуры відавочная: калі першыя аднаўляюць, замацоўваюць і распрацоўваюць аўтэнтычную культуру, дык Міністэрства, увогуле спрыяючы ім, ці не большыя сродкі накіроўвае на забеспячэнне г.зв. «патрэб часу», імкнучыся дагадзіць усім, хто з'яўляецца на мясцовых маскультурных пляцоўках з мэтаю «абслугоўваць культурныя запатрабаванні народа». Яшчэ трэба ўзгадаць неабходнасць утрымання традыцыйнай сістэмы клубаў, бібліятэк, хораў, — бо за імі стаяць людзі, жывыя людзі, і іх многа... Так што прыватныя ініцыятывы рэалізуюцца самі па сабе, амаль незалежна ад дзяржавы. Аб'ектыўна, бачачы розніцу паміж зместам і кшталтам прыватных намаганняў у культуры і мерапрыемствамі ўстаноў культуры, трэба прызнаць іх эстэтычную несумяшчальнасць і рознаўзроўневасць. Сведчыць жа гэтая рознасць не пра што іншае, як пра пачатак адслаення пэўных плыняў культуры ад дзяржаўнага тулава; творчыя магчымасці для выбраных на гэтым шляху непрадбачаныя.

Гэтаксама наўрад ці створыць культуру формула «дзяржава робіць нацыю». Нацыя-то, магчыма, зарганізоўваецца і такім, дзяржаўным шляхам, але каб культура... гэты датклівы, бездапаможны і як нішто ўстойлівы, дасканалы эфір? Гэтая свяшчэнная эманацыя жывога свету (і твайго народа таксама) — ці можа яна стацца магчымай з волі дзяржавы, што наглядае за правільнасцю знешняга жыцця?

Ды не, відаць: на парозе культуры ўладарнасць дзяржавы блякне, канчаюцца яе ўсюдыісныя паўнамоцтвы; тут пачынаюць дзейнічаць іншыя, нябачныя звонку законы, вядзецца ўтоеная ад знешняга вока гульня, у выніку якой ажывае спракаветны фальклор, гучаць па-беларуску шэдэўры сусветнай літаратуры, ну і, вядома, пішуцца свае шэдэўры...

Што можа Дзяржава без Культуры? Хіба што, таячы сваю сутнасную бездапаможнасць, скарыстаць мову, думкі, эстэтыку суседшчыны? Аднак у такім разе дзяржава ператвараецца і ў культуртрэгера суседшчыны...

Калі слесар і прафесар кажуць адныя й тыя ж думкі, грамадства яшчэ няздольнае весці дыялог са знешнім светам, у яго няма каму гаварыць. Такое, аднамернае грамадства ўсім тулавам адкрыта знадворнаму свету, пазбаўлена абарончай лінзы, праз якую прапускаюцца прамені зводдаль, каб прадухіліць апёкі... Ролю такой грамадска-культурнай лінзы і мусіць выконваць нацыянальная эліта.

●

Пасля перакладу В.Сёмухам гесэўскай «Гульні шкляных перлаў» мы сапраўды не маем права паўтараць далей формулы Багушэвіча, Купалы, «НН». Прынамсі, мудрасць патрыярхаў ужо не можа задаволіць цалкам. Але да новых формулаў ляжыць шлях. Магчыма, яны яшчэ знаходзяцца ў чэраве культуры і іх немагчыма вымавіць сёння, бо формула — сцверджаная рацыя культуры, вынік шляху.

Паўтарыўшы ў 1989 годзе Купалу, мы як бы закальцавалі спіраль векавога развіцця культуры — прыйшлі да тае ж кропкі, ад якое ўсчаўся адлік адраджэнства на пачатку стагоддзя. Каб прывязацца да гэтае кропкі, трэба было абавязкова ўзнавіць колішнія формулы.

Акрамя таго, існаванне ў формулах мінуўшчыны два-тры гады таму было ці не адзінай спраўнай формай н а ц ы я н а л ь н а г а і с н а в а н н я. Кажучы «Мова — душа народа», мы найперш прыдавалі сэнс сваёй уласнай мове, бо знаходзілі ў ёй надзейную светапоглядную каардынату, адносна якой вывяраліся крокі з савеччыны. Формулы патрыярхаў нас ніколі не падводзілі; у савеччыну нас вяртала грэбаванне тымі формуламі. Хто ў Беларусі робіць рыхтык аднолькавыя газеты? Ды тыя, хто не можа адарвацца ад марфалогіі маскоўскіх, колішніх «цэнтральных» выданняў, што доўгі час выстаўляліся ўзорам журналістыкі. Калі свае запазычаныя думкі адно перакладаюцца на беларускую мову, дык адкуль жа ўзяцца стылёвым адрозненням паміж большасцю матэрыялаў «Звязды» і, скажам, «Народнай газеты». Ці не з гэтых жа пёраў творыцца міф пра залежнасць Беларусі ад Масквы («як узаемазвязаныя сасуды: што ў іх, тое — са спазненнем — і ў нас»). Вядома, што вызначальная ў прыродзе згаданага міфу не логіка, не знешне-пераканальныя аргументы, а астаткавы рэфлекс асабістай духоўнай залежнасці аўтараў ад Масквы, ад думак маскоўскіх палітыкаў і публіцыстаў, ад суседняй культуры ў рэшце рэшт. І ўся іх беларушчына — перакладная, і яна такая і ёсць камяк — цытатаў Бярдзяева, Бабурына і Юры Шаўчука з «ДДТ» (каму хто даспадобы, той выкарыстоўваецца, цытуецца болей).

Рацыянальна процістаяць гэтаму камяку вельмі складана: ён таксама, як мы раней сказалі пра дзяржаву, усюдыісны. Застаецца бадай адзіны шлях — ладкаваць іншы, адрозны кшталт мовы, запазычанняў з суседшчыны...

Існуючы ў аўры Багушэвіча і Купалы, мы, аднак, існавалі і ў свеце няведамым — свеце будучыні. Надзённасць была (як і ёсць такою) для нас несапраўднай, неадпаведнай. Наш нацыянальны ідэал быў і ёсць вынесены за межы цяперішчыны.

А што цяпер?

Цяпер, відаць, уся справа ў хуткасці напрацоўкі новага лексісу культуры, які, набраўшы крытычнай масы, праз нейкі час можа ўздасца новымі формуламі, рацыямі, пытаннямі... Але сёння амаль усе формулы згубілі сугучнасць сітуацыі. Адпаведным і цэласным застаешся хіба толькі ты — той, хто можа казаць і без замацавання ў «радзе», у якім сплішчыліся твае папярэднікі. Такім чынам, ты пачынаеш у адзіночку. Спераду ў цябе — незрэалізаваныя пакуль магчымасці; ззаду — камяк неадэкватных памкненняў тваіх папярэднікаў. Каб скарыстаць свой шанц, ты павінен унікнуць камяку і пачаць з чыстага ліста.

Бачыш, як «усё проста»?

МАЎЧАННЕ БЫЛО НАДТА ДОЎГАЕ...

Наш карэспандэнт гутарыць з артысткай Акадэмічнага хору Дзяржтэлерадыё Беларусі Вольгай АЛЯКСЕЕНКАЙ, дачкой кампазітара Міколы РАВЕНСКАГА

— Вольга Мікалаеўна, на сакавіцкім календары ёсць асаблівая, *жалобная для* вашай сям'і дата.

— Трэцяе сакавіка... Пазаўчора было 40 гадоў, як памёр бацька. Дзень ягонай смерці абвастрае думкі пра страшныя часы, скалечаныя людскія жыцці, лёс нашай сям'і. Мы ж доўга не ведалі гэтай даты. Не ведалі, што бацька памёр яшчэ ў 53-м, у Бельгіі, ад невылечнай хваробы, зусім самотны, бо якія там былі сябры — асобная размова... Але блізкія родзічы, і асабліва мама, ніколі не хавалі ад мяне праўду пра Міколу Равенскага, чыё імя зусім беспадстаўна, недарэчна трапіла ў спісы «ворагаў народа».

— І трапіла надоўга. Нават сёння, калі «жалезная заслона» здавалася б, разбіта, пра яркі талент Равенскага на ягонай радзіме проста не ведаюць. У лепшым выпадку чулі пра яго як аўтара гімна «Магутны Божа». Публікацыя Д. Чаркасавай у «Голасе Радзімы» ды тэлеперадача пару гадоў таму — як выпадковы промнік святла ў цёмным царстве... Вольга Мікалаеўна, вы маглі б расказаць пра свайго бацьку?

— Вам бы да маёй мамы звярнуцца, Яніны Станіславаўны: яна больш раскажа. Ды толькі хварэе зараз... Родам Равенскі быў з Бярэзінскага раёна, там і цяпер у вёсцы Капланцы жывуць дзве мае цёткі. Быў надзвычай адораны музычна, і як усе таленавітыя людзі, слухаў музыку прыроды, ад яе сілкаваўся. Выдатна граў на скрыпцы. У Мінску скончыў рэгенцкія курсы, і як таленавітаму музыку яму зрабілі бясцэнны падарунак — скрыпку (з якой ён не расставаўся да самай смерці) і накіравалі вучыцца ў Маскву. Маскоўскую кансерваторыю ён скончыў у Іпалітава-Іванава. Пасля смерці бацькі скрыпка прапала. Не думаю, каб землякі, якія кантактавалі з ім у Бельгіі, не ведалі, хто «пазычыў» тую рэліквію...

Да вайны бацька меў нямала прыяцеляў у асяроддзі творчай інтэлігенцыі, але самым лепшым сябрам быў Кузьма Чорны. Маці памятае гэтага надзвычай тонкага, далікатнага, высокай культуры чалавека і выдатнага літаратара. Яна часта згадвае апошнюю часіну жыцця пісьменніка, закатаванага ў «родным» канцлагеры. Пасля жудасных дазнанняў і катаванняў яго адпусцілі на волю. «Янка, — гаварыў ён маме, — каб ты ведала, якія гэта каты!» І расказваў такія жахі, што ягоная смерць неўзабаве пасля «вызвалення» з засценкаў выглядала, даруйце, заканамернай.

У бацькі быў брат Антон. Вельмі адукаваны чалавек, настаўнік, меў багацейшую бібліятэку — з кнігамі ці не ад часоў Івана Жахлівага. Як і многія з тагачасных беларускіх інтэлігентаў ён быў названы «ворагам народа» і расстраляны. Цяпер вядома, што ў Курапатах загінуў. Калі Антона забіралі, старадаўнія кнігі па-варварску знішчылі, стапталі, парвалі. Як брат «ворага», М. Равенскі адразу ж адчуў рэпрэсіі на сабе, мала таго: ён пісаў песні на вершы «нацдэмаў» — паэтаў цудоўных, але «няўгодных» для ўлады. Моцным ударам быў арышт зборніка песень на вершы беларускіх паэтаў, выдадзены ў 1922 г., зніштажэнне оперы «Браніслава», якую Равенскі стварыў разам з паэтам У. Дубоўкам. Бацьку забаранілі выкладаць у кансерваторыі, выключылі з Саюза кампазітараў, пазбавілі яго ўсякай магчымасці працаваць, і зразумела, што было б далей. Але заклапочаны тым, як пракарміць сям'ю, ён з'ехаў у Чэрвень, уладкаваўся там рэгентам у царкву.

— Служыў Богу ды Музыцы — і больш нікому... Можа, пасля выгнання немцаў яму нічога і не пагражала б?

— Сёй-той казаў, што Рэвенскага ніхто пасля вайны не чапаў бы: абсалютна чысты быў чалавек, па-за палітыкай. Мала таго: мая зводная сястра Лена, старэйшая дачка Равенскага (першая жонка памерла, мая маці — другая жонка М. Равенскага) была ў групе падпольшчыкаў, паплечніцаю героя Казінца. І гэта, як гаварылі, магло спрыяльна паўплываць на лёс бацькі. Але паводле іншай, і я думаю, зусім слушнай версіі з М. Равенскім бы проста расправіліся, што не паспелі зрабіць да вайны.

На эміграцыі ён разам з іншымі жыў у лагеры для перамешчаных асоб, потым атабарыўся ў Лювене, прыняўшы прапанову працаваць у тамтэйшым універсітэце. Стварыў вядомы студэнцкі хор, меў многа вучняў, шмат пісаў музыкі; расказваюць, ягоны талент проста эксплуатавалі розныя няздары з ліку сваіх жа... І скрыпкаю потым, як я казала, хтось таксама «пакарыстаўся», не разумеючы, што гэта не толькі бясцэнная рэліквія для сям'і, але і культурны скарб усёй беларускай нацыі...

— Вольга Мікалаеўна, трагічны лёс бацькі быў для вас не адцягненаю з'явай...

— Сям'я Равенскага апынулася ў становішчы сем'яў «ворагаў народа». Гэта ва ўсім адчувалася аж да нядаўняга часу. Вось лёс маёй маці. Выйшла замуж за Равенскага, маючы 16 гадкоў. Ёй прарочылі вялікую будучыню: мела выдатнае меццасапрана вельмі прыгожага тэмбру, параўнанае хіба што з голасам ейнай аднакурсніцы Веранікі Барысенкі. Скончыла толькі *І курс кансерваторыі — і ўсё... Пасля вайны* ўладкавалася на гарбарны завод. Цяжкая, знясільваючая праца падарвала здароўе. Маці нават пасаромелася сустрэцца з сяброўкай юнацтва В. Барысенкай, опернай «зоркай», якая так шукала Яніну... Але голас маці ведалі не толькі блізкія: усё наваколле збягалася паслухаць, калі яна пачынала спяваць.

Канечне ж, я ўяўляла сябе спявачкай, бо мела яркі голас — не палічыце нясціпласцю, але што было, тое было... На жаль, дзверы кансерваторыі аказаліся для мяне зачыненымі. Ды што там кансерваторыя! Помню, маладзенькай дзяўчынкай я пазнаёмілася з хлопцам-курсантам і той запрасіў *на вечар танцаў, а мяне проста* не пусцілі ў тое вучылішча, як дачку «ворага». «Не тая» біяграфія замінала часцяком...

— І пеўчай кар'еры, так?

— Ніякавата, але раскажу... Наш хор быў з гастролямі ў Маскве, і я зайшла ў інстытут імя Гнесіных, праспявала арыю Тоскі. Педагогі раілі-пераконвалі дзе заўгодна здабыць даведку пра тое, што я, маўляў, працую *салісткай, і тады мяне змогуць пры*няць вучыцца без аніякіх. Ну хто б даў мне такую даведку! Вось так і жыццё прайшло...

— Позна, ды ўсё ж хоць нешта мяняецца. Скончылася замоўчванне імя Равенскага. Вы атрымалі ўжо нямала інфармацыі пра яго. Вяртаецца ў наш духоўны ўжытак галоўнае: музыка.

— Усё гэта нялёгка даецца... У 1971, здаецца, годзе мая стрыечная сястра, дачка Антона Равенскага, атрымала ліст з Англіі ад далёкай радні — цёткі Тані, якая ў нейкай газеце напаткала знаёмае імя. Завуць маю сястру Ніна Равінская — яна салістка тэатра музкамедыі, у гэтай якасці пра яе і пісалі. Цётка пыталася ў яе пра лёс дзяцей Міколы. Так мы даведаліся і пра бацьку. Я наладзіла перапіску, і шмат чаго мне цётка Таня расказала. Дарэчы, яна таксама была чалавекам адметным. Доктарка, мела двух сыноў і горача любімага мужа. Муж трапіў у нямецкі палон, яе напалохалі немінучымі рэпрэсіямі як да жонкі «ворага», і разам з дзецьмі яна з'ехала. Пакутавала ў лагеры для перамешчаных асоб; перавучвалася на медыка — савецкі дыплом у Англіі не меў ніякага сэнсу. Вывела ў людзі сыноў, нярблага жыла да скону... Але вось трагічны паварот. Муж вызваліўся з палону, вярнуўся дадому... Таццяна, дазнаўшыся пра мужа, парывалася вярнуцца на Беларусь, але самі разумееце... Мне ж у свой час не дазволілі нават з'ездзіць да яе ў адведкі.

Мікола РАВЕНСКІ.

Цяпер кола маіх замежных сувязяў пашырэла. Дый тут з'явіліся людзі, якія шчыра хочуць аднавіць у беларускай культуры імя М. Равенскага. Цяжка гэта. Хоць бы таму, што ў вайну згарэў дом Равенскага з усімі дакументамі, фатаграфіямі. Праўда, здараюцца радасныя нечаканасці. У Васіля Віткі, напрыклад, захаваўся той самы песенны зборнік 22-га года, праз Д. Ц. Чаркасаву я даведалася пра гэта і вельмі, вельмі ўдзячная пісьменніку. З'явіліся ў мяне рэдкія нотныя матэрыялы, з якіх відаць, што шэраг прыгожых беларускіх песень, створаных М. Равенскім, М. Куліковічам-Шчагловым, сёння існуюць пад іншымі вядомымі ў нас прозвішчамі. Маю рукапіс Літургіі для *мужчынскага хору*, які з прыемнасцю прапаную Кірыле Насаеву, кіраўніку «Уніі», чый нядаўні канцэрт уразіў мяне як мастацкае адкрыццё. Дарэчы, для мяне было ўзрушэннем пачуць калектыў Гродзенскай гарадской капэлы, які запісаў гімн «Магутны Божа», перакладзены для хору і аркестра А. Бандарэнкам. Менавіта гэтак гучаў ён у маім уяўленні.

А мара ў мяне ведаеце, якая? Вярнуць у Мінск усе творы Равенскага, хоць бы ў копіях, з Лонданскай бібліятэкі імя Скарыны. Саматугам гэтага, вядома, не зрабіць, дый не кожны зразумеў бы маю руплівасць, імкненне адрадзіць імя бацькі, ачысціць яго ад бруднай палітычнай хлусні. Гэта ж самы дарагі для мяне чалавек, якога я не бачыла, але любіла заўсёды, з маленства.

— Мне давялося слухаць лічаныя творы Равенскага, а ўжо дастаткова, каб зразумець, што гэта не музейная каштоўнасць, а жывая музыка, без якой нібы нешта пакрадзена ў нашай культуры.

— Мама, калі бяссонніца, «ловіць» розныя радыёстанцыі. Неяк паслухала з Амерыкі цэлы выдатны канцэрт духоўнай музыкі Міколы Равенскага. Вельмі расхвалявалася, а побач не было нікога, хто падзяліў бы ейныя пачуцці. Назаўтра мне расказвала — і я расстроілася.

— Прабачце, Вольга Мікалаеўна, што і я сваімі пытаннямі вас растрывожыла...

— Ды я ўжо крыху «загартавалася», шмат даводзіцца апошнім часам пра ўсё гэта гаварыць.

— Бо надта доўга давялося маўчаць... Дзякуй вам за гутарку. Будзем слухаць 6 сакавіка па радыё першы мемарыяльны канцэрт з твораў Міколы Равенскага.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

АНОНС

У Доме літаратара...

Сёння, 5 сакавіка, адбудзецца вечарына «Паэзія, Жанчына і Вясна».

Вечар, прысвечаны 90-годдзю з дня нараджэння Т. Кляшторнага — «Ходзім мы пад месяцам высокім...», пройдзе 11 сакавіка.

12 сакавіка — творчы вечар паэта-байкапісца Э. Валасевіча.

Дакументальны фільм «Падарожжа ў краіну Insitis» (вытворчасць РВТА «Белвідэацэнтр», аўтар сцэнарыя В. Лабачэўская, рэжысёр-аператар У. Тамашэўскі) будзе паказаны 16 сакавіка. 17 сакавіка — юбілейны вечар, прысвечаны 95-годдзю з дня нараджэння яўрэйскага паэта І. Харыка.

Акадэмія, прысвечаная 75-й гадавіне Беларускай Народнай Рэспублікі, збірае ўсіх жадаючых 19 сакавіка.

Спектакль паводле аповесці У. Караткевіча «Сівая легенда» ў пастаноўцы народнага тэатра чытальнікаў «Жывое слова» можна паглядзець 23 сакавіка.

30 сакавіка — прэм'ера кнігі Р. Баравіковай «Люстэрка для самотнай».

31 сакавіка — вечарына часопіса «Маладосць» з нагоды 40-годдзя.

Усе гэтыя мерапрыемствы пачынаюцца а 18-ай гадзіне, Акадэмія — а 17-ай. 9 сакавіка а 10-ай гадзіне секцыя перакладу праводзіць свае пасяджэнне ў Інстытуце замежных моў. Секцыя паэзіі збіраецца 18 сакавіка а 15-ай гадзіне. У гэты ж час 23 сакавіка — сумеснае пасяджэнне творчых секцый «Маладая крытыка і літаратуразнаўчы працэс», 24 сакавіка — сустрэча са школьнікамі, 25 сакавіка — пасяджэнне секцыі літаратуры для дзяцей і юнацтва «Проза на старонках дзіцячых выданняў.

УВАГА

Просім дапамогі

Летась пры Рагачоўскім гарадскім аддзеле адукацыі ўтвораны Краязнаўчы цэнтр, задачамі якога з'яўляецца далучэнне навучэнцаў да вывучэння гісторыі і культуры роднага краю, прапаганда культуры, гісторыі, народных традыцый. У цэнтры працуюць археалагічны, этнаграфічны, літаратурна-краязнаўчы гурткі, гурток геаграфічнага краязнаўства, атрад разведчыкаў ваеннай справы, некальні турысцкіх секцый, фальклорны тэатр, гурток народных промыслаў.

Аднак нам не хапае навуковай, навукова-метадычнай, краязнаўчай літаратуры. Таму звяртаемся да ўсіх, хто піша пра Беларусь, хто папулярызуе гісторыю нашай дзяржавы, а таксама да тых, хто мае такую літаратуру, дапамагчы ў камплектаванні краязнаўчай бібліятэкі. Чакаем кніг па адрасу: 247250, Гомельская вобласць, г. Рагачоў, вул. Леніна, 50, Краязнаўчы цэнтр.

А. ЛЕЙКІН,
намеснік дырэктара Рагачоўскага краязнаўчага цэнтра.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-25-25; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Юрась ЗАЛОСКА — 33-19-85; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісаў рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 4.3.93 у 18.10

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ

РЭДАКЦЫЙНАЯ РАДА:

Святлана БЕРАСЦЕНЬ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Юрась ЗАЛОСКА, Міхась ЗАМСКІ, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Барыс ПЯТРОВІЧ (адказны сакратар), Юрась СВІРКА.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Тыраж 15.000 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12